

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΑΠΟ
ΔΡΟΥΛΙΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΛΕΚΚΑ ΦΩΤΕΙΝΗ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2004
ΒΟΛΟΣ

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 7915/1
Ημερ. Εισ.: 11-12-2009
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΣΕ – ΜΕ
2004
ΔΡΟ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1-Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΕΝΟΣ ΘΡΥΛΟΥ.....	7
1.1. ΠΕΙΡΑΙΑΣ-Η ΠΟΛΗ ΕΝΟΣ ΜΕΛΛΟΥΜΕΝΟΥ ΘΡΥΛΟΥ.....	7
1.2. Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ.....	15
1.3. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ.....	30
1.4. ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ.....	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2-ΤΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ.....	37
2.1. ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΩΣ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ.....	37
2.2. ΣΗΜΑΙΝΟΝΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1925-1940.....	40
2.3. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΙΤΛΟΣ.....	43
2.4. Η ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1940-1950 ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΡΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ.....	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3-ΤΟ ΑΘΛΗΜΑ ΤΟΥ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟΥ ΩΣ ΜΟΧΛΟΣ ΩΘΗΣΗΣ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ.....	51
3.1. Ο ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟ.....	51
3.2. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ.....	61
3.3.ΟΙ "ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ" ΤΩΝ ΑΘΛΗΤΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΦΙΛΑΘΛΟΙ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ.....	67
3.4. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ.....	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4-ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ.....	72
4.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	72
4.2. ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ.....	75
4.3. ΕΚΘΕΣΗ.....	77
4.4. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ.....	78
4.5. Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ.....	80
4.5.1. ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ-ΕΚΘΕΣΗ ΈΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ.....	80

4.5.2. ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΑΝΑΘΗΝΑΪΚΟΥ.....	83
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΠΑΛΑΙΜΑΧΟΥ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΣΤΗ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ.....	87
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	88
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	89
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	90
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι-ΔΥΟ ΘΡΥΛΟΙ ΑΦΗΓΟΥΝΤΑΙ.....	90
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΥΛΙΚΟ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΩΝ.....	96
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ-ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΟ ΥΛΙΚΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ.....	107

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας του Βόλου και συγκεκριμένα στο τμήμα της Μουσειοπαιδαγωγικής εκπαίδευσης.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους επιβλέποντες καθηγητές κύριο Δημήτρη Δεληγιάννη και την κυρία Φωτεινή Λέκκα για την άριστη συνεργασία τους που συνετέλεσε στην άρτια ολοκλήρωση της εργασίας.

Θερμότερες ευχαριστίες θα πρέπει να δοθούν οπωσδήποτε στην Π.Α.Ε Ολυμπιακός και συγκεκριμένα στον marketing director κύριο Άγγελο Ζούρα για την συνεισφορά του στις αδημοσίευτες πληροφορίες που αφορούν το μουσείο της ομάδας και που τις εμπιστεύτηκε για την εργασία. Επίσης την μουσειολόγο του Ολυμπιακού κυρία Κατερίνα Τσαλιγοπούλου για την απάντηση του ερωτηματολογίου που αποσαφήνισε το πώς πρόκειται να στηθεί το μουσείο. Είναι απαραίτητο να σημειωθεί πως η παρούσα εργασία αντιμετωπίστηκε με την πλέον ευνοϊκή διάθεση κάτι που αποτελεί δείγμα του πόσο ο Ολυμπιακός διατηρεί άψογη παρουσία και εκτός των αγωνιστικών χώρων.

Επίσης στα παραπάνω δεν θα πρέπει να παραλείψουμε την συμβολή του επίσημου περιοδικού του Ολυμπιακού και τον αρχισυντάκτη του κύριο Νίκο Παπαμιχαλόπουλο. Στην διπλωματική συντέλεσαν τέλος το αθλητικό μουσείο Θεσσαλονίκης και η κυρία Καλλινικίδου Άννα με την αποστολή των αντιστοιχών στοιχείων που αφορούν την έκθεση ποδοσφαίρου που πρόκειται να στηθεί εκεί καθώς και το μουσείο του Παναθηναϊκού και η κυρία Μιχελή Λία.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στον γενικό γραμματέα των παλαιμάχων ποδοσφαιριστών του Ολυμπιακού κύριο Αντώνη Γλύκα για την ευγενική συμβολή του στην ολοκλήρωση της εργασίας μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ποδόσφαιρο έχει χαρακτηριστεί ως ο βασιλιάς των σπορ και όχι άδικα αφού πρόκειται για ένα παγκόσμιο φαινόμενο με τεράστιες κοινωνικές προεκτάσεις οι οποίες αποτυπώνονται ποικιλοτρόπως στον περίγυρο μας .Είναι μια τέτοια κοινωνική εκδήλωση που αποκτά φοβερή δυναμική καθώς εκατοντάδες εκατομμύρια άνθρωποι σε όλον τον πλανήτη συμμετέχουν και ασχολούνται με πρωτόγνωρη αφοσίωση για τα κοινώς δρώμενα.

Η φίλαθλη κουλτούρα λοιπόν είναι αναπόσπαστο κομμάτι του σημερινού πολιτισμού ιδίως τώρα που η δύναμη της εικόνας καθιστά το άθλημα του ποδοσφαίρου πιο αναγνωρίσιμο από ποτέ. Η ιστορία του ήδη μετράει 150 χρόνια ζωής. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό το γεγονός του ότι η δημιουργία μουσείων ποδοσφαίρου έρχεται να συναντήσει την ανάγκη της καταγραφής όλων αυτών των πραγμάτων που σηματοδοτούν τον βασιλιά των σπορ και που κύρια έκφραση βρίσκουν με την ύπαρξη των ομάδων-συλλόγων.

Στην Ελλάδα το ποδόσφαιρο είναι το πλέον δημοφιλές άθλημα. Ο Ολυμπιακός αποτελεί βάση αντικειμενικών κριτηρίων την πρώτη δύναμη τόσο σε φίλαθλο κόσμο όσο και σε επιτυχίες. Η πραγματικά τεράστια δυναμική της ομάδας είναι ότι αποτελεί πάνω απ'όλα αναπόσπαστο μέρος ενός συλλόγου που πρωταγωνιστεί και στέκεται σε παγκόσμια κλίμακα.

Με βάση τους παραπάνω άξονες η παρούσα εργασία ασχολείται με την δημιουργία του μουσείου του Ολυμπιακού καθώς αυτή θεωρείται και εκ των πραγμάτων είναι η πρώτη οργανωμένη προσπάθεια στον Ελλαδικό χώρο που στοιχειοθετεί την ιστορία του ποδοσφαίρου,του αθλητισμού και της Ελληνικής φίλαθλης κουλτούρας γενικότερα. Φυσικά μέσα από το πολιτιστικό πρίσμα και την δυνατότητα επικοινωνίας με το κοινό που προσφέρει το μουσείο.

Τα πρώτα κεφάλαια ασχολούνται με την ιστορία του Ολυμπιακού προκειμένου να γνωστοποιηθεί το ιστορικό δημιουργίας, οι κοινωνικές συνθήκες γέννησης του συλλόγου,οι ιδρυτές,η αθλητική και κοινωνική δράση και φυσικά το σημείο αναφοράς του Πειραιά.Τέλος γίνεται και ο απαραίτητος συσχετισμός μεταξύ του αθλήματος του ποδοσφαίρου και του συλλόγου ως ο καθοριστικός μοχλός ώθησης του.Σκοπός είναι να γίνει αντιληπτή η κοινωνική και αθλητική δυναμική του Ολυμπιακού που θα παρουσιαστεί στο μουσείο.

Στο μουσείο του Ολυμπιακού ακολουθεί η παράθεση όλων των πληροφοριών και στοιχείων που έχουν να κάνουν με την δημιουργία του και που έχουν αντληθεί μέσα από τον σχεδιασμό που έχει κάνει ο σύλλογος. Όλα τα παραπάνω έχουν σαν σκοπό να δώσουν την καλύτερη δυνατή εικόνα γύρω από το μουσείο και να ανιχνεύσουν σε βάθος τα κίνητρα δημιουργίας του.

Στην συνέχεια αναφέρεται η εμπειρία του εσωτερικού και συγκεκριμένα οι πρόσφατες προσπάθειες που αφορούν την ύπαρξη παρόμοιων μουσείων στην Ελλάδα, δηλαδή στο μουσείο του Παναθηναϊκού και στην έκθεση ποδοσφαίρου που πρόκειται να φιλοξενήσει το Αθλητικό μουσείο Θεσσαλονίκης.

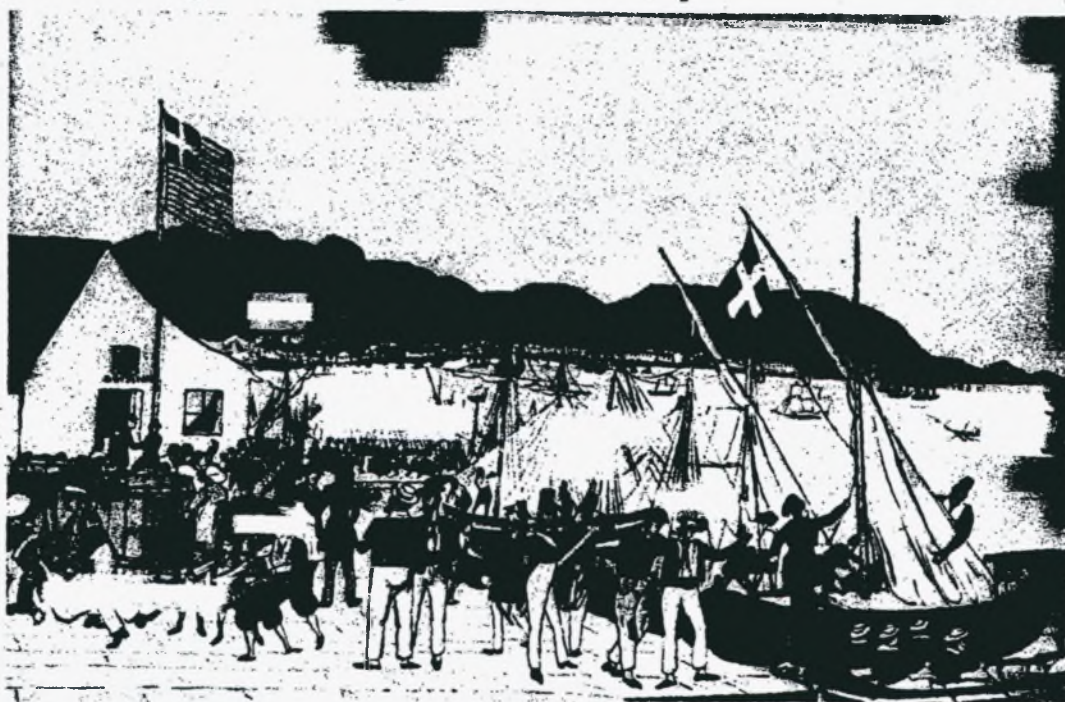
Στο τμήμα των παραρτημάτων αναφέρονται τα μουσεία ποδοσφαίρου που λειτουργούν στο εξωτερικό, δηλαδή στον Ευρωπαϊκό χώρο, με στοιχεία που αναφέρονται σ' ότι αφορά την σύσταση και την λειτουργία τους προκειμένου να γίνει αντιληπτή η δημιουργία και εξέλιξη τους.

Κλείνοντας είναι ανάγκη να τονισθεί ότι ο θεσμός των μουσείων ποδοσφαίρου αξιολογείται θετικά και είναι πραγματικά ένας νεωτερισμός όσον αφορά τον χώρο του αθλήματος και τον φίλαθλο κόσμο. Διεκδικεί μάλιστα αποφασιστικά και το μερίδιο του σε όλη αυτή την πραγματικότητα και προσφέρει μια θέαση από την πλευρά του πολιτισμού. Το κοινό ανταποκρίνεται με; μεγάλη προθυμία κάτι που φαντάζει απολύτως λογικό αφού ήδη υπάρχει υποστηρίζοντας μια ομάδα και γενικότερα το άθλημα. Στην Ελληνική πραγματικότητα ο θεσμός είναι ακόμη σε βρεφικό στάδιο και έχει πρωτοδρομοληγηθεί εντελώς πρόσφατα. Εντούτοις αποτελεί ευχή η υλοποίηση του μουσείου του Ολυμπιακού να είναι η καθοριστική κίνηση που θα δώσει στον θεσμό την δυναμική που του χρειάζεται. Άλλωστε ο Ολυμπιακός έχει αποδείξει ότι δεν φείδεται ούτε φρέσκων ιδεών ούτε επιτυχίας πραγματοποίησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1-Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΕΝΟΣ ΘΡΥΛΟΥ

1.1. ΠΕΙΡΑΙΑΣ-Η ΠΟΛΗ ΕΝΟΣ ΜΕΛΛΟΥΜΕΝΟΥ ΘΡΥΛΟΥ¹

Μια ματιά στο χάρτη του Αιγαίου αρκεί για να καταλάβει κανείς γιατί οι άνθρωποι που βρέθηκαν στο χώρο του έγιναν ναυτικοί από τα πανάρχαια χρόνια. Ακόμα και αυτοί που δεν έμεναν στα νησιά αλλά στις ακτές του δεν είχαν πολλά περιθώρια επιλογής. Έπρεπε να δεθούν με τη θάλασσα και τα πλοία. Οι άμαξες ήταν αργοκίνητες, δεν μπορούσαν να μεταφέρουν μεγάλα φορτία και χρειάζονταν δρόμους, που ήταν δύσκολο ν' ανοιχτούν πάνω στα κακοτράχαλα βουνά. Άλλωστε, την εποχή εκείνη ιδιώτες και έθνη καλλιεργούσαν με ενθουσιασμό το ελάχιστο ευγενές, αλλά πολύ αποδοτικό επάγγελμα της ληστείας και οι πειρατές της ξηράς ήταν περισσότεροι και καλύτερα οργανωμένοι από τους θαλασσινούς συναδέλφους τους. Αν σ' όλα αυτά προστεθεί και μια κάθε άλλο παρά φιλική πανίδα [λύκοι, αγριόχοιροι, ακόμα και λεοντάρια στη Νεμέα (!)] γίνεται κατανοητό ότι για να επιβιώσει κανείς σ' ένα μακρύ στεριανό ταξίδι, θα 'πρεπε να ήταν φτιαγμένος από την πάστα ενός Ηρακλή ή ενός Θησέα.

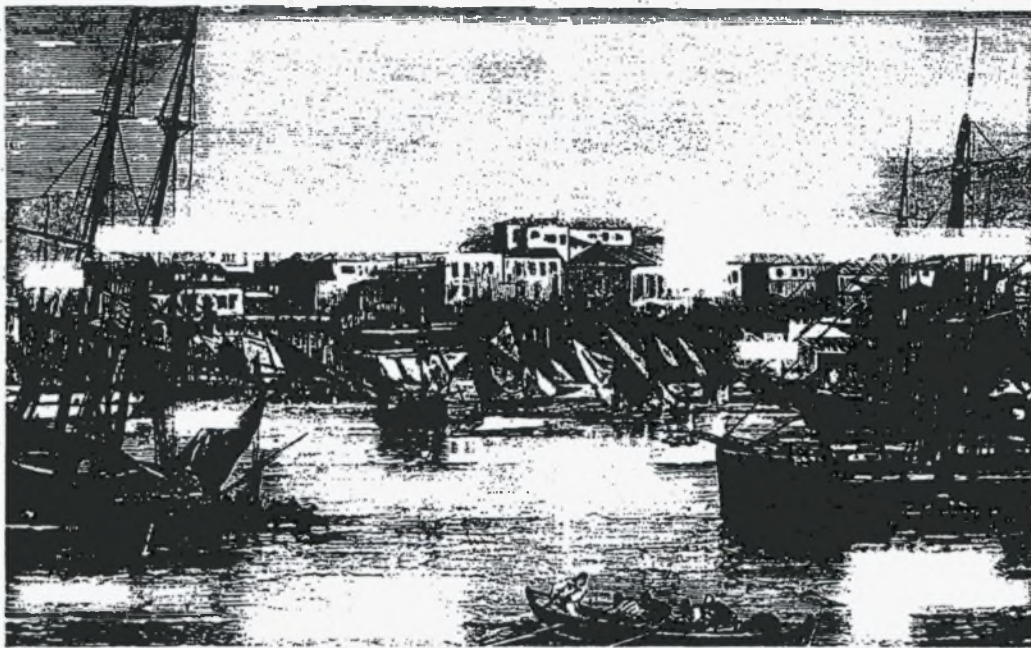
Ο Πειραιάς λίγο χρόνια μετά την απελευθέρωση (δεκαετία του 1830), όταν ακόμα ήταν ένας μικρός οικισμός στην περιοχή του λιμανιού. Υπενθυμίζουμε ότι όταν ο Όθων και η ακολουθία του έφτασαν στον Πειραιά τον Οκτώβριο του 1834, τους υποδέχτηκαν σύσσωμες οι αρχές, δηλαδή... ένας τελωνοφύλακας. Επειδή μάλιστα δεν υπήρχε μάλος, ανέλαβαν να τους βγάλουν στεγνούς στη στεριά οι βαρκάρηδες κουβαλώντας τους στους ώμους τους.

¹Τσουνάκος,Θ.,Χούνος,Ν.,Καραβίτης,Π., και Σταθόπουλος,Τ.,Θρύλος. Πορεία μέσα στο χρόνο. 1925-1997,Αθήνα:Εκδόσεις Ηλιотρόπιο,1997,σσ.24-27

Άνθρωποι γεμάτοι ιδέες και δίψα για κέρδος, οι Έλληνες προσαρμόστηκαν γρήγορα στο περιβάλλον τους. Έμαθαν να φτιάχνουν γερά πλοία με κουπιά και πανιά και να χρησιμοποιούν για το συμφέρον τους εποχιακούς, "εμπορικούς" ανέμους του Αιγαίου. Σύντομα έκαναν τη θάλασσα αυτή ελληνική λίμνη και δεν δίστασαν να αντιδράσουν άγρια όποτε κάποιος τόλμησε να αμφισβητήσει την υπεροχή τους. Οι Τρώες, που δεν πλήρωσαν τις ερωτικές αταξίες μιας ζωηρής κυρίας, όπως ισχυρίζεται ο παραμυθιάς Όμηρος, αλλά την πλεονεκτική θέση της χώρας τους, το έμαθαν καλά αυτό πριν από 3.200 χρόνια. Από την εποχή εκείνη και για πολλούς αιώνες μετά, η Μεσόγειος ήταν η καρδιά του κόσμου και το ελληνικό Αιγαίο η καρδιά της Μεσογείου. Μια μεσογειακή πόλη που ξεχώρισε σύντομα ανάμεσα στις πολλές άλλες ήταν η Αθήνα. Το γεγονός αυτό είναι αρκετά περίεργο, γιατί η Αθήνα δεν διαθέτει τις γεωγραφικές προδιαγραφές μιας μεγαλούπολης. Είναι κτισμένη στην Αττική, δηλαδή σε μια περιοχή ξερή, χωρίς αξιόλογα ποτάμια, που παράγει ελάχιστα προϊόντα, ανεπαρκή για τη συντήρηση μεγάλου πληθυσμού. Ούτε οι δυνατότητες επικοινωνίας της -άρα εισαγωγής τροφίμων- ήταν μεγάλες τότε. Το δρόμο προς την εχθρική Πελοπόννησο έκλειναν γυμνά, άγρια βουνά (φυσικά, τότε δεν υπήρχε καμία Εθνική Οδός αλλά λιγοστοί κατσικόδρομοι και στη μέση καιροφυλακτούσαν οι Μεγαρείς, που δεν έτρεφαν τα καλύτερα αισθήματα για τους Αθηναίους. Και από το βορρά όμως δεν μπορούσε να περιμένει κανείς τίποτα καλό, γιατί και εκεί υπήρχαν ορκισμένοι εχθροί της Αθήνας, όπως η Θήβα.

Η Αθήνα όμως τα κατάφερε περίφημα, ακριβώς επειδή οι άλλες αδυναμίες της την ανάγκασαν να στραφεί στη μοναδική διέξοδο που της απέμενε. Τη θάλασσα. Κατά τα προϊστορικά χρόνια, δίπλα στις ακτές της Αττικής υπήρχε ένα νησί το οποίο σιγά-σιγά ενώθηκε με τη στεριά χάρη στις προσχώσεις των χειμάρρων. Η ζώνη που σκεπάστηκε με τα χρόνια, το λεγόμενο Αλίπεδο, ήταν και παραμένει ακόμα χαμηλή. Αυτό το ξέρουν πολύ καλά και το θυμούνται ακόμα καλύτερα οι σημερινοί κάτοικοι του Ρέντη και των Καμινιών, κάθε φορά που μια δυνατή βροχή μετατρέπει τους δρόμους τους σε λίμνες. Η ξηρά αυτή ένωσε το νησί με την υπόλοιπη Αττική και πρόσφερε αργότερα στην Αθήνα την καλύτερη διέξοδο προς τον υπόλοιπο κόσμο: τον Πειραιά.

Ο Πειραιάς γύρω στα μέσα του προηγούμενου αιώνα, όταν ήδη είχε αρχίσει η ραγδαία οικιστική αλλά και οικονομική του ανάπτυξη. Όπως δηλώνεται ο Γάλλος συγγραφέας Εντμόν Αμπου, η μετάβαση στην Αθήνα μέσω της σημερινής οδού Πειραιώς ήταν αρκετά προβληματική, εξαιτίας των... ληστών που παραμόνιευαν σε πολλά σημεία της διαδρομής, κρυμμένοι πίσω από δέντρα.

Από τον καιρό του Θεμιστοκλή και μετά, ο Πειραιάς έγινε ο εμπορικός και οικονομικός πνεύμονας της Αθήνας και ενώθηκε μαζί της με τα περίφημα Μακρά Τείχη. Ο Περικλής, μάλιστα, που είχε περισσότερο μυαλό απ' όλους μαζί τους συμπολίτες του, φρόντισε ιδιαίτερα τη ρυμοτομία και την οργάνωση του λιμανιού, που βασίστηκε σε σχέδια ενός μεγάλου πολεοδόμου της αρχαίας εποχής, του Ιππόδαμου από τη Μίλητο. Το κυρίως λιμάνι εξυπηρετούσε τα εμπορικά πλοία, ενώ το νότιο τμήμα του, ο λεγόμενος Κάνθαρος και οι όρμοι Ζέας και Μουνυχίας τον πανίσχυρο αθηναϊκό πολεμικό στόλο. Τις εμπορικές δραστηριότητες και τη συντήρηση των πλοίων διευκόλυναν τεράστιες αποθήκες και ναυπηγικές και επισκευαστικές μονάδες, ενώ στις ακτές του Πειραιά κτίστηκαν πανάκριβες κατοικίες των πλούσιων караβοκύρηδων.

Το μαρμάρινο λιοντάρι του Πειραιά, που έκανε τους Ενετούς να τον ονομάσουν Πόρτο Λεόνε (οι Τούρκοι τον αποκαλούσαν Αρολάν - λιμάνι, που σημαίνει το ίδιο πράγμα). Το λιοντάρι αυτό το έκλεψαν (1687) οι Ενετοί και το μετέφεραν στη Βενετία, απ' όπου το έκλεψαν με τη σειρά τους οι Γάλλοι το 1797 για να στολίσουν το Παρίσι. Αργότερα όμως οι δεύτεροι κλέφτες το επέστρεψαν στη Βενετία, αναγνωρίζοντας ίσως ότι ο πρώτος κλέφτης έχει περισσότερα δικαιώματα στα κλοπιμαία.

Ο Πειραιάς έγινε η κύρια πηγή πλούτου για την Αθήνα, αλλά η ίδια η εξέλιξη του, του έδωσε ιδιότητες που δεν άρεσαν και τόσο στους παλιούς Αθηναίους αριστοκράτες - ιδιοκτήτες γης. Αυτοί πίστευαν πως η καταγωγή τους και μόνο τους έδινε το δικαίωμα να διαφεντεύουν τα πάντα, πεποίθηση με την οποία δεν συμφωνούσαν καθόλου οι "Πειραιώτες". Οι άνθρωποι που ταξιδεύουν στη θάλασσα και έρχονται σ' επαφή με άλλους λαούς είναι πάντα πιο ανοιχτοί σε νέες ιδέες και δεν ενδιαφέρονται και τόσο για το τι θέλουν τα μεγάλα "τζάκια". Άλλωστε, οι εφοπλιστές της εποχής, όπως και σήμερα, κέρδιζαν μεγάλες περιουσίες σε μικρό χρόνο και δεν είχαν κανένα λόγο να υποχωρούν στις απαιτήσεις των Αθηναίων αριστοκρατών.

Έτσι, η Αθήνα και ο Πειραιάς εξακολουθούσαν να αποτελούν μια δίδυμη πόλη, αλλά η διαφορά μεταξύ τους γινόταν όλο και μεγαλύτερη. Ρόλο έπαιξε και το είδος των ανθρώπων που συγκεντρώνονταν στις γειτονιές τους. Πα να γίνει κατανοητή η

διαφορά, πρέπει να πούμε ότι τότε η Αθήνα έμοιαζε κάπως με ένα κοσμικό κλαμπ. Υπήρχαν τα λίγα προνομιούχα μέλη με πολλά δικαιώματα (οι Αθηναίοι πολίτες) και ένα μεγάλο πλήθος ξένων (μέτοικων) που είχαν ελάχιστα δικαιώματα. Το σύνολο συμπλήρωναν δεκάδες χιλιάδες δούλοι, που φυσικά δεν είχαν κανένα δικαίωμα, υποχρεωμένοι να δουλεύουν μέχρι το θάνατο τους για να ζουν οι υπόλοιποι. Η "προαγωγή" από μια κατώτερη σε μια ανώτερη κοινωνική ομάδα δεν αποκλειόταν, αλλά ήταν τόσο σπάνια περίπτωση, που καταντούσε απίθανη.

Όπου υπάρχουν πλοία, επομένως και στον Πειραιά, υπάρχει και ανάγκη εργασιών και βιοτεχνίας (πανιά, σχοινιά, εργαλεία, εμπορεύματα για μεταφορά). Αυτά τα επαγγέλματα όμως δεν τα είχαν σε εκτίμηση οι Αθηναίοι πολίτες, ενώ αντίθετα τα προτιμούσαν οι μέτοικοι που, όπως είπαμε, βρίσκονταν σε μειονεκτική κοινωνική θέση. Αυτό εξηγεί γιατί με τον καιρό ο Πειραιάς έγινε κέντρο των δημοκρατικών δυνάμεων, ενώ η Αθήνα κέντρο των συντηρητικών. Δεν είναι καθόλου τυχαίο το ότι το πρώτο πράγμα που έκανε η ολιγαρχική Σπάρτη όταν νίκησε, ήταν να καταστρέψει τα οχυρώματα του Πειραιά, ούτε το ότι ο δημοκρατικός Θρασύβουλος προσπάθησε πρώτα να καταλάβει το λιμάνι. Τέλος, επειδή η φιλοσοφία δεν είναι κάτι ξεκομμένο από τη ζωή, αλλά στενά δεμένη μαζί της, δεν είναι τυχαίο και το ότι ο μεγαλοφυής Πλάτων ήθελε την ιδανική πόλη του μακριά από τις ακτές. Ήξερε καλά πως οι αριστοκράτες σαν τον ίδιο, θα τα έβρισκαν σκούρα κοντά σε ανθρώπους της θάλασσας.

Πειραιάς στα χρόνια του Μεσοπολέμου (από παλιά καρτ-ποστάλ).

Όλες αυτές οι διαφορές όμως, έπαιξαν κάποιο ρόλο στον καιρό τους, αλλά έγιναν ασήμαντες καθώς με το πέρασμα των αιώνων η δύναμη της Αθήνας εξανεμίστηκε. Μέσα στα απέραντα κράτη του Αλεξάνδρου, των Επιγόνων και της Ρώμης, ο Πειραιάς δεν μπορούσε να έχει τη σημασία που είχε πριν. Η Αλεξάνδρεια και άλλα λιμάνια της ανατολής τον ξεπέρασαν κατά πολύ. Τα πράγματα έγιναν ακόμα χειρότερα εξαιτίας του ταλέντου των Αθηναίων να ποντάρουν συνεχώς σε λάθος άνθρωπο ανάμεσα στους μεγάλους κάθε εποχής. Ένα τέτοιο λάθος τους έφερε και το τέλος του Πειραιά. Το 87 π.Χ. πήραν το μέρος του Μιθριδάτη, εχθρού της Ρώμης και στην Αθήνα έφτασε ένας βίαιος Ρωμαίος στρατηγός, ο Σύλλας, που εξαγριωμένος άρχισε να σφάζει και να γκρεμίζει. Οι Αθηναίοι προσπάθησαν να του μιλήσουν για το ένδοξο παρελθόν τους, αλλά για τον αμόρφωτο Ρωμαίο αυτά ήταν ψιλά γράμματα. Κάποτε βέβαια σταμάτησε τη σφαγή λέγοντας ότι "συγχωρεί τους ζωντανούς για χάρη των νεκρών", αλλά για τον Πειραιά ήταν αργά. Ο Σύλλας είχε ήδη κατεδαφίσει ό,τι έβρισκε μπροστά του και είχε κάψει ό,τι απόμεινε.

Από την εποχή εκείνη και μέχρι πριν από 180 χρόνια, δηλαδή επί 18 αιώνες περίπου, το κάποτε μεγάλο λιμάνι έμεινε σχεδόν έρημο και μόνον ένα τεράστιο μαρμάρινο λεοντάρι θύμιζε κάτι από τη δόξα του παρελθόντος. Η παρουσία του έκανε τους Ενετούς να ονομάζουν τον Πειραιά Πόρτο Λεόνε (λιμάνι του Λέοντα, αρα ιταλικά), ενώ οι Τούρκοι τον αποκαλούσαν Αρσλάν - λιμάνι, που σημαίνει το ίδιο πράγμα στη δική τους γλώσσα. Οι Έλληνες, άγνωστο γιατί, ονόμαζαν τον ίδιο χώρο Δράκο. Το λεοντάρι αυτό είχε τις ίδιες περιπέτειες με άλλα ελληνικά μνημεία, προς δόξα των δυτικών "πολιτισμένων" κρατών. Το 1687 το έκλεψαν οι Ενετοί και το μετέφεραν στη Βενετία, απ' όπου το έκλεψαν με τη σειρά τους οι Γάλλοι το 1797 για να στολίσουν το Παρίσι. Αργότερα όμως το επέστρεψαν στη Βενετία, αναγνωρίζοντας ίσως ότι ο πρώτος κλέφτης έχει περισσότερα δικαιώματα στα κλοπιμαία.

Γύρω στα 1800, ελάχιστα πλοία έπιαναν στον Πειραιά. Οι σπάνιοι ταξιδιώτες που είχαν λόγους να φτάσουν ως εκεί έβλεπαν ένα μικρό γκρεμισμένο μόλο με λίγες ψαρόβαρκες και δυο - τρεις καλύβες. Εκεί έπρεπε να νοικιάσουν άλογα για να φτάσουν στην Αθήνα, ακολουθώντας στενά μονοπάτια ανάμεσα σε ελαιώνες. Άμαξες δεν υπήρχαν γιατί δεν υπήρχαν και αληθινοί δρόμοι.

Η ίδια η Αθήνα (Ατίνα - καλεσί = κάστρο της Αθήνας, στα τούρκικα) ήταν τότε ένα περιτειχισμένο χωριό της Αττικής, με μιναρέδες, μερικές εκατοντάδες χαμηλά σπιτάκια γύρω από την Ακρόπολη και χωράφια στα οποία έβοσκαν κατσίκες και πρόβατα, τελείως απληροφόρητα για τη δόξα του εδάφους που τα έτρεφε. Η

Επανάσταση του 1821 έκανε την εικόνα ακόμα χειρότερη. Όταν οι Τούρκοι ξαναπήραν το κάστρο από τους εξεγερμένους Έλληνες, μεγάλο μέρος του πληθυσμού έφυγε. Επέστρεψε αργότερα, όταν τα πράγματα ηρέμησαν, για να ανακαλύψει ότι χάρη στη γνωστή πολιτισμένη συμπεριφορά των Τούρκων, μόνον 160 σπίτια είχαν μείνει όρθια. Οι δρόμοι ήταν γεμάτοι με χαλάσματα και κάθε μετακίνηση από τη μια γειτονιά στην άλλη έβαζε σε δοκιμασία τις γεωγραφικές γνώσεις και τη σωματική αντοχή του διαβάτη. Έπρεπε κανείς να κατέβει σε βαθείς λάκκους, να ανέβει σε λόφους ερειπίων, ακόμα και να σκαφαλώσει σε στέγες για να φτάσει στον προορισμό του. Στα 1830, κατά μία, παλαιότατη όπως φαίνεται, εθνική συνήθεια, κάηκε και ο μισός μεγάλος ελαιώνας της Αττικής από καταπατητές, που κατάλαβαν ότι η επιστροφή των Αθηναίων δεν θα τους επέτρεπε να τον κρατήσουν.

Άποψη της παραλίας του Πειραιά, από σπάνια καρτ-ποστάλ της δεκαετίας του 1920.

Η πολιτιστική κατάσταση των Αθηναίων δεν ήταν καλύτερη από την οικιστική κατάσταση της πόλης τους. Όπως αναφέρει ο Δημήτρης Φωτιάδης ("Οθων"), ο λαός της κάποτε πιο προοδευμένης πόλης του κόσμου έμεινε κατάπληκτος με τα δίτροχα κάρα που έφερε ένας Άγγλος ναύαρχος για να κτίσει την έπαυλη του στη σημερινή Κυψέλη (στην οδό Αγίας Ζώνης). Τα θεώρησαν τεχνολογική επανάσταση γιατί οι ίδιοι χρησιμοποιούσαν γαϊδούρια ή το πολύ καμήλες γι' αυτές τις δουλειές. Ακόμα μεγαλύτερη κατάπληξη προκάλεσε μια σιδερένια σόμπα που έφτιαξε ένας τσιγγάνος

με τις οδηγίες του Γερμανού Λίντερς. Ολόκληρη η αθηναϊκή κοινωνία παρέλασε για να θαυμάσει αυτό το απίστευτο αντικείμενο. Ήρθε ακόμα και ο γερο-κατής (δικαστής) της πόλης, που ύψωσε τα χέρια του στον ουρανό και αναφώνησε γεμάτος θαυμασμό, "Μεγάλος ο Αλλάχ και άπειρα τα σοφίσματα των Φράγκων".

Αυτήν την πόλη διάλεξαν για πρωτεύουσα της Ελλάδας οι αρχές όταν έφυγαν οριστικά οι Τούρκοι, και άρχισαν να σχεδιάζουν την ανοικοδόμηση της. Οι πρώτες σκέψεις μάλιστα, που διατυπώθηκαν από τον αρχιτέκτονα Γκούντενσον, πρόβλεπαν ότι πρωτεύουσα θα ήταν ουσιαστικά ο Πειραιάς, ενώ η ίδια η Αθήνα θα έμενε αρχαιολογικός χώρος. Η ιδέα αυτή όμως απορρίφθηκε, γιατί το παλάτι θα έπρεπε να κτιστεί δίπλα στη θάλασσα (στην Πειραιϊκή) και θα ήταν εκτεθειμένο στα κανόνια εχθρικών πλοίων.

Ο Όθων και η ακολουθία του έφτασαν στον Πειραιά τον Οκτώβριο του 1834 και από τα πλοία επιβιβάστηκαν σε βάρκες. Τους υψηλούς επισκέπτες υποδέχτηκε σύσσωμος ο επίσημος Πειραιάς, δηλαδή ένας τελωνοφύλακας και επειδή ο παλιός μόλις είχε χαλάσει, ανέλαβαν να τους βγάλουν στεγνούς στη στεριά οι βαρκάρηδες, κουβαλώντας τους στους ώμους τους. Τελικά όμως δεν απέφυγαν το βρέξιμο γιατί έφτασαν στην Αθήνα λερωμένοι από τη λάσπη που έφεραν τα πρωτοβρόχια.

Η ανάπτυξη της Αθήνας που ακολούθησε έφερε υποχρεωτικά και την εξέλιξη του Πειραιά, τα πράγματα όμως δεν ήταν και τόσο απλά, για πολλά χρόνια. Η εμπορική κίνηση του λιμανιού άργησε να αναπτυχθεί γιατί λόγω της έλλειψης δρόμων, σε όλη τη χώρα κυριαρχούσαν η Ερμούπολη και η Πάτρα. Άλλωστε, η επικοινωνία του Πειραιά με την Αθήνα αντιμετώπιζε πολλά προβλήματα. Όπως έγραψε ο Βαυαρός υπολοχαγός Νέζερ, που έγινε ο πατριάρχης μιας μεγάλης ελληνικής οικογένειας, οι ταξιδιώτες που προσπαθούσαν να φτάσουν από το λιμάνι στην πρωτεύουσα κατά τη βροχερή εποχή "μετεβάλλοντο εις υποπόταμους, έχοντες ύδωρ και ιλύν μέχρι της κοιλίας". Πρόβλημα αποτελούσαν και οι ληστές, που παραμόνευαν κρυμμένοι πίσω από τις ελιές και μέσα στ' αμπέλια. Οι ταξιδιώτες έπρεπε να μαστιγώνουν τα άλογα τους και να τρέχουν σαν αστραπή αν ήθελαν να διατηρήσουν τα πορτοφόλια και τη σωματική τους ακεραιότητα. Αυτές οι αντιξοότητες όμως δεν μπορούσαν να σταματήσουν την πρόοδο και ο Πειραιάς άλλαξε ριζικά μέσα σε λίγες δεκαετίες. Όσοι είχαν τη δυνατότητα να κτίσουν ένα εργοστάσιο ήθελαν να βρίσκονται κοντά στην κυβέρνηση και στην εξουσία, αλλά και «κοντά στη θάλασσα» για να παραλαμβάνουν ευκολότερα πρώτες ύλες και να μεταφέρουν τα προϊόντα τους. Τα εργοστάσια έδιναν δουλειά σε πολύ κόσμο και επειδή τότε δεν υπήρχαν

συγκοινωνίες, οι εργάτες έκτιζαν τις καλύβες τους κοντά στη δουλειά τους δημιουργώντας συνοικίες, που μεγάλωναν σιγά-σιγά και ενώνονταν μεταξύ τους. Έτσι γεννήθηκε και μεγάλωσε η σημερινή πόλη, η οποία το 1889 είχε ήδη 34,327 κατοίκους, από τους οποίους 242 έμεναν στο Νέο Φάληρο, τμήμα του Δήμου Πειραιώς.

Στα τέλη του περασμένου αιώνα ο Πειραιάς είχε πια ξεπεράσει την Πάτρα σε κίνηση πλοίων και βιομηχανική συγκέντρωση. Το 1893 δέχτηκε 6.360 ελληνικά πλοία και 935 ατμόπλοια και 73 ιστιοφόρα ξένης εθνικότητας, ενώ το 1896 είχε 8 κλωστοϋφαντουργικά εργοστάσια με 4.000 εργάτες, 9 σιδηρουργικά και μηχανολογικά, 13 ατμόμυλους, 4 εργοστάσια ελαιουργίας και σαπωνοποιίας, 2 βυρσοδεψεία, 9 μακαρονοποιίας και 24 εργοστάσια οινοπνευματοποιίας "μεγάλην εξαγωγήν ποιούντα εις την Ανατολήν" κατά την έκφραση εγκυκλοπαιδικού άρθρου της εποχής. Στα κτίρια του είχαν συγκεντρωθεί και κεντρικά γραφεία πολλών ναυτιλιακών εταιριών. Η εξέλιξη του Πειραιά συνεχίστηκε αδιάκοπη μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα και τη Μικρασιατική Καταστροφή, ενώ στις δεκαετίες που ακολούθησαν η πόλη αναδείχτηκε σε ένα από τα σημαντικότερα αστικά κέντρα της χώρας.

Στα τέλη του περασμένου αιώνα ο Πειραιάς είχε κάπου 40.000 κατοίκους και είχε πια ξεπεράσει την Πάτρα σε κίνηση πλοίων και βιομηχανική συγκέντρωση. Χαρακτηριστικό είναι ότι το 1896 είχε 8 κλωστοϋφαντουργικά εργοστάσια με 4.000 εργάτες, 9 σιδηρουργικά και μηχανολογικά, 13 ατμόμυλους, 4 εργοστάσια ελαιουργίας και σαπωνοποιίας, 2 βυρσοδεψεία, 9 εργοστάσια μακαρονοποιίας και 24 οινοπνευματοποιίας, "μεγάλην εξαγωγήν ποιούντα εις την Ανατολήν".

55

1.2. Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ²

² Καρδάσης, Β., Κατάλογος Ιστορικού Αρχείου Ολυμπιακού Πειραιώς, Αθήνα: Εκδόσεις Δοκιμές, 1997, σσ. 11-29

Στα χρόνια του μεσοπολέμου Αθήνα και Πειραιάς βιώνουν τον απόηχο μιας «αντιπαλότητας»³ που είχε τις ρίζες της στις τελευταίες δεκαετίες του περασμένου αιώνα. Η Αθήνα έχει αναπτυχθεί σε βάρος όλων των υπόλοιπων αστικών πόλεων, αφού συγκεντρώνει στο χώρο της κατ' αποκλειστικό τρόπο, τους ανθρώπους που νέμονται την κοινωνική και πολιτική εξουσία στην Ελλάδα. Στην πρωτεύουσα ζουν οι μεγάλοι οικονομικοί παράγοντες, τα ανώτερα αστικά στρώματα, η ανώτερη δημοσιοϋπαλληλία με τις αστικές συνήθειες, σύμπας σχεδόν ο πολιτικός κόσμος της χώρας. Εκεί δημιουργούνται οι εστίες της θεσμοθετημένης και μη διανοήσης αλλά και του θέματος.

Η εργατική τάξη, απομονωμένη στις συνοικίες της Αθήνας, ζει μακριά από τις πολιτικές εξελίξεις που πραγματώνονται κατά μέγα μέρος στο ιστορικό κέντρο της πρωτεύουσας κάτω από τον έλεγχο των παραδοσιακών πολιτικών κομμάτων. Στην περιφέρεια της Αθήνας θα εγκατασταθεί και ο μεγάλος όγκος του προσφυγικού πληθυσμού. Ολόκληρες συνοικίες⁴ θα συνδέσουν τη μελλοντική τους εξέλιξη με το προσφυγικό στοιχείο (Καισαριανή, Βύρωνας, Νέα Σμύρνη, Νέα Φιλαδέλφεια, Νέα Χαλκηδόνα, κ.ά.)

Τα εργατικά στοιχεία των συνοικιών δραστηριοποιούνται μέσω των τοπικών πατριωτικών συλλόγων διατηρώντας έτσι τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των τόπων προέλευσης τους. Αυτό το γεγονός, ενώ συμβάλλει στην ενίσχυση των συγγενικών και πατριωτικών δεσμών ανάμεσα τους, παράλληλα περιθωριοποιεί στην πλειοψηφία του τον εργατικό πληθυσμό από τα πολιτικά και κοινωνικά δρώμενα.⁵ Το ίδιο ισχύει και για τις προσφυγικές μάζες. Η εγκατάσταση στον καινούριο τόπο πρέπει να στηριχθεί στη διατήρηση της μνήμης της χαμένης πατρίδας και ταυτόχρονα στην

³ Τα ιστορικά στοιχεία της εισαγωγής δημοσιεύονται στο περιοδικό 'Ιστορ. 9 (1997). «Ολυμπιακός Πειραιώς: Ένα Αρχείο, μια Ιστορία».

⁴ Τη χωρική επέκταση της πρωτεύουσας εξαιτίας της προσέλευσης των προσφύγων μπορεί να διαπιστώσει κανείς και από το έργο του αμερικανού διπλωμάτη Η. Magenta, *Η αποστολή μου στην Αθήνα*, Αθήνα 1994, σσ. 338-344. Ειδικά είναι χαρακτηριστικές οι περιγραφές για την οικοδόμηση των πρώτων κατοικιών, την εξαθλιωμένη ζωή των προσφύγων από την άποψη της υγιεινής και της συνόκησης. Πολύ πιο αναλυτικά θέτει το ζήτημα της αστικής επέκτασης συνδέοντας το με την αυθαίρετη δόμηση η Λ. Λεοντίδου, *ό.π.*, σσ. 236-238.

⁵ Με την εξαίρεση βεβαίως μιας μικρής εργατικής μάζας η οποία συσπειρώνεται γύρω από το συνδικαλισμό και τις οργανώσεις του νεοίδρυμένου Κ.Κ.Ε. Αυτή η διαπίστωση προκύπτει από τις πληροφορίες που έχει δημοσιεύσει ο Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης*, θεσσαλονίκη 1979, σ. 456 και 459, σύμφωνα με τις οποίες τα μέλη του κόμματος το 1924 ήταν 600 στην Αθήνα και 400 στον Πειραιά, ενώ η συμμετοχή εργατών ήταν ιδιαίτερα χαμηλή.

προβολή της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας.⁶ Και οι δύο αυτές παράμετροι έχουν ως ουσιαστικό στόχο την αλληλοβοήθεια, την ομαλή κοινωνική ένταξη και εν τέλει, την κοινωνική καταξίωση. Το τελευταίο σημείο, η κοινωνική καταξίωση φέρνει τις προσφυγικές μάζες σε συμπαράταξη με τα εργατικά στρώματα, που αποτελούν και την πλειοψηφία του πληθυσμού της πόλης.

Ο Πειραιάς αναπτύχθηκε στηριγμένος στις δικές του δυνάμεις. Μεσαιόι επιχειρηματίες, άνθρωποι που διακρίθηκαν στη βιομηχανία, το εμπόριο και τη ναυτιλία, με δύο λόγια άνθρωποι αυτοδημιούργητοι, συσπειρώνονται γύρω από το δήμο και τους άλλους φορείς της πόλης, αποφασισμένοι να συμπράξουν για την ανάπτυξη του Πειραιά.⁷ Όσοι δεν μετακινήθηκαν στα αστικά βόρεια προάστια της Αθήνας, και είναι πολλοί αυτοί, νοιώθουν ότι ζουν στο περιθώριο της πρωτεύουσας και αυτή η αίσθηση τους γεννά αντιζηλία για την αθηναϊκή «επικυρίαρχη» αστική τάξη.⁸ Είναι αυτοί που επιβουλεύονται την Αθήνα για την πρωτοκαθεδρία της σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Η ανάγκη για την επιβεβαίωση του αναμφισβήτητου σημαντικού κοινωνικού και οικονομικού τους ρόλου θα μένει ανεκπλήρωτη, όσο δεν θα μπορούν να αντιτάξουν προς τους αθηναίους, τον αυτεξούσιο χαρακτήρα της τοπικής κοινωνίας και γιατί όχι την ανωτερότητα που υποδηλώνει η αυτοδημιούργητη κοινωνικοοικονομική πρόοδος τους.

Εδώ όμως ζει και ο κόσμος της σκληρής δουλειάς, του μεροκάματου στα μηχανουργεία και στο λιμάνι. Άνθρωποι φερμένοι ως επί το πλείστον από τα νησιά, οικείοι με το θαλασσινό στοιχείο, την περιπέτεια, την αναζήτηση. Έτοιμοι να μπαρκάρουν στα πλοία του Μιχαηλινού, ή των Εμπειρικών, να δουλέψουν στη μονάδα του Βασιλειάδη, στου Ρετσίνα ή στου Παπαστράτου. Από αυτή την εργατική τάξη του Πειραιά έχουν πρόσφατα ξεπηδήσει τα πρωτοπόρα εργατικά στοιχεία που θα πρωτοστατήσουν στην ίδρυση της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών και του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος.⁹ Και όπως και στην Αθήνα, πολλοί πρόσφυγες

⁶ Το ενδιαφέρον αυτό ζήτημα εντοπίζει εύστοχα ο Κ. Μοσκόφ, *ό.π.*, σσ. 422-423, γράφοντας: «και σήμερα ακόμα επιζούν τα πιο αργόσυρτα μέσα στον χρόνο ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μικροτοπικών τους πολιτισμών».

⁷ Η αίσθηση του «αυτοδημιούργητου» ήταν παλιά στους πειραιώτες, τόσο παλιά όσο και η ανάδειξη του Πειραιά σε αυτόνομο οικονομικό κέντρο, δηλαδή από τα μέσα του 19ου αιώνα. Βλ. ενδεικτικά τις αναφορές των Β. Τσοκόπουλου, *Πειραιάς 1835-1870*, Αθήνα 1984, σ. 139 και Β. Καρδάση, *Από του Ιστίου εις τον Ατμόν, ΑΟΨα* 1993, σ. 55.

⁸ Β. Τσοκόπουλος, «Τα στάδια...», *ό.π.*, σ. 248

⁹ Η συμβολή των εργατικών στρωμάτων του Πειραιά στη διαμόρφωση του οργανωμένου κινήματος της εργατικής τάξης ήταν καθοριστική. Μάλιστα στο ιδρυτικό συνέδριο της Γ.Σ.Ε.Ε. η πειραιϊκή αντιπροσωπεία των εργατών ήρθε σε ισχυρή αντίθεση με τους αθηναίους αντιπροσώπους για την έδρα

ζουν στην Κοκκινιά, στη Δραπετσώνα, στο Κερατσίνι. Ο λαϊκός κόσμος δεν ενδιαφέρεται για τις θεατρικές, παραστάσεις και τις-συναυλίες. Άλλωστε οι πρόσφυγες κουβαλούν τους μουσικούς ρυθμούς από τις χαμένες πατρίδες τους. Από αυτό τον κόσμο, από αυτή την κοινωνία των στερήσεων¹⁰ θα ξεπηδήσει ένα μοναδικό μουσικό είδος, το ρεμπέτικο τραγούδι που θα ακουστεί στις ταβέρνες και τα καταγώγια του Πειραιά.¹¹

Μέσα σε αυτό το κλίμα της εποχής του μεσοπολέμου, χάνει την εμφάνιση του ένα φαινόμενο που στο μέλλον θα βάλει τη δική του σφραγίδα στην εν γένει κοινωνική ζωή, το αθλητικό σωματείο.¹² Βέβαια, αθλητικά σωματεία λειτουργούν και πριν από το ιστορικό πλαίσιο που θέσαμε, πριν ακόμη και από τους Βαλκανικούς πολέμους και την επέκταση των ορίων της Ελληνικής επικράτειας. Σωματεία που παραδοσιακά εκπροσωπούσαν την αστική ζωή και εξέφραζαν νοοτροπίες και συμπεριφορές ουσιωδώς διαφορετικές από την κατά βάση αγροτική τότε ελληνική κοινωνία. Ο Πανελλήνιος¹³ και ο Παναθηναϊκός για την κυρίως Ελλάδα, ο Ηρακλής, ο Απόλλων και ο Πανιώνιος, για τον ευρύτερο ελληνισμό της εποχής εκείνης, είναι τα σημαντικότερα παραδείγματα.

Ωστόσο, θα χρειασθεί η πληθυσμιακή έκρηξη που προκαλεί το προσφυγικό κύμα και η συνακόλουθη πολεοδομική ανασυγκρότηση, για να πάρει το φαινόμενο της ίδρυσης των αθλητικών σωματείων τις πανεθνικές του διαστάσεις. Οι καινούργιες

της συνομοσπονδίας. Απειλώντας με αποχώρηση πέτυχε η Γ.Σ.Ε.Ε. να εγκατασταθεί στον Πειραιά. Βλ. Γ. Κορδάτος, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, 6η έκδ., Αθήνα 1972, σ. 304. Κατά τον Κ. Μοσκόφ, *ό.π.*, σ. 399, η αντίθεση είχε έντονα ιδεολογικοπολιτικό χαρακτήρα, αφού οι πειραιώτες αντιπρόσωποι έτειναν στο βενιζελισμό έναντι των αθηναίων που ήταν φιλοβασιλικοί.

¹⁰ Ο Χ. Χατζηιωσήφ, *Η γηραιά σελήνη, η βιομηχανία, στην ελληνική οικονομία*, Αθήνα 1993, σ. 295, χαρακτηρίζει τους πρόσφυγες εφεδρικό στρατό εργασίας, πρόθυμο να εργαστεί με οποιοσδήποτε όρους προκειμένου να εξασφαλίσει την επιβίωσή του.

¹¹ Μεταφέρουμε με αυτούσια τη διαπίστωση του Σ. Δαμιανάκου, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Αθήνα 1987, σ. 173: «Είναι ύστερα, η περίπτωση των ελλήνων ρεμπέτηδων, όπου παρατηρούμε μια αντίστροφη διαδικασία, τη συγκρότηση πρώτα μιας υποπρολεταριακής ταυτότητας, η οποία καθορίζεται άμεσα από την εισαγωγή του βιομηχανικού καπιταλισμού στη χώρα, και τη μεταγενέστερη συνδιάρθρωση διάσπαρτων εθνοτικών στοιχείων, δάνειων από διάφορες αγροτικές ή αστικές παραδόσεις της Μικράς Ασίας, των νησιών του Αιγαίου, ή της ηπειρωτικής Ελλάδας.»

Νομίζουμε ότι όλα αυτά είναι στοιχεία που συναντάμε στον Πειραιά του μεσοπολέμου. Πρβλ. Ν. Κοταρίδης (επιμ.), *Ρεμπέτες και ρεμπέτικο τραγούδι*, Αθήνα 1996.

¹² Συνοπτική αναφορά στην ιστορία του ελληνικού σωματειακού αθλητισμού σε όλα σχεδόν τα αθλήματα, βλ. *Ελλάς-Αθλητισμός, Αναμνηστικόν Λεύκωμα*, Α¹ Πανελλήνιος Αθλητική Έκθεσις, Αθήνα 1938. Πρόκειται για εκδήλωση-προπαγάνδα της μεταξικής δικτατορίας, η οποία όμως δίνει με επάρκεια την εικόνα της ιστορίας του αθλητισμού.

¹³ Είναι δεδομένη η σχέση του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου τόσο με την αστική τάξη της αθηναϊκής κοινωνίας, όσο και με την πολιτική εξουσία. Άλλωστε η παρουσία παραγόντων όπως ο Δ. Βικέλας, ο καθηγητής της Νομικής Σπ. Λάμπρος, ο υπουργός Κ. Παπαμιχαλόπουλος, ο Α. Ραγκαβής, ο Π. Καλλιγιάς απλώς υπογραμμίζουν αυτή τη διαπίστωση. Βλ. σχετικά, *Πανελλήνιος Γ.Σ. 1891-1991*, Αθήνα 1991. Ένα τμήμα αθλητών του Πανελληνίου συνέβαλε στο σχηματισμό του Αθηναϊκού Ομίλου το 1908, μετέπειτα γνωστού ως Παναθηναϊκού.

πόλεις που αναπτύσσονται, όπως η Καβάλα, η Δράμα, η Κατερίνη,¹⁴ ή οι πόλεις που ήδη βρίσκονται στο κέντρο της βιομηχανικής ζωής στην Ελλάδα αλλά που αναζωογονούνται από την εγκατάσταση των προσφύγων,¹⁵ όπως η Θεσσαλονίκη, ο Πειραιάς και ο Βόλος θα διεκδικήσουν και μέσα από τον αθλητισμό τη δική τους θέση στη νέα Ελλάδα που εισέρχεται ορμητικά στη δική της βιομηχανική εποχή.

Ο αθλητικός σύλλογος θα είναι πλέον το εφαλτήριο για την πρόοδο και συνάμα η συνάντηση επιδιώξεων και πόθων για επιτυχίες αθλητικές —και όχι μόνον— που διασκεδάζουν στο συμβολικό επίπεδο την κοινωνική απομόνωση των προσφύγων¹⁶ και των φτωχών ανθρώπων των αστικών κέντρων. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στα ιδρυτικά των συλλόγων, προσδιορίζονται δραστηριότητες ευρύτερες των αθλητικών (εκδρομικές, εκπολιτιστικές κλπ.).

Ο αθλητισμός μοιάζει με διέξοδο για ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, γι αυτό και προσελκύει πολύ κόσμο από τη νεολαία. Άλλωστε δεν απαιτούνται και πολλά πράγματα, παρά μόνο χώροι-αλάνες για γήπεδα και μπάλες. Εύλογα το ποδόσφαιρο θα γίνει καθημερινό παιχνίδι στις συνοικίες των πόλεων. Τούτο και μόνο θα οδηγήσει στις ιδρύσεις των σωματείων. Η ονοματολογία τους σε ορισμένες περιπτώσεις υποδηλώνει τη σχέση των ιδρυτών με τους χώρους εγκατάστασης (Παναθηναϊκός, Πειραιϊκός, Αθηναϊκός, Παναχαϊκή) και προέλευσης (Απόλλων Σμύρνης, Πανιώνιος, Πανθεσσαλονίκειος Αθλητικός Όμιλος Κωνσταντινουπολιτών (Π.Α.Ο.Κ.), Αθλητική Ένωσις Κωνσταντινουπόλεως (Α.Ε.Κ.)) άλλες φορές οι ονομασίες περικλείουν ιδεολογήματα υπό την ευρεία έννοια (Ολυμπιακός, Εθνικός), ενώ τέλος άλλες φορές μέσω του ονόματος επιχειρείται να δοθεί η έμφαση στο επιδιωκόμενο μεγαλείο του συλλόγου (Δόξα, Ατρόμητος, Θύελλα, Νίκη).

Ο σωματειακός αθλητισμός γίνεται γρήγορα το κύτταρο της ελληνικής αθλητικής ζωής. Τα σωματεία που θα κατορθώσουν να επιβιώσουν μέσα στις συνθήκες της

¹⁴ Κατά τη Λ. Λεοντίδου, *ό.π.*, σ. 162, από την άποψη του ποσοστού των προσφύγων στο συνολικό πληθυσμό τους, η Δράμα (58%) ήταν πρώτη, η Καβάλα (51%) τρίτη και η Κατερίνη (47%) πέμπτη στη σειρά ανάμεσα σε όλες τις ελληνικές πόλεις.

¹⁵ Η Μ. Δρίτσα, *Βιομηχανία και Τράπεζες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα 1990, σσ. 306-323, μελετά τους τόπους εγκατάστασης των προσφύγων και τους τομείς απασχόλησης. Χαρακτηριστικά προκύπτει ότι στους τρεις μεγαλύτερους αστικούς πόλους της χώρας, την Αθήνα, τον Πειραιά και τη Θεσσαλονίκη, συνέρευσε το 60% των αστών προσφύγων. Σχετικά με την ένταξη των προσφύγων στη βιομηχανική απασχόληση και τη συμβολή τους στους κλάδους της ταπητουργίας και της καπνοβιομηχανίας, βλ. Η. Morgenthau, *ό.π.*, σσ. 346-353.

¹⁶ Η Μ. Δρίτσα, *ό.π.*, σ. 321 και ο Χ. Χατζηϊωσήφ, *ό.π.*, σ. 296 εκτιμούν ότι οι πρόσφυγες είχαν μόνιμη επιδίωξη την «έξοδο» από την κοινωνική θέση του εργάτη και την προώθηση τους στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα.

οικονομικής ανέχειας ή των πολέμων θα γίνουν το επίκεντρο των τόπων της εγκατάστασης τους. Αρκετά από αυτά θα ξεπεράσουν γρήγορα τα στενά τοπικά πλαίσια και θα εξασφαλίσουν υποστήριξη

σε πανεθνικό επίπεδο. Μάλιστα ορισμένα θα καταστούν οίονει αγωνιστικά πρότυπα για νέες ομάδες, οι ιδρυτές των οποίων θα δανειστούν τα ονόματα των προτύπων (βλ. πολλοί Ολυμπιακοί, διάφοροι Π.Α.Ο. ή Α.Ε.Κ.).

Κορυφαίο οπωσδήποτε παράδειγμα συλλόγου που συγκεντρώνει όλα αυτά τα χαρακτηριστικά είναι ο Ολυμπιακός. Αυτό το σωματείο θα αποτελέσει βασικό σημείο αναφοράς όλου αυτού του αθλητικο-κοινωνικού φαινομένου, καθώς η δράση του θα συνδεθεί σε ορισμένο βαθμό με την επιδίωξη για κοινωνική καταξίωση τόσο του προσφυγικού στοιχείου που συγκεντρώνεται στον Πειραιά, όσο και του συνόλου των λαϊκών ανθρώπων που ζουν στις εργατογειτονίες του. Βεβαίως οι προθέσεις των ηγητόρων της Διοίκησης πάνε μακρύτερα, ή μάλλον κινούνται σε ένα διαφορετικό επίπεδο. Η προβολή του κύρους των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων του Πειραιά, η ανάδειξη της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας τους, η αντιπαραβολή τους στην αθηναϊκή αστική τάξη αλλά και στα εργατικά και λαϊκά στρώματα της πόλης αποτελούν το πρόκριμα για τη δημιουργία του Ολυμπιακού.¹⁷

Ο Ολυμπιακός Σύνδεσμος Φιλάθλων Πειραιώς (Ο.Σ.Φ.Π.) προήλθε τον Μάιο του 1925¹⁸ από τη συγχώνευση δύο σωματείων, του Αθλητικού και Ποδοσφαιρικού Σύλλογου Πειραιώς¹⁹ και του Ομίλου Φιλάθλων Πειραιώς.²⁰ Το όνομα του νέου συλλόγου διέφερε ως προς τα μέχρι τότε ισχύοντα στην *ονοματοδοσία* των αθλητικών

¹⁷ Μεταφέρουμε αυτούσιο το λόγο του εκ των ιδρυτών Σταύρου Μαραγκουδάκη, γενικού γραμματέα του Δ.Σ. στη συνεδρίαση της 4ης Ιανουαρίου 1928 κατά τη συζήτηση διοικητικής κρίσης στο *αυΚκογο*: «[Ο κ. Μαραγκουδάκης] ποιείται έκκληση» προς άπαντα τα μέλη του Δ. Συμβουλίου προς ομόνοιαν, ίνα δυνηθή ο Ολυμπιακός απροσκόπτως ν' ακολουθήση τον δρόμον του, όπως αντεπεξέλθη προς τας υποχρεώσεις του προς την πειραϊκήν κοινότητα και προς την Πατρίδα ακόμη». Βλ. σχετικά, *Ιστορικό Αρχείο Ολυμπιακού Πειραιώς* (στο εξής *Ι.Α.Ο.Π.*), Π. Πρακτικά Συνεδριάσεων, Α. Πρακτικά Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου. Βλ. επίσης, Β. Τσοκόπουλος, «Τα στάδια...», *ό.π.*, σ. 248.

¹⁸ Παρατηρείται μια μικρή σύγχυση γύρω από τη χρονολογία ίδρυσης του Ολυμπιακού. Αυτή οφείλεται στο ότι η καταστατική συνέλευση, που αποφάσισε το όνομα και υπέβαλε το καταστατικό στο αρμόδιο Πρωτοδικείο, συνήλθε το Μάιο του 1924. Ωστόσο, η τυπική γενέθλιος ημερομηνία είναι η 20η Μαΐου 1925, αφού τότε με την υπ. αριθ. 1247/1925 το Πρωτοδικείο Πειραιώς προέβη στην έγκριση του καταστατικού του. Βλ. *Ι.Α.Ο.Π.*, Ι. Καταστατικά-Κανονισμοί, Α. Ολυμπιακός, Αϊ. Καταστατικά.

¹⁹ Στις αρχαιρεσίες του Μαΐου 1924 πρόεδρος του Αθλητικού κοκ Ποδοσφαιρικού Σύλλογου Πειραιώς εξελέγη ο Μιχαήλ Μανούσκος με αντιπρόεδρο και *zqoro* του ποδοσφαιρικού τμήματος το Νότη Καμπέρο. Βλ. εφημερίδα *Σφαίρα*, 24 Μαΐου 1924, αρ. 31683, σ. [1].

²⁰ Ο Όμιλος Φιλάθλων Πειραιώς είχε πρόεδρο το Μάρκο Βολικά, αντιπρόεδρο τον Τριαντάφυλλο Κρέμο και γραμματέα το Σταύρο Μαραγκουδάκη. Βλ. Γ. Ανδριανόπουλος, *Το ελληνικόν ποδόσφαιρον 1919-1916*, χ.χ., σ. 26

σωματείων. Ο αληθινά πρωτότυπος τίτλος ψηφίστηκε *ομόφωνα* από τα μέλη του συλλόγου και έλυσε τη δυστοκία που επικράτησε στην ανεύρεση κοινώς αποδεκτού *ονόματος*. Ανάδοχος ο Νότης Καμπέρος, που θέλησε ο τίτλος του νέου συλλόγου να υποδηλώνει τη δύναμη, την αθλητική ισχύ, το ήθος, την ευγενική άμιλλα, την επικράτηση, εν τέλει το ολυμπιακό ιδεώδες.²¹

Οι άνθρωποι που ανέλαβαν τις σχετικές πρωτοβουλίες ανήκαν ασφαλώς στην κατηγορία των αυτοδημιούργητων επιχειρηματιών του λιμανιού, που αναφέραμε. Η οικογένεια των Ανδριανόπουλων έχει στην ιδιοκτησία της ένα μεσαίο εμπορικό *οίκο* που διευθύνει ο πατέρας Ανδρέας Ανδριανόπουλος. Τα παιδιά του δραστηριοποιούνται σε όλα τα αθλήματα, θα συνεννοηθούν με άλλους επιφανείς παράγοντες της πειραϊκής κοινωνίας, «κοινωνικούς μας φίλους», όπως διηγείται ο Γεώργιος Ανδριανόπουλος,²² με στόχο να δημιουργήσουν ένα αθλητικό σωματείο, η δράση του *οποίου* να αμφισβητήσει την κυριαρχία του Πειραϊκού Συνδέσμου, παλιού σωματείου του Πειραιά, με πολύμορφη δραστηριότητα (λογοτεχνική, εκπαιδευτική, πολιτιστική, αθλητική). Ο Γ. Ανδριανόπουλος²³ εμμέσως ισχυρίζεται ότι αυτό ακριβώς, δηλαδή ο πολυπράγμων χαρακτήρας του Πειραϊκού Συνδέσμου, ήταν η αιτία της πρωτοβουλίας για την ίδρυση του Ολυμπιακού. Ωστόσο η περιγραφή των σκοπών του Ολυμπιακού, όπως αυτοί αναφέρονται στις καταστατικές του διατάξεις, τον διαψεύδουν.

Οι «κοινωνικοί φίλοι»²⁴ ήταν ανάμεσα στους άλλους ο Μιχαήλ Μανούσκος, βιομήχανος της πόλης, ο Νότης Καμπέρος, ανώτατος αξιωματικός του Πολεμικού

²¹ Ο Νότης Καμπέρος ήταν προικισμένο άτομο, με επεξεργασμένες Θέσεις σε θέματα διοίκησης και οργάνωσης του σωματείου και με ευθύτητα στη διατύπωση των απόψεων του. όπως προκύπτει από τη μελέτη της αρκετά πλούσιας αλληλογραφίας του με τις διοικήσεις του Ολυμπιακού αργότερα. Αυτά ακριβώς τα στοιχεία θα προκαλέσουν πολύ νωρίς τη σύγκρουση του με διοικητικούς παράγοντες του συλλόγου και εν τέλει την αποχώρησή του από τις τάξεις του Ολυμπιακού. Βλ. *Ι.Α.Ο.Π.*, IX. Αλληλογραφία. Α. Εισερχόμενα, Α4. Μέλη-Προσωπικό.

²² Γ. Ανδριανόπουλος, *ό.π.*, σ. 22. Πρόκειται για την καταγραφή των αναμνήσεων του παλιού προέδρου του Ολυμπιακού και ιδρυτικού μέλους, που φωτίζουν με επάρκεια τα γεγονότα σχετικά με την ίδρυση του Ολυμπιακού. Οφείλουμε βεβαίως να συνυπολογίσουμε το προσωπικό ύφος του συγγραφέα στην αποτίμηση της αξιοπιστίας των γραφομένων.

²³ Βλ. Γ. Ανδριανόπουλος, *ό.π.*, σ. 28: «Από τας φιλικάς και αθλητικάς αυτός συζητήσεις, είχαμε πιστεύσει, οι Αδελφοί Ανδριανόπουλοι, ότι ήτο δυνατόν να δημιουργήσουμε ένα καινούργιο Σωματείον, με ιδίαν Διοίκησιν*, άμεση δραστηριότητα με μοναδικόν σκοπόν την εξυπηρέτησιν της αθλητικής ιδέας και ειδικώτερον του Ποδοσφαίρου.»

²⁴ Από τις λίγες προσεγγίσεις που επιχειρούν να αναλύσουν τα κοινωνικά δεδομένα της ιστορίας του ελληνικού ποδοσφαίρου είναι το άρθρο του Β. Τσοκόπουλου, «Ποδοσφαίρου ιστορικά», *περ. Τέταρτο*, αρ. 15, Ιούλιος 1986. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι ο Ολυμπιακός ιδρύθηκε από τα μικροαστικά στοιχεία του Πειραιά στη βάση του αντιαθηναϊκού μένους, γεγονός που προσέλευσε τα λαϊκά στρώματα της πόλης. Από την άλλη πλευρά, ο Εθνικός ήταν δημιούργημα της πειραϊκής αστικής τάξης, προσανατολισμένης προς την πρωτεύουσα. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα ο Εθνικός να στερηθεί τη λαϊκή υποστήριξη. Την ίδια ανάλυση περίπου προβάλλει ο συγγραφέ

Ναυτικού, ο Σταύρος Μαραγκουδάκης, διευθυντής του Ταχυδρομείου, ο Νίκος Ανδρόνικος, έμπορος, ο Δημήτριος Σκλιάς, αξιωματικός του Στρατού, ο Νικόλαος Ζαχαρίας, δικηγόρος, ο Αθανάσιος Μέρμηγκας, συμβολαιογράφος, ο Ιωάννης Κεκκές, χρηματομεσίτης και ασφαλώς η οικογένεια των εμπόρων Ανδριανόπουλων.

Στο 1ο άρθρο του καταστατικού²⁵ περιγράφονται με ευκρίνεια οι σκοποί του Συλλόγου:

Συνιστάται εν Πειραιεί υπό τόν τίτλον «Ολυμπιακός Σύνδεσμος Φιλάθλων Πειραιώς» Σωματείον, ούτινος σκοπός είναι η ανάπτυξις της σωματικής αγωγής παρά την νεολαία καί η κατά πάντα φιλάθλον τρόπον εξύψωσις αυτής. Τά προς επίτευξιν του σκοπού τούτου μέσα έσονται

α) Η ίδρυσις αθλητικών χώρων πάσης φύσεως

β) Η οργάνωσις πάσης κατά θάλασσαν αθλητικής κινήσεως

γ) Η οργάνωσις αθλητικών αγώνων πάσης φύσεως, εορτών, εκδρομών, ορειβασιών κλπ.

δ) Η διά διαλέξεων καί εκδόσεως εντύπων προπαγάνδισις της αθλητικής ιδέας καί

ε) Η διά παντός τρόπου ανάπτυξις κινήσεως εξυπηρετικής της νεολαίας.

Ο «Ολυμπιακός Σύνδεσμος Φιλάθλων Πειραιώς» έχει ίδια σφραγίδα εικονίζουσαν δαφνηφόρον κεφαλήν αθλητού καί περί αυτήν τον τίτλον του Σωματείου.

Ήδη από την περιγραφή των σκοπών του συλλόγου προκύπτουν τα εξής στοιχεία:

Κατά πρώτον ο πολύπλευρος αθλητικός χαρακτήρας, δηλαδή η πρόθεση των ιδρυτικών του μελών ο Ολυμπιακός να ασχοληθεί με όσο το δυνατό περισσότερα αθλήματα, γεγονός που δεν διέψευσε η κατοπινή εξέλιξη του. Κατά δεύτερον ο βαθύτερα κοινωνικός ρόλος του Συν-δέσμου, που προκύπτει από τη διοργάνωση κοινωνικών εκδηλώσεων πέραν των αθλητικών. Είναι έκδηλο ότι οι ιδρυτές —σε αντίθεση με τους εκ των υστέρων ισχυρισμούς του Γ. Ανδριανόπουλου στο βιβλίο των αναμνήσεων του— απέδωσαν μείζονα σημασία σε αυτή την κοινωνική διάσταση του Ολυμπιακού, αφού καταστατικά έθεσαν τις διευρυμένες δραστηριότητες στην ίδια παράγραφο με τις αθλητικές.

Τα μέλη του Ολυμπιακού, «*χρηστοί πολίται*» —όπως προϋπέθετε το 2ο άρθρο— εκλέγονταν από τη Γενική Συνέλευση με μυστική ψηφοφορία μετά την υπόδειξη δύο μελών προς το Διοικητικό Συμβούλιο και την εν συνεχεία εισήγηση του τελευταίου προς τη Γενική Συνέλευση. Ρητά αναφέρεται στο 5ο άρθρο του καταστατικού, ότι κριτήριο για την υπόδειξη ενός ορισμένου προσώπου όφειλε να αποτελεί η «*εν τη κοινωνία καί τω φιλάθλω κόσμω θέσις των, [ένεκα των οποίων] δύναται*

ας και στη δημοσίευση του, «Τα στάδια...», ο'π., σ. 248.

²⁵ Βλ. το καταστατικό του Ολυμπιακού στο *Ι.Α.Ο.Π.*, *Ι. Καταστατικά-Κανονισμοί*, Α. Ολυμπιακός, Α1. Καταστατικά.

αποδεδειγμένως να παράσχουν υπηρεσίας εις τον Σύνδεσμον». Ο αριθμός των μελών του συλλόγου δεν μπορούσε σε καμία περίπτωση να ξεπεράσει τους εκατό. Η πρακτική που υιοθετήθηκε πρόδιδε κατά κάποιον τρόπο την απροθυμία των διοικούντων να διευρύνουν την ηγετική ομάδα. Παράλληλα με τα τακτικά μέλη του συλλόγου υπήρχαν και πάρεδρα μέλη.²⁶ Από αυτή τη δεξαμενή διοχετευόταν το νέο αίμα στην κατηγορία των μελών, στις περιπτώσεις αναγκαστικής αντικατάστασης ενός τακτικού μέλους. Δεν ήταν παρά μία ακόμη ασφαλιστική δικλείδα για τον κίνδυνο ανατροπής του κοινωνικού περίγυρου από τον οποίο προήλθε ο Ολυμπιακός.²⁷ Στα ίδια πλαίσια, δηλαδή στη διατήρηση μιας κοινής ταυτότητας με σαφή κοινωνικό προσδιορισμό, πρέπει να αποδοθεί η απόφαση για το σχηματισμό θεσμού από τους I διατελέσαντες προέδρους εν είδει συμβουλίου προς τη Διοίκηση.

Τα ιδρυτικά μέλη του δεν θα παραλείψουν να εμβάλλουν τον Ολυμπιακό στον πυρήνα της πειραϊκής ζωής, στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Η ευκαιρία θα έρθει με την Εορτή των Δώρων, που θα δοθεί στο Ξενοδοχείο Ακταίων του Φαλήρου τις παραμονές της Πρωτοχρονιάς του 1925.²⁸ Οι εύπορες οικογένειες του Πειραιά παρευρίσκονται και διασκεδάζουν υπό τους ήχους ορχήστρας τζαζ. Η εκδήλωση διανθίζεται από διάφορα happenings (λαχνοί, τυχερά παιχνίδια, χειρομαντεία) τα οποία έχουν στόχο την οικονομική ενίσχυση του ταμείου. Οι εν γένει κοινωνικές εκδηλώσεις (χοροί, διαλέξεις, συναυλίες, εκδρομές) φαίνεται ότι είναι στην ημερήσια διάταξη για τον Ολυμπιακό.²⁹ Άλλωστε δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις, όπου αργότερα θα παραχωρήσει τις αίθουσες των γραφείων του για πνευματικές εκδηλώσεις του Καλλιτεχνικού και Λογοτεχνικού Ομίλου Πειραιά. Σε αυτή την κατεύθυνση, ο Ολυμπιακός θα δημιουργήσει πολύ νωρίς τμήμα Βιβλιοθήκης, την

²⁶ Αυτή η διάσταση συζητήθηκε στη συνεδρίαση της 11ης Δεκεμβρίου 1946. *I.A.O.Π.*, II. Πρακτικά Συνεδριάσεων, Α. Πρακτικά Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου.

²⁷ Η πληθώρα των αιτήσεων εγγραφής μελών στην περίοδο 1925-1931 που είναι καταχωρημένες στο *I.A.O.Π.* στη σελίδα VI. Μέλη προκαλεί καταρχήν την αίσθηση της μαζικής εισόδου μελών στο σύλλογο. Ωστόσο, προσεκτική ανάγνωση των πρακτικών των συνεδριάσεων του Δ.Σ. υποδεικνύει ότι οι εγγραφές νέων μελών είναι εξίσου πολυάριθμες με τις διαγραφές. Το γεγονός αυτό πρέπει να αποδοθεί στην αναζήτηση των αναγκαίων ισορροπιών στις τάξεις της Διοίκησης, πράγμα που εμφανίζεται και από τις συχνές διοικητικές κρίσεις της ίδιας περιόδου. Έτσι είναι μάλλον βέβαιο ότι η απομάκρυνση ορισμένων στελεχών από την ηγεσία του σωματείου είχε και την ανάλογη συνέπεια στον κύκλο επιρροής τους και το αντίστροφο.

²⁸ Η πειραϊκή εφημερίδα *Σφαίρα*, αρ. 13696, 29 Δεκεμβρίου 1924, σ. 1, στην πρώτη σελίδα της και με τίτλο «Κοσμική κίνησης» δίνει την εικόνα του χορού με τα ονόματα των παρευρεθέντων.

²⁹ Γ. Ανδριανόπουλος, *ό.π.*, α. 29. Όπως επισημαίνει ο συγγραφέας αυτό το γεγονός προκαλούσε την απάρεσκια ορισμένων που θεωρούσαν ότι ο Ολυμπιακός ξεφεύγει των αθλητικών στόχων του. Τη διοργάνωση κοινωνικών εκδηλώσεων μπορεί να παρακολουθήσει κανείς και στα πρακτικά των συνεδριάσεων του Δ.Σ. Ενδεικτικά βλ. *I.A.O.Π.*, II. Πρακτικά Συνεδριάσεων, Α. Πρακτικά Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου, συνεδρίαση 19 Οκτωβρίου 1927.

οποία θα εμπλουτίσει με εκδόσεις λογοτεχνικών έργων της εποχής προς χρήση των μελών του συλλόγου και της σπουδάζουσας νεολαίας της πόλης.³⁰

Τον Απρίλιο του 1925 εγκαινιάζεται η Λέσχη του συλλόγου στην οδό Κολοκοτρώνη 69. Στο πρώτο κιόλας άρθρο του Κανονισμού, αναφέρεται ρητά ότι επιτρέπεται η είσοδος μόνο στα μέλη ή τους αθλητές και σε τρίτα πρόσωπα, εφόσον συνοδεύονται από μέλη του Ολυμπιακού. Ο πρόεδρος Μανούσκος θα προβάλλει στην ομιλία του την αγωνιστική δράση του Ολυμπιακού και θα εκφράσει την ευχή «ο Σύνδεσμος νά καταστή κράτιστος των Αθλητικών Σωματείων της Ελλάδος»³¹ Είναι ενδιαφέρον όμως το πώς εκλαμβάνεται η ίδρυση της Λέσχης από τις στήλες του πειραιϊκού τύπου. Η Σφαίρα με ενθουσιασμό υπογραμμίζει ότι επιτέλους η κοινωνία του Πειραιά διαθέτει μία εξαιρετική αίθουσα, μοναδική στην πόλη και ισάξια των καλύτερων της Αθήνας, όπου μπορούν να συναντώνται και να ξοδεύουν το χρόνο τους οι πειραιώτες. Κατ' αυτό τον τρόπο οι πόροι της υψηλής κοινωνίας δεν θα κατευθύνονται στα κέντρα της πρωτεύουσας, αλλά θα παραμένουν σε πειραιώτικα χέρια.³²

Είναι αλήθεια πάντως ότι η ίδρυση της Λέσχης ήταν μία σημαντική εξέλιξη για τους χώρους συνάθροισης των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων του Πειραιά. Ας αναλογιστούμε μόνο τις ανάλογες λέσχες που λειτουργούσαν εδώ και δεκαετίες στην Αθήνα (Αθηναϊκή Λέσχη), ή την Ερμούπολη (Λέσχη Ελλάς) χάριν των ανθρώπων με οικονομική ευμάρεια και κοινωνική ισχύ. Κατόπιν όλων αυτών, η διαπίστωση ότι «ο Σύλλογος συγκεντρώνει τας συμπαθείας της αρίστης κοινωνικής τάξεως και την εκτίμησιν πάντων διά τας εξαιρετικάς προόδους εν τη δράσει του», είναι εύλογη και αποδεικτική του ότι «οι κοινωνικοί φίλοι» είχαν πετύχει τον στόχο τους.

Η αγωνιστική δράση του νεοδημιούργητου Ολυμπιακού ήταν παραπάνω από ελπιδοφόρα. Στον Πειραιά κατορθώνει να επισκιάσει τους αντιπάλους του και μάλιστα το σπουδαιότερο από αυτούς, τον Πειραιϊκό Σύνδεσμο. Δεν θα αργήσει όμως να υπερφαλαγγίσει και τους άλλους ελληνικούς συλλόγους με παλιά, πολύχρονη παρουσία στο ποδόσφαιρο. Ο Ηρακλής, ο Απόλλων, ο Άρης μέσα στο 1925 υπέστησαν βαριές ήττες από τον Ολυμπιακό. Σημαντικές ήταν και οι επιτυχίες της

³⁰ Η πληροφορία για τη λειτουργία βιβλιοθήκης αναφέρεται σε επιστολή του Ολυμπιακού προς τον εκδοτικό οίκο Ελευθερουδάκη στις 27 Μαΐου 1926, με την οποία παραγγέλλονται οι πρόσφατες εκδόσεις του εκδοτικού οίκου. Βλ. σχετικά *Ι.Α.Ο.Π.*, IX. Αλληλογραφία, Α. Εισερχόμενα, Α1. Εσωτερικού, 11. Ιδιώτες.

³¹ Σφαίρα, αρ. 13785, 7 Απριλίου 1925, σ. 2.

³² Σφαίρα, ό.π..

Μικτής Πειραιά εναντίον της Μικτής Αθηνών. Οι νίκες αυτές, αν μη τι άλλο, καταξίωσαν τον Ολυμπιακό σε όλη τη φιλαθλη κοινή γνώμη. Μόνο που ο Ολυμπιακός δεν περιορίστηκε στο ποδόσφαιρο. Στα ναυτικά αθλήματα (κολύμβηση, πόλο, ιστιοπλοία, κωπηλασία), τις αθλοπαιδιές (μπάσκετ, βόλλεϋ, χαντ-μπωλ) και τα αγωνίσματα στίβου οργανώθηκαν τμήματα του συλλόγου με επικεφαλής εφόρους, μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου. Οι αθλητές που στελέχωναν τα τμήματα είτε προέρχονταν από τους δύο συλλόγους που συγχωνεύτηκαν στον Ολυμπιακό είτε από ανταγωνιστικά σωματεία (κυρίως Πειραιϊκό Σύνδεσμο) και ανήκαν αποκλειστικά στα λαϊκά στρώματα του Πειραιά.

Γι' αυτό το σκοπό χρήσιμες αποδείχθηκαν οι γνωριμίες των μελών της Διοίκησης με αθλητές των σωματείων του Πειραιά, όσο και πρωτίστως οι σχέσεις τους στα σωματεία που διοικούσαν πριν από την ίδρυση του Ολυμπιακού.

Η αγωνιστική προσπάθεια θα γινόταν αποτελεσματική μόνο με τη δημιουργία και οργάνωση των χώρων άθλησης. Δέκα χρόνια μετά την ίδρυση του, ο Ολυμπιακός είχε κάνει σημαντικά βήματα σε αυτή την κατεύθυνση. Στα 1936 διέθετε ναυτική βάση στον όρμο Κουμουνδούρου στο Τουρκολίμανο, γήπεδο αθλοπαιδιών στην Καστέλλα και είχε στη χρήση του το Ποδηλατοδρόμιο του Φαλήρου για στίβο και ποδόσφαιρο, όπου με δικές του δαπάνες είχε διαμορφώσει αποδυτήρια για τους αθλητές. Παράλληλα είχε νοικιασμένη Λέσχη με επτά δωμάτια στην οποία συστεγάζονταν και τα Γραφεία της Διοίκησης.³³

Αμέσως με τις πρώτες αγωνιστικές επιτυχίες, ο *φιλαθλος* κόσμος του Πειραιά συσπειρώνεται γύρω από τον Ολυμπιακό. Η έλξη των λαϊκών ανθρώπων προς το πειραιϊκό σωματείο είναι πρωτοφανής, γι' αυτό και η αγάπη και η αφοσίωση προς τον Ολυμπιακό ξεπερνά κάθε όριο. Μάλιστα πολύ γρήγορα η φήμη του συλλόγου θα ξεπεράσει τα στενά τοπικά πλαίσια και ο Ολυμπιακός θα εξασφαλίσει υποστήριξη σε πανεθνικό επίπεδο. Επίσης θα αποτελέσει αγωνιστικό πρότυπο για νέες ομάδες.

Αυτό αποδεικνύουν οι *πολλοί* Ολυμπιακοί που δημιουργούνται στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό, όπως Ολυμπιακός Πατρών, Λαμίας, Βόλου, Λουτρακίου, Χαλκίδας, Λαυρίου, Πύργου, Ιωαννίνων, Λευκωσίας, Αλεξανδρείας, για να αναφέρουμε ορισμένους μόνο από τους πολυάριθμους Ολυμπιακούς που ιδρύθηκαν μετά το 1925. Πώς μπορεί κανείς να ερμηνεύσει αυτό το φαινόμενο, χωρίς να παρασυρθεί σε αναφορές σε μεταφυσικές ιδιότητες ή σε δήθεν ψυχολογικούς

³³ Βλ. *Ι.Α.Ο.Π.*, ΙΧ. «Αλληλογραφία», Β. Εξερχόμενα, Β1. Εσωτερικού, 8. Δημόσιες Υπηρεσίες, επιστολή με ημερομηνία 22 Οκτωβρίου 1936

καταναγκασμούς; Νομίζουμε και πάλι ότι η ιχνηλάτηση των αιτίων πρέπει να διερευνηθεί στο κοινωνικό επίπεδο.

Η αθλητική δράση του σωματείου διαμόρφωσε σε έναν ορισμένο βαθμό πρότυπα κοινωνικών συμπεριφορών. Τα λαϊκά κοινωνικά στρώματα στις συνοικίες του Πειραιά και των μεγάλων αστικών κέντρων, στις επαρχιακές πόλεις και στην ύπαιθρο προσεταιρίστηκαν τον Ολυμπιακό, τον τοποθέτησαν στο επίκεντρο της καθημερινότητάς τους.³⁴ Η νίκη της ομάδας το απόγευμα της Κυριακής απέκτησε το χαρακτήρα της προσωπικής επιτυχίας για τον ανώνυμο φίλαθλο. Οι σωματειακές και οι ατομικές νίκες των εκπροσώπων του συλλόγου στους αθλητικούς στίβους έγιναν φωτεινά διαλείμματα σε μία ζωή κοινωνικής αφάνειας και ανέχειας των λαϊκών ανθρώπων που αγαπούσαν το ποδόσφαιρο και το σωματείο.

Ιδιαίτερα οι αγώνες εναντίον του Παναθηναϊκού προσλαμβάνουν χαρακτήρα μάχης, διότι πολύ εύκολα ο κατεξοχόν εκπρόσωπος της «αθηναϊκής επικυριαρχίας» καθίσταται «αιώνιος αντίπαλος», οπότε και η απαίτηση για νίκη γίνεται εντονότερη. Συνεπώς οι επιτυχίες επί του Παναθηναϊκού μεταβαπτίζονται σε θρίαμβο, καθότι επεκτείνουν το προσωπικό γόητρο του φιλάθλου, εξυπηρετούν την ατομική προβολή και επιτρέπουν την αίσθηση της κοινωνικής καταξίωσης. Μόνο που αυτή είναι μάλλον η μία όψη του νομίσματος, ή τέλος πάντων δεν είναι η μοναδική.

Στο επίπεδο της Διοίκησης η συνεργασία με την αντίστοιχη ηγετική ομάδα του μεγάλου αντιπάλου της Αθήνας είναι σταθερός προσανατολισμός. Ο στόχος είναι προφανής: Ο από κοινού έλεγχος του χώρου του ποδοσφαίρου, μέσω της ηγεμόνευσης των θεσμικών οργάνων και κυρίως της Ελληνικής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας (Ε.Π.Ο.). Στην «παρέα»³⁵ βρισκόταν μονίμως σχεδόν και η Διοίκηση της Α.Ε.Κ. είτε στα πλαίσια του Π.Ο.Κ. —οργάνωσης των τριών μεγάλων σωματείων με το σχηματισμό του *οποίου* επιχείρησαν να αντιστρατευθούν την Ε.Π.Ο.— είτε στη συνδιοργάνωση διεθνών ποδοσφαιρικών συναντήσεων. Βεβαίως, όταν οι εξελίξεις

---

³⁴ Η αλληλογραφία των φιλάθλων του Ολυμπιακού, που βρίσκεται στο *Ι.Α.Ο.Π.*, IX. Αλληλογραφία, Α. Εισερχόμενα, Αί. Εσωτερικού, 11. Ιδιώτες, είναι αρκούντως διαφωτιστική αυτής της άποψης.

³⁵ Είναι ενδεικτικό ότι η «ιερή συμμαχία» των Διοικήσεων Ολυμπιακού, Παναθηναϊκού και Α.Ε.Κ. έφτανε μέχρι την κοινή στάση στις μετακινήσεις αθλητών. Τούτο σήμαινε την ηθική δέσμευση για *αποφυγή* παρεμβάσεων στο δυναμικό των αντιπάλων. Χαρακτηριστικά, το 1947 το Δ.Σ. του Ολυμπιακού απέρριψε αίτημα του αθλητή στίβου του Παναθηναϊκού Ιω. Λάμπρου να μετακινηθεί στον πειραιϊκό σύλλογο, επικαλούμενο την ισχυρή παράδοση, να μη γίνονται δεκτές μεταπηδήσεις αθλητών ανάμεσα στα τρία μεγάλα σωματεία. Βλ. τη συζήτηση για το θέμα *Ι.Α.Ο.Π.*, II. Πρακτικά Συνεδριάσεων, Α. Πρακτικά Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου, συνεδρίαση 1 Οκτωβρίου 1947.

εκτρέπουν τα σωματεία από τη συμπόρευση, πράγμα μάλλον σπάνιο, τότε η Διοίκηση του Ολυμπιακού αυτονομείται αναζητώντας στηρίγματα σε άλλους μικρότερους συλλόγους της Αθήνας και του Πειραιά.

Στο σημείο αυτό ίσως οφείλεται ένας διαχωρισμός ανάμεσα στους ανθρώπους των διοικήσεων του σωματείου και στις χιλιάδες των φιλάθλων του. Οι διοικούντες είναι πρόσωπα από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα του Πειραιά, εμποροβιομήχανοι, ανώτεροι κρατικοί υπάλληλοι. Από την άλλη πλευρά, οι οπαδοί ανήκουν σαφώς στις χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις. Από αυτές άλλωστε προέρχονται και οι ποδοσφαιριστές που αγωνίζονται στα γήπεδα. Η κοινή φιλαθλη παρουσία των δύο μερίδων στα πλαίσια του ιδίου σωματείου αναντίρρητα υποδηλώνει, πέραν όλων των άλλων, και τη διαμόρφωση πελατειακών σχέσεων ανάμεσα στους κοινωνικά ισχυρούς παράγοντες των διοικήσεων και στην πλατειά μάζα των ανώνυμων φιλάθλων, ένα κοινωνικό φαινόμενο το οποίο λειτούργησε ευρύτερα στο χώρο του ποδοσφαίρου ήδη από τα χρόνια του μεσοπολέμου.

Οι ηγήτορες του Ολυμπιακού, Μιχαήλ Μανούσκος και Γεώργιος Ανδριανόπουλος, ασχολούνται με την πολιτική, στηριζόμενοι ασφαλώς στην ευρεία λαϊκή υποστήριξη των φιλάθλων της ομάδας. Ακόμη και αυτός ο Κ. Κοτζιάς, υπουργός Εσωτερικών της μεταξικής δικτατορίας, θα φροντίσει να ενασχοληθεί με τον Ολυμπιακό, θα χρησθεί επίτιμος πρόεδρος του συλλόγου στα 1936, για να αντλήσει πολιτική πελατεία. Τέλος η προσφυγή στις πολυπληθείς μάζες γίνεται και κάθε φορά που η ηγετική ομάδα του Ολυμπιακού αναλαμβάνει πρωτοβουλίες εθνοκοινωνικές. Η πιο χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του εμφυλίου πολέμου. Βεβαίως δεν τίθεται ζήτημα επιλογής στρατοπέδου. Η ταύτιση με τις επιδιώξεις και τους στόχους των παραδοσιακών πολιτικοκοινωνικών στρωμάτων που κατείχαν την εξουσία στη χώρα είναι δεδομένη. Το 1947 η Διοίκηση αναλαμβάνει πρωτοβουλία για την ηθική και υλική ενίσχυση των μαχητών του εθνικού στρατού.³⁶

Ο λόγος του προέδρου Μ. Μανούσκου είναι αποκαλυπτικός: *«Καλώ προς τούτο όλους τους φίλους του Ολυμπιακού, όλους τους Πειραιείς οι οποίοι μας παρακολουθούν και εις τον τομέαν της εθνικής και κοινωνικής δράσεως μας να ταχθούν υπό την σημαίαν της νέας μας εξορμήσεως».*

Η πρόταση εμπεριέχει δύο κατηγορηματικές παραδοχές. Η μία είναι ο εθνικός και κοινωνικός χαρακτήρας των δραστηριοτήτων της Διοίκησης, σημαίνουν συστατικό της

³⁶ Βλ. *Ι.Α.Ο.Π.*, Π. Πρακτικά Συνεδριάσεων, Α. Πρακτικά Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου, συνεδρίαση 12 Νοεμβρίου 1947.

δράσης της, η άλλη είναι η στήριξη στις κοινωνικές δυνάμεις του Πειραιά, στο λαϊκό κόσμο, στους ανώνυμους φιλάθλους. Ο πρόεδρος επικαλείται αυτήν ακριβώς τη σχέση της Διοίκησης με το ευρύ κοινό. Χωρίς την προσφυγή στους φιλάθλους είναι σίγουρο ότι η κοινωνική δράση των ηγετών του Ολυμπιακού γινόταν ανέφικτη. Οι αθλητές και πιο πολύ οι ποδοσφαιριστές γίνονται τα ινδάλματα των φιλάθλων. Είναι αυτοί που μάχονται στα γήπεδα. Για να τιμήσουν την ερυθρόλευκη φανέλα, όπως απαιτεί ο κόσμος, ή με την προσδοκία μιας κάποιας, μικρής έστω, χρηματικής απολαβής; Η απάντηση έχει ελάχιστη σημασία. Αγωνιζόμενοι για τον Ολυμπιακό κατακτούν εύκολα το χειροκρότημα, την αποθέωση και ασφαλώς τη δημοσιότητα. Ο κόσμος άλλωστε έχει συνείδηση ότι όλοι σχεδόν οι ποδοσφαιριστές προέρχονται από τη «δική» του κοινωνική οικογένεια. Αυτό παίζει σημαίνοντα ρόλο στην ανάδειξη των λαϊκών ηρώων του ποδοσφαίρου. Είναι δεδομένο ότι μόνο οι ποδοσφαιριστές μπορούν να εγγραφούν στη φίλαθλη συνείδηση με το στεφάνι του δοξασμένου νικητή. Αντίθετα οι παράγοντες της διοίκησης δεν μπορούν να εξασφαλίσουν παρά ελάχιστο μερίδιο της λατρευτικής στάσης του κόσμου, γι' αυτό και μένουν στο περιθώριο της φίλαθλης συνείδησης.

Συγχρόνως οι ποδοσφαιριστές λειτουργούν ως πρότυπα σε νεώτερους ποδοσφαιριστές ή ακόμη και στους πιτσιρικάδες στα ματς που στήνονται στις αλάνες των συνοικιών. Ο Βάζος, ο Μουράτης, ο Μπέμπης, ο Θεοδωρίδης, ο Υφαντής, ο Σιδέρης και πολλοί άλλοι ακόμη μεταβαπτίζονται κάθε φορά σε όλες τις γειτονιές των πόλεων και των χωριών. Έτσι, ο αίλουρος τερματοφύλακας της γειτονιάς γίνεται για λίγες ώρες Θεοδωρίδης, ο απροσπέλαστος αμυντικός Μουράτης, ο ικανός γκολτζίης Σιδέρης. Σε αυτό θα βοηθήσουν οι μεταπολεμικές μεταδόσεις ποδοσφαιρικών αγώνων από το κρατικό ραδιόφωνο, αλλά και οι εφημερίδες της εποχής, αθλητικές και πολιτικές που αφιερώνουν αρκετές στήλες και σελίδες για να ικανοποιήσουν τη δίψα για αθλητική γ/ημέρωση και στους πιο απομακρυσμένους τόπους.

Συμπερασματικά, ο Ολυμπιακός σχεδιάστηκε από τους ιδρυτές του σαν μία κλειστή λέσχη (club) της μεσαίας και ανώτερης τάξης του Πειραιά, αφού τόσο ο περιορισμένος αριθμός των μελών, όσο και οι δυσκολίες εισόδου, αλλά και οι αυστηρές διατάξεις του καταστατικού σχετικά με την υποχρέωση των μελών να συμπράττουν ενεργά στο σύνολο των δραστηριοτήτων του συλλόγου, συντείνουν σε αυτή την υπόθεση. Στο επίπεδο όμως της διοικητικής επάρκειας, είναι μάλλον βέβαιο ότι αυτό το μοντέλο λειτουργίας ήταν αποδοτικό. Ο ολιγάριθμος κύκλος ανθρώπων που κράτησαν τις διοικητικές τύχες του Συνδέσμου αναμφισβήτητα επηρέασε θετικά

τη διοικητική συνοχή, την αλληλοκατανόηση των μελών και σίγουρα την αποτελεσματικότητα των αποφάσεων και ενεργειών της διοίκησης. Ωστόσο, είναι απολύτως βέβαιο ότι αυτό το μοντέλο διοίκησης σαφώς δεν επιλέχθηκε για την αποτελεσματικότητά του, αλλά για να εξυπηρετεί την κοινωνική συνοχή που πριν αναφέραμε.

Τα μαζικά θεάματα —μαζί και το ποδόσφαιρο— διαθέτουν το κοινό στοιχείο της άμεσης διασύνδεσης με τα λαϊκά στρώματα, αφού ο χώρος μέσα στον οποίο αναπτύσσονται ή τουλάχιστον ο κοινωνικός χώρος στον οποίο κατά κύριο λόγο απευθύνονται, είναι οι πλατειές λαϊκές μάζες. Με δύο λόγια, η ιστορία του Ολυμπιακού ως μία συνιστώσα της ιστορίας του αθλητικού φαινομένου συνθέτει σημαίνοντα κοινωνικά και ιστορικά χαρακτηριστικά. Αφενός μεν από την άποψη της τομής στις κοινωνικές εξελίξεις που σχετίζονται με τον τομέα του αθλητισμού και αφετέρου από την άποψη έντονων κοινωνικών διεργασιών που έλαβαν χώρα σε εκτεταμένες περιοχές της χώρας και σε ευρύτετες μάζες, εκεί όπου ιδρύθηκαν και αναπτύχθηκαν αθλητικοί σύλλογοι.

1.3. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ³⁷

Το 1923 στην αθλητική ζωή του λιμανιού κυριαρχούσαν ο Πειραιϊκός Σύνδεσμος και η Πειραιϊκή Ένωση, που ιδρύθηκε το 1909. Μάλιστα, ο πρώτος κέρδισε όλα τα πρωταθλήματα 1922 και 1923 με σημαντική διαφορά βαθμών από τις υπόλοιπες ομάδες που συμμετείχαν (βλ. δεύτερο μέρος του βιβλίου). Ειδικά τα λεγόμενα πρωταθλήματα πόλεων ήταν μια ακόμα απόδειξη της λαϊκής βάσης του ποδοσφαίρου. Υπάρχουν μαρτυρίες ότι στους αγώνες τους κυριαρχούσε μεγαλύτερο πάθος απ' ό,τι στους διασυλλογικούς. Ο λαϊκός Πειραιϊός είχε βρει τον αιώνιο αντίπαλο του στο πρόσωπο της πολιτικά και οικονομικά κυρίαρχης Αθήνας, αντίπαλο που εκφράστηκε έμμεσα στον εκπρόσωπο της Παναθηναϊκό (η ΑΕΚ ήταν επίσης μεγάλη ομάδα, αλλά αντιπροσώπευε μια ιδέα που δεν ήταν άμεσα εχθρική. Έτσι, αν και αντίπαλος στο γήπεδο, δεν προκαλούσε ποτέ τις ίδιες αντιδράσεις). Στον ποδοσφαιρικό τομέα, όμως, αποδείχτηκε ότι ο Πειραιϊός υπερτερούσε συντριπτικά, γεγονός που έδωσε ακόμα περισσότερο τους κατοίκους του λιμανιού με τις ομάδες τους. Κάθε νίκη αντανακλούσε στους ίδιους και τη θεωρούσαν προσωπική τους επιτυχία.

Τον Ιανουάριο του 1924 η Πειραιϊκή Ένωση ενώθηκε με το ποδοσφαιρικό τμήμα του Πειραιϊκού Συνδέσμου και σχημάτισαν τον ΑΠΣΠ (Αθλητικό και Ποδοσφαιρικό Σύλλογο Πειραιϊός), που κέρδισε εύκολα το πρωτάθλημα Κέντρου, αλλά αποδείχτηκε βραχύβιος. Στην ηγετική ομάδα του ανήκαν γνωστοί Πειραιϊώτες, που ήταν πολύ αξιόλογοι ως άτομα, αλλά είχαν προσωπικές αντιθέσεις. Φυσική συνέπεια ήταν να προκληθούν ζυμώσεις, που παρέσυραν και άλλα σωματεία. Οι τέσσερις Ανδριανόπουλοι (ο πέμπτος, ο Λεωνίδας, ήταν τότε 13 μόνον ετών) μαζί με τον τερματοφύλακα Κλειδουχάκη ίδρυσαν τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου τον Ολυμπιακό Όμιλο Πειραιϊός, ενώ η αντίπαλη ομάδα μαζί με τους Γιανγκ Μπόις σχημάτισαν τον Πειραιϊκό Όμιλο. Οι εξελίξεις όμως δεν σταμάτησαν εδώ. Στις 10 Μαρτίου 1925 ιδρύθηκε ο Ολυμπιακός Σύνδεσμος Φιλάθλων Πειραιϊός (ΟΣΦΠ) ή απλά Ολυμπιακός και τον Αύγουστο του 1925 ο Εθνικός Όμιλος Φιλάθλων Πειραιϊός ή απλά Εθνικός.

Τα δύο αυτά σωματεία (Ολυμπιακός και Εθνικός) κυριάρχησαν στον πειραιϊκό αθλητισμό, στα πλαίσια του οποίου φάνηκαν να ανταγωνίζονται έντονα μεταξύ τους. Στην πραγματικότητα όμως και ειδικά στον ποδοσφαιρικό τομέα, ο ανταγωνισμός

³⁷ Τσουνάκος,Θ.,Χούνος,Ν.,Καραβίτης,Π.,και Σταθόπουλος,Τ.,Θρύλος. Πορεία μέσα στο χρόνο. 1925-1997.Αθήνα:Εκδόσεις Ηλιοτρόπιο,1997,σ.15-16

κράτησε λίγα χρόνια, γιατί σύντομα έγινε αισθητή η μεγάλη διαφορά δυναμικότητας. Ο Ολυμπιακός αναδείχτηκε κυρίαρχος του σπορ σε όλη την Ελλάδα και ο Εθνικός αναγκάστηκε να περιοριστεί σε ρόλο κομπάρσου. Κατά τον Β. Τσοκόπουλο, ο Εθνικός απέτυχε να προσελκύσει οπαδούς επειδή ιδρύθηκε από την ανώτερη τάξη του Πειραιά, ενώ ο Ολυμπιακός ξεκίνησε από μικροαστικά και μεσοαστικά κυρίως στρώματα και πέτυχε να ενώσει κάτω από τη σημαία του την πλειονότητα των Πειραιωτών και ύστερα των Ελλήνων φιλάθλων.

Μια πολύ όμορφη φωτογραφία ποδοσφαιρικής συναδέλφωσης, στα χρόνια του Μεσοπολέμου.
Παίκτες του Ολυμπιακού και του Παναθηναϊκού ποζάρουν μαζί!

Η καταστατική συνέλευση ίδρυσης του Ολυμπιακού έγινε τον Μάιο του 1925, ενώ η έγκριση του Πρωτοδικείου με αριθμό 1247/25 δημοσιεύτηκε στις 25 Μαΐου του 1925. Πα τον ολυμπιακό κόσμο, όμως, τα αληθινά γενέθλια του Ολυμπιακού είναι στις 10 Μαρτίου 1925, ημέρα που συναντήθηκαν τα ιδρυτικά του μέλη και -έστω και ανεπίσημα- αποφάσισαν τη δημιουργία και το όνομα του. Πρωτοστάτες της κίνησης αυτής ήταν οι:

- **Μιχαήλ Μανούσκος**, βιομήχανος. Έγινε ο πρώτος πρόεδρος της ομάδας.
- **Νότης Καμπέρος**, ανώτατος αξιωματικός του Πολεμικού Ναυτικού. Ο Καμπέρος, που πρότεινε και το όνομα του συλλόγου, ήταν άνθρωπος με έντονη προσωπικότητα, οργανωτικό μυαλό και πολύ σαφείς απόψεις. Έγινε αντιπρόεδρος του Ολυμπιακού, αλλά σύντομα ήρθε σε σύγκρουση με άλλα μέλη και έφυγε από την ομάδα.

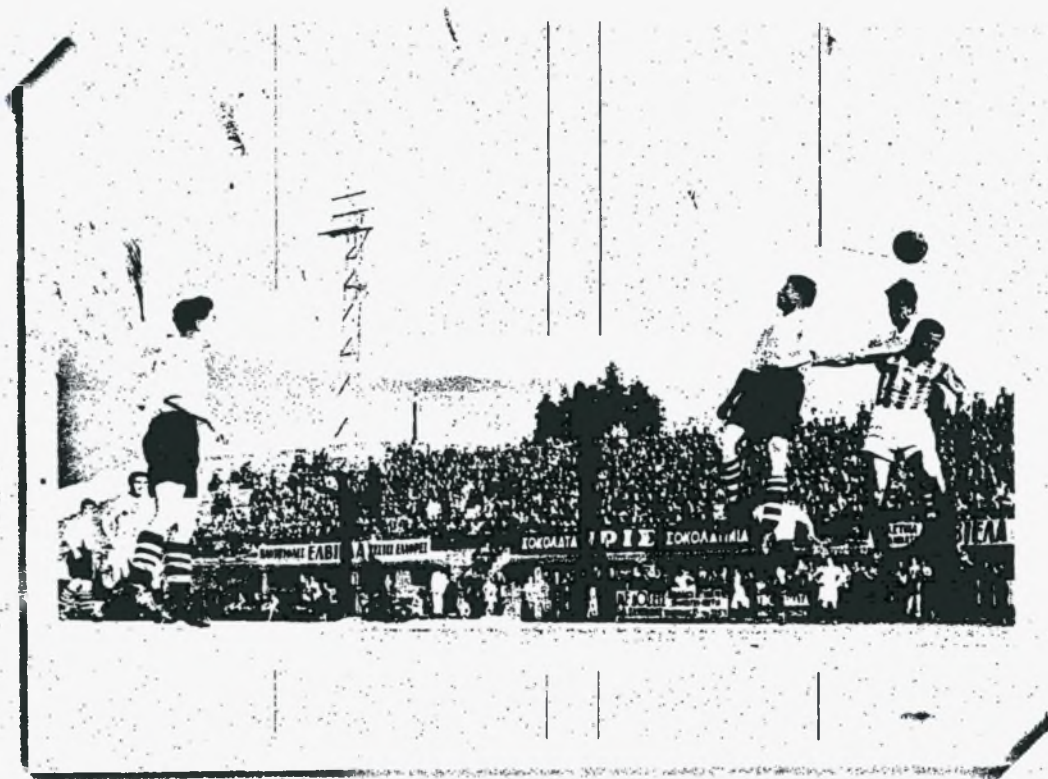
- Σταύρος Μαραγκουδάκης, διευθυντής του Ταχυδρομείου, πρόεδρος του Ομίλου Φιλάθλων Πειραιώς, ενός σωματείου που διαλύθηκε και πολλά από τα μέλη του εντάχθηκαν στον Ολυμπιακό.
- Νίκος Ανδρόνικος, έμπορος
- Δημήτριος Σκλιας, αξιωματικός
- Νικόλαος Ζαχαρίας, δικηγόρος
- Αθανάσιος Μέρμηγκας, δημοσιογράφος
- Ιωάννης Κεκκές, κτηματομεσίτης
- Γιώργος Ανδριανόπουλος ή "Ποδάρας" στο ποδοσφαιρικό του παρατσούκλι. Ως ποδοσφαιριστής αναδείχτηκε σε μεγάλο γκολτζή, αλλά η δραστηριότητα του δεν περιορίστηκε στο γήπεδο. Έγινε δήμαρχος Πειραιά, βουλευτής και υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας, διετέλεσε δε και Πρόεδρος του Ολυμπιακού από το 1954 μέχρι το 1966.
- Γιάννης Ανδριανόπουλος. Στα γήπεδα έγινε γνωστός ως "Δάσκαλος" , λόγω της ποδοσφαιρικής του πληρότητας. Διετέλεσε και αυτός Πρόεδρος της ομάδας.
- Ντίνος Ανδριανόπουλος, ποδοσφαιρικά γνωστός ως "Μπουλούκος". Εκρηκτική ποδοσφαιρική προσωπικότητα, έγινε πασίγνωστος για το τρομερό σουτ που διέθετε.
- Βασίλης Ανδριανόπουλος, ο "Κελεμές" των γηπέδων. Πολλοί τον θεωρούν ως τον καλύτερο ποδοσφαιριστή της διάσημης οικογένειας. Και αυτός συνέχισε την αθλητική του δραστηριότητα μετά την αποχώρησή του.
- Τα υπόλοιπα ιδρυτικά μέλη του ΟΣΦΠ ήταν οι Δημήτρης Ανδρόνικος, Δημήτρης Αυδής, Νίκος Βλάσσης, Θανάσης Καλλίτσης, Στέφανος Εμμανουήλ, Κώστας Κλειδουχάκης, Όθων Κόκκινος, Τριαντάφυλλος Κρέμος, Ανδρέας Δουκάκης, Γρηγόρης Ντούφας, Γιάννης Συμιγδαλάς, Βαγγέλης Μαγκόπουλος, Γιάννης Λουλουδάκης, Θεόδωρος Ορλώφ, Φώτης Πρωτοψάλτης, Νίκος Συμιγδαλάς, Χρήστος Τζουμερκιώτης, Σπύρος Ψαλλιδάς, Νίκος Καλούδης, Ντίνος Καλούδης και Βρασίδης Τρουποσκιάδης

1.4. ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ³⁸

Ο Ολυμπιακός ξεκίνησε την αθλητική του δράση στηριζόμενος στα αδέρφια Ανδριανόπουλοι. Οι 5 μαζί ξεχώρισαν στην αθλητική ιστορία του τόπου. Ποτέ άλλοτε δεν έχει συμβεί παρόμοιο γεγονός, 5 αδέρφια να είναι συμπαίκτες σε μία ομάδα, και ακόμη περισσότερο, όλοι τους να αγωνίζονται στην επίθεση. Μεγαλύτερος σε ηλικία ήταν ο Γιάννης (1900-1952). Είχε σπουδάσει στην Αγγλία, όπου ήρθε σε επαφή με το βρετανικό ποδόσφαιρο, στοιχείο που ομολογουμένως έπαιξε ρόλο στην εμπλοκή του με το πειραιϊκό ποδόσφαιρο. Αγωνίστηκε με τη φανέλα συλλόγων του Πειραιά (Αθλητικός και Ποδοσφαιρικός Σύλλογος Πειραιώς και Ολυμπιακός) μέχρι το 1926, ενώ χρίστηκε και μία φορά διεθνής. Προσωνύμιο του το "δάσκαλος". Έγινε αντιπρόεδρος τη διετία 1927-28 και πρόεδρος του Ολυμπιακού για μία τριετία περίπου (1932-1935). Η πιο δημοφιλής προσωπικότητα ήταν αναμφισβήτητα ο Γιώργος (1903-1980), ο "ποδάρας" των φιλάθλων της εποχής. Ισχυρό σουτ, μέγας γκολτζής, πληθωρική παρουσία εξαιτίας του υψηλού αναστήματος του και της δύναμης του. Αρχηγός της ομάδας και πέντε φορές διεθνής, δήμαρχος του Πειραιά, βουλευτής και υπουργός εμπορικής ναυτιλίας με τη συντηρητική παράταξη. Ήταν πρόεδρος του Ολυμπιακού για μία ολόκληρη 12ετία ανάμεσα στο 1954 και 1966. Ο Ντίνος (1905-1962), ήταν ο "μπουλούκος". Τεχνίτης και ικανός σκόρερ, σταμάτησε το ποδόσφαιρο το 1932 σε ηλικία 27 χρόνων. Ο Βασίλης (1908-1989), ο "κελεμές". θεωρείται ως ο περισσότερο δεξιότεχνος ανάμεσα στα αδέρφια, εγκατέλειψε το ποδόσφαιρο πολύ νωρίς, μόλις το 1933, αφού είχε προλάβει να φορέσει τη φανέλα της εθνικής ομάδας επτά φορές. Χρημάτισε εκλέκτορας της εθνικής Ελλάδος. Στον Ολυμπιακό είχε συνεχή διοικητική παρουσία. Αντιπρόεδρος το 1948-52, το ίδιο την περίοδο 1962-64 και ε'φορος ποδοσφαίρου το 1959-1962. Ο Λεωνίδας (1911 -), ο επονομαζόμενος "στραβοσουγιάς", αγωνίστηκε την περίοδο 1927-1935 και έγινε ένδεκα φορές διεθνής.

³⁸ Καρδάσης, Β., Ολυμπιακός. Ένα αρχείο-Μια ιστορία. Αθήνα: Εκδόσεις Μίλητος, 1998, σσ. 8-28

Γήπεδο Λεωφόρου, 10.6.1953, Ολυμπιακός - Άρης 3-1. Ο Μουράτης με πείσμα μάχεται εναντίον δύο επιθετικών των Θεσσαλονικέων.

Κοντά στους Ανδριανόπουλους τον Ολυμπιακό πλαισίωσαν και άλλοι παίκτες από τα σωματεία του Πειραιά και ιδιαίτερα από τον Πειραικό Σύνδεσμο. Ιδιαίτερη προσοχή ο Κώστας Κλειδουχάκης, τερματοφύλακας της ομάδας. Οι ικανότητες του ήταν κοινώς αναγνωρισμένες, σε βαθμό που και άλλα σωματεία της χώρας ζητούσαν να τον χρησιμοποιούν σε αγώνες τους. Ένας τρόπος δανεισμού, δηλαδή. Ο Ηρακλής από τη Θεσσαλονίκη και κυπριακές ομάδες του πρότειναν αμοιβές, οι οποίες εκείνη την εποχή ήταν πράγματι σημαντικές. Δίπλα σ' όλους αυτούς οι Νίκος Πανόπουλος, Χαράλαμπος Πεζώνης, Πάνος Κθρωναίος, Κώστας Τερεζάκης.

Γήπεδο Λεωφόρου, 31.5.1953, ημιτελικός κυπέλλου. Παναθηναϊκός - Ολυμπιακός 1-2.
Ο Χριστόπουλος με κεφαλιά απειλεί το τέρμα των Αθηναίων.

Το ζήτημα της τεχνικής ηγεσίας λύθηκε εκ των ενόντων, όπως ήταν άλλωστε φυσικό. Ο Γιώργος Ανδριανόπουλος εξιστορεί: "Με αρχηγόν και τεχνικόν ηγέτην, τον αδελφόν μου τον Γιάννη που μας μετέφερε την πειθαρχία ενός αγγλικού Κολλεγίου του Λονδίνου, εις το οποίον είχε φοιτήσει, προχωρούσαμε στην τεχνική κοστάρτισίν μας". Τι περιλάμβαναν οι τεχνικές οδηγίες στις δύο προπονήσεις της εβδομάδας; Όσα είχε παρακολουθήσει ο "δάσκαλος" ως θεατής στα βρετανικά γήπεδα και στους αγώνες του κολλεγίου. Το περίφημο W,ντουμπλ-βε, που εφάρμοζαν οι περισσότερο οργανωμένες ποδοσφαιρικές ομάδες στην Ευρώπη εκείνη την εποχή. "Μας εδίδασκε τις απ' ευθείας πάσες, τα ανοίγματα προς τα εξτρέμ, τας εφορμήσεις των ακραίων κυνηγών προς το τέρμα, άλλως τας προσεκτικὰς μεταβιβάσεις προς το κέντρον, και προς ημάς τους κυνηγούς, τα απ' ευθείας σουτ. Δεν μας επέτρεπε καθυστερήσεις, αλλά επέμενε εις τους αμέσους αιφνιδιασμούς του αντιπάλου τερματοφύλακος". Είναι σαφές, ότι η οργάνωση του παιχνιδιού ήταν σε νηπιακή φάση. Όλα στηρίζονταν στις άμεσες ενέργειες, στην ταχύτητα της αντίδρασης: γρήγορα σουτ, γρήγορες πάσες, επιθυμητή κίνηση. Η αγωνιστική επιτυχία προϋπέθετε τη δύναμη, την ταχύτητα και την αντοχή. Να σημειωθεί μόνο, ότι ορισμένοι ποδοσφαιριστές της ομάδας ήταν ταυτόχρονα και αθλητές του

κλασικού αθλητισμού. Οπότε, αυτοί έκριναν, κατά μεγάλο, μέρος την έκβαση του αγώνα.

Από τους πρώτους ήδη αγώνες του ο Ολυμπιακός επιβλήθηκε στον Πειραιά. Ο Πειραιϊκός Σύνδεσμος, μεγαλύτερος τότε αντίπαλος, υπέκυψε με σκορ 4-2. Το ίδιο και τα σωματεία της Θεσσαλονίκης. Σε φιλικούς αγώνες ο Άρης ηττήθηκε με 3-1 και ο Ηρακλής με 6-1. Τον Ιούνιο του 1925 έγινε και το πρώτο φιλικό παιχνίδι με τον Παναθηναϊκό. Το τελικό ισόπαλο σκορ 3-3 έδειχνε τι θα επακολουθούσε στις επόμενες δεκαετίες. Σκληρή μάχη για την επικράτηση στο ελληνικό ποδόσφαιρο, χαρακτηρίζει την αντιπαλότητα των κόκκινων και των πράσινων. Την αμέσως επόμενη χρονιά, το 1926, νέες επιτυχίες σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη ήρθαν να επιβεβαιώσουν το λαμπρό μέλλον του νέου συλλόγου του Πειραιά. Ταυτόχρονα ήρθε και η πρώτη ήττα από τον Παναθηναϊκό με 2-1. Την ισχύ της ομάδας πάντως, επισφράγισε η νίκη της Μικτής Πειραιώς με 3-2 επί της Μικτής Αθηνών, όπου οι φιλάθλοι έδωσαν βροντερό παρόν. Αξίζει να σημειωθεί, ότι οι μάχες των μικτών των πόλεων είχαν εξαιρετικό ενδιαφέρον για τους φιλάθλους, αφού ήταν αγώνες αντιπροσωπευτικών ομάδων, η συγκρότηση των οποίων γινόταν έπειτα από απόφαση ειδικού εκλέκτορα.

Ο Δαρίβας φαίνεται να κερδίζει την μπάλα στον αγώνα εναντίον της Α.Ε.Κ., στη Νέα Φιλαδέλφεια, σε αγώνα κυπέλλου στις 8.3.1950. Ο Ολυμπιακός ηττήθηκε με 2-0.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2-ΤΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

2.1. ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΩΣ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΔΕΚΑΠΕΝΤΑΕΤΙΑ 1925-1940

Η γέννηση του ποδοσφαιρικού Θρύλου της χώρας στο θρυλικότερο λιμάνι, ήταν η απάντηση στην κυριαρχία της Αθήνας και στην ανάγκη να υπάρξει, σε ρόλο πρωταγωνιστικά, ένας ολόκληρος νέος κόσμος.³⁹

Πειραιάς του 1925. Καμινάδες εργοστασίων, ο Ρετσίνας, ο Βασιλειάδης, εργατιά. Εμπορικά μαγαζιά με προϊόντα των ευρωπαϊκών αγορών. Το λιμάνι πολύβουο. Μεγάλα ναυτιλιακά γραφεία του Μιχαληνού, του Εμπειρικού, σωροί το κάρβουνο στην αποβάθρα για τις μηχανές. Ασταμάτητα δρομολόγια για τα νησιά, το εξωτερικό, την Αμερική. Μετανάστευση, διαβατήρια, επαρχιώτες περιμένουν στην ουρά για τις τελευταίες διατυπώσεις. Και πρόσφυγες πολλοί. Περήφανοι άνθρωποι, νοικοκυραίοι της Ιωνίας που μπαρκάρισαν εν μια νυκτί, για να ξεφύγουν από τη φωτιά της καταστροφής. Τα σπίτια τους παράγκες. Στα Καμίνια, στην Δραπετσώνα, στον Κορυδαλλό, παντού. Ατέλειωτο ανθρωπομάνι που ψάχνει να σκεπάσει την ανέχεια του. Κι όταν έρθει το βράδυ, τότε που αποκαμωμένοι οι μεροκαματιάρηδες γυρνάνε στα

³⁹Παπαμιχαλόπουλος,Β.,Μαρούσης,Β.,75 χρόνια Ολυμπιακός,περιοδικό Ολυμπιακός ,23,Μάϊος 2000,σσ.52-59

σπίτια τους, μέσα από τους μισοσκότεινους δρόμους, περνάνε μια βόλτα από τις ταβέρνες.

Μέσα σε τέτοιες συνθήκες γεννιέται ο ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΣ. Απ' αυτό τον κόσμο ξεπηδάει και γίνεται το φαινόμενο της πόλης, ο ίδιος ο Πειραιάς. Η απάντηση του εργατικού Πειραιά στον αστισμό της Αθήνας, η απάντηση των προλετάρων στους κυριλέδες του Πανελληνίου και του Παναθηναϊκού. Ο κόσμος των καταγωγίων του ρεμπέτικου, απέναντι στους φρεσκοξυρισμένους θαμώνες των καφέ-σαντάν.

Οι δημιουργοί του Ολυμπιακού, αυτοδημιούργητοι επαγγελματίες και επιχειρηματίες. Έμποροι οι Ανδριανοπουλαίοι, μεσαιός βιομήχανος ο Μανούσκος, ανώτερος δημόσιος λειτουργός ο Καμπέρος. Το όνομα το δίνει ο οξύνους Καμπέρος, αυτός είναι ο ανάδοχος. Έτσι, για να περικλείει τον Ολυμπισμό, την Ολυμπιακή ιδέα, το αθάνατο αθλητικό πνεύμα. Εύλογη λοιπόν η συμβολική σημασία του δαφνοστεφανωμένου νικητή στο σήμα που επιλέχθηκε.

Οι διοικητικοί παράγοντες συγκεντρώνουν στην ομάδα την "αφρόκρεμα" του ποδοσφαιρικού Πειραιά. Δεν ήταν δύσκολο. Ο Πειραιϊκός Σύνδεσμος, με τη μεγάλη αθλητική και κοινωνική δραστηριότητα, δεν φαίνεται να έδινε πολλή σημασία στο ποδόσφαιρο. Η λέσχη του ήταν στέκι των πλουσίων, των ανώτερων τάξεων της πόλης. Σάματις τι ήταν το ποδόσφαιρο τότε; Σχεδόν απαγορευμένο, παιχνίδι των φτωχών στις αλάνες των εργατοσυνοικιών. Δωρεάν παιχνίδι, δωρεάν διασκέδαση κι αυτό έφτανε.

Τι γίνεται με το γήπεδο; Η λύση θα δοθεί με το Ποδηλατοδρόμιο. Είχε φτιαχτεί για τους ποδηλατικούς αγώνες του 1896. Σε μια γωνία του μάλιστα, σε κάτι παραπήγματα, στεγάζονταν προσφυγικές οικογένειες. Η συμφωνία των διοικήσεων κλείστηκε γρήγορα, η ανάγκη να στεγαστεί αγωνιστικά ο Ολυμπιακός ήταν μεγάλη- Έστω με μεγάλη οικονομική θυσία, λόγω των υψηλών ποσοστών, το Ποδηλατοδρόμιο βρέθηκε να φιλοξενεί τους αγώνες και τις προπονήσεις. Σίγουρα κανείς δεν περίμενε ότι το Ποδηλατοδρόμιο του 1925, το Καραϊσκάκη αργότερα, το Καραϊσκάκη του μέλλοντος, θα στέγαζε την ομάδα ΘΡΥΛΟ του ελληνικού αθλητισμού.

Από αντίπαλους, δυνατός ήταν ο Εθνικός στον Πειραιά. Στην Αθήνα, πρώτος και "καμαρωτός" ο Παναθηναϊκός του Νικολαΐδη, του Ασπρογέρακα, του Πιερράκου. Έπαιζε από τότε στη Λεωφόρο, πάντα ήταν άλλωστε, ο ευνοημένος των κρατούντων. Από κοντά ο Απόλλων και ο Πανιώνιος (ομάδες με προϊστορία στη

Σμύρνη) και η ΑΕΚ. Στη Θεσσαλονίκη οι τρεις γνωστοί και μη εξαιρετέοι, Άρης, ΠΑΟΚ, Ηρακλής.

Πρωταθλήματα, νίκες, θρίαμβοι, μεγάλες επιτυχίες. Με οποιοδήποτε σύστημα κι αν διεξαγόταν το πρωτάθλημα (η ΕΠΟ πειραματιζόταν αλλάζοντας το σύστημα διεξαγωγής των αγώνων), ο Ολυμπιακός ήταν ο θριαμβευτής. Όπου κι αν πήγαινε να παίξει οι αντίπαλοι άρχισαν να συνηθίζουν στην ιδέα της ήττας. Από το 1930-31, που πήρε το πρώτο πρωτάθλημα, μέχρι το 1940, το κατέκτησε 6 συνολικά φορές. Καλή συγκομιδή, αναμφίβολα. Η ίδρυση είχε πιάσει τόπο.

2.2. ΣΗΜΑΙΝΟΝΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1925-1940

Ένα περίεργο χαρακτηριστικό του Ολυμπιακού ήταν το ότι από τα πρώτα του βήματα είχε τις προδιαγραφές πολύ μεγάλης ομάδας. Με άλλα λόγια, δεν χρειάστηκε να περάσει από διάφορα στάδια εξέλιξης μέχρι να διακριθεί. Αρκεί να αναφέρουμε ότι στην πρώτη του κιάλας εμφάνιση, στις 30 Απριλίου 1925 (δηλαδή πριν από την έκδοση απόφασης του Πρωτοδικείου), νίκησε την ομάδα του γαλλικού καταδρομικού Ζαν Ντ' Αρκ με 5 - 0. Πα τους προληπτικούς ήταν ένα μήνυμα όσων θα ακολουθούσαν. Πολύ σύντομα απέκτησε πολλά τμήματα εκτός - από το ποδοσφαιρικό και μέσα σε 10-12 χρόνια διέθετε και γραφεία και τους αντίστοιχους απαιτούμενους αθλητικούς χώρους -ή τουλάχιστον είχε εξασφαλίσει τη χρήση τους (για παράδειγμα του Ποδηλατοδρομίου των Ολυμπιακών αγώνων του 1896, που μετατράπηκε σε γήπεδο ποδοσφαίρου). Τα αποτελέσματα των αγώνων του (που περιγράφονται στο δεύτερο μέρος του βιβλίου) ήταν εξίσου εντυπωσιακά. Καμία από τις υπόλοιπες μεγάλες ομάδες δεν απέφυγε την ήττα από τον Ολυμπιακό, που μέσα σε λίγα χρόνια εξασφάλισε δίκαια το μόνιμο τίτλο του Θρύλου.

Αν όμως οι επιδόσεις του Ολυμπιακού μέσα στα γήπεδα ήταν σημαντικές, υπήρχε κάτι που τις ξεπερνούσε κατά πολύ και ουσιαστικά τις έθετε σε δεύτερη μοίρα. Αυτό το κάτι ήταν η ανταπόκριση του κόσμου. Μπορεί η άρχουσα τάξη της Ελλάδας να θεωρούσε το ποδόσφαιρο ένα υποπροϊόν της σύγχρονης ζωής, αλλά για το λαό και ιδιαίτερα για τη νεολαία αντιπροσώπευε μια μοναδική διέξοδο από την καταπίεση της καθημερινής πραγματικότητας. Οι εκδηλώσεις των οπαδών πήραν διαστάσεις λατρείας, που ήταν πια δύσκολο να περιοριστεί γεωγραφικά στον Πειραιά. Αυτό φαίνεται όχι μόνον από το ότι ο Ολυμπιακός απέκτησε οπαδούς σε κάθε ελληνική πόλη και ανάμεσα στους Έλληνες του εξωτερικού, αλλά και από το ότι σχεδόν παντού ξεφύτρωναν μικροί Ολυμπιακοί, νεαρές, μικρές ομάδες που προσπαθούσαν έστω και με το όνομα να δανειστούν κάτι από το γόητρο του μεγάλου προτύπου. Άλλωστε, ο ίδιος ο τίτλος, Ολυμπιακός, που αναφέρεται σε μια ιδανική αθλητική ιδέα διευκόλυνε αυτήν τη διαδικασία. Πρέπει να σημειωθεί ότι την επιβολή του ΟΣΦΠ σε όλη την Ελλάδα διευκόλυνε και το γεγονός ότι πρόσφερε αθλητικές επιτυχίες και σε διεθνές επίπεδο, προσθέτοντας στη συλλογική προτίμηση την ικανοποίηση του εθνικού γόητρου.

Αντίθετα όμως με τον φανατισμό που κυριαρχούσε στους οπαδούς, οι διοικητικοί παράγοντες του Ολυμπιακού δεν αντιμετώπιζαν πρόβλημα συνεργασίας όταν έμπαινε

σε κίνδυνο η κυριαρχία των μεγάλων ομάδων του κέντρου. Απόδειξη αποτελεί το περίφημο ΠΟΚ (Παναθηναϊκός, Ολυμπιακός, ΑΕΚ), που δεν δίστασε να έρθει σε σύγκρουση με τη νεοσύστατη ΕΠΟ, το 1926-27. Η ΕΠΟ προχώρησε σε οργάνωση ενός πανελληνίου πρωταθλήματος χωρίς τους τρεις 'μεγάλους', το οποίο κέρδισε ο Άρης, ο οποίος (έτσι καταγράφηκε ως ο πρώτος πρωταθλητής Ελλάδας. Η απάντηση των τριών ήταν αποστομωτική. Οργάνωσαν με τη σειρά τους μια σειρά τουρνουά και αντίστοιχων κυπέλλων, που γέμισαν τα στάδια με φιλάθλους. Το 1929 η σύγκρουση τελείωσε και άρχισαν κανονικά τα πρωταθλήματα, αλλά οι σύλλογοι του κέντρου είχαν αποδείξει αυτό που ήθελαν.

Η τετραετία 1928-1932 θεωρείται από πολλούς η πιο φανατισμένη εποχή του ελληνικού ποδοσφαίρου. Κάθε αγώνας των μεγάλων, και ειδικά του Ολυμπιακού και του Παναθηναϊκού, έπαιρνε τη μορφή οργανωμένης εκστρατείας προς τη μία ή την άλλη πόλη. Τα μικρά γήπεδα δεν χωρούσαν τους φιλάθλους και οι εκδηλώσεις χαράς συνεχίζονταν με πορείες στους δρόμους, που δεν ήταν πάντα χωρίς επεισόδια. Μια από τις αιτίες του ενθουσιασμού ήταν και η ταυτόχρονη παρουσία πολλών μεγάλων ποδοσφαιριστών. Οι πέντε Ανδριανόπουλοι, ο Κουράντης και ο Γραμματικόπουλος του Ολυμπιακού, ο Μεσσάρης, ο Τσολίνας και ο Μηγιάκης του ΠΑΟ και ο Γιάμαλης, ο Μάλιος και ο Νεγρεπόντης της ΑΕΚ ήταν σπάνια ποδοσφαιρικά ταλέντα. Ίσως (γιατί είναι θέμα εκτίμησης), σε καμία από τις επόμενες ιστορικές περιόδους δεν παρουσιάστηκε τόσο μεγάλη συγκέντρωση άσων στο ελληνικό ποδόσφαιρο. Είναι χαρακτηριστικό το ότι μετά την αποχώρηση αυτών των ανθρώπων, ο φανατισμός ποτέ δεν έφτασε στα ίδια επίπεδα.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες αποκτά πολύ μεγάλες διαστάσεις μια επιτυχία του Ολυμπιακού, που γράφτηκε την ίδια περίπου εποχή και αποτελείτο μεγαλύτερο σε διάρκεια επίτευγμα ελληνικής ομάδας. Επί τρία χρόνια, από το 1926 μέχρι το 1929, ο Ολυμπιακός παρέμεινε αήττητος σε 46 αγώνες με ελληνικές ομάδες, πετυχαίνοντας 40 νίκες και 6 ισοπαλίες. Αν τα γεγονότα αυτά συνδυαστούν με την εκπληκτική παρουσία πέντε μεγάλων κυνηγών από την ίδια οικογένεια (από το 1927 είχε προστεθεί και ο Λεωνίδας Ανδριανόπουλος ή "Λιόλιος" ή "Στραβοσουγιάς" των φιλάθλων) στην επίθεση του Ολυμπιακού, καταλαβαίνει κανείς γιατί η περίοδος αυτή είναι δύσκολο να επαναληφθεί σήμερα ή στο μέλλον από οποιαδήποτε άλλη ομάδα, τουλάχιστον στην Ελλάδα.

Η φυσική κόπωση, αλλά και η θεωρία των πιθανοτήτων, προκάλεσαν κάποια κάμψη της ομάδας το 1929 - 30. Τότε σημειώθηκε η βαρύτερη ήττα της ιστορίας του Ολυμπιακού από τον ΠΑΟ με 8-2. Λόγω της ιστορίας του Ολυμπιακού πολλοί (κυρίως Παναθηναϊκοί, βέβαια) βιάστηκαν να προεξοφλήσουν την οριστική πτώση της ομάδας, αλλά είχαν υποτιμήσει τα ανεξάντλητα ψυχικά αποθέματα της και την υποστήριξη που έπαιρνε από τη βάση της. Μια ομάδα που έχει μετατραπεί σε σύμβολο για εκατοντάδες, χιλιάδες ανθρώπους, δεν μπορεί να χαθεί ακόμα και αν (υποθετικά) το θέλει. Ο ίδιος ο κόσμος έχει τον τρόπο να επιβάλλει τη θέληση του. Σταδιακά, ο Ολυμπιακός όχι μόνο συνήλθε, αλλά και κυριάρχησε μέχρι το 1939, οπότε παρουσιάστηκε μια εξαιρετικά ισχυρή ΑΕΚ. Από τα 12 πρωταθλήματα που έγιναν το 1940 πήρε τα μισά, τα 6, ενώ η ΑΕΚ και ο Άρης περιορίστηκαν σε δύο ο καθένας και ο Παναθηναϊκός πήρε μόνον ένα. Αντίθετα, όμως, δεν πήρε κανένα από τα 4 Κύπελλα Ελλάδας που διοργανώθηκαν στην ίδια περίοδο. Αυτά τα μοιράστηκαν η ΑΕΚ (2), ο Εθνικός και ο Παναθηναϊκός. Αυτή ήταν η εποχή νέων άσων της ομάδας, όπως (ενδεικτικά) ο μεγάλος γκολτζίης Γιάννης Βάζος ή "Αλεπού", ο Συμεωνίδης ή "Ζί-ντελαρ", ο μικρόσωμος αλλά ταχύτατος Ράγκος ή "Καλό Παιδί", που πέθανε μέσα στο γήπεδο το 1950, ο Μινάρδος και ο Χατζησταυρίδης.

2.3. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΙΤΛΟΣ

Ήταν 29 Μαρτίου του 1925. Ο Ολυμπιακός, λίγες μέρες μετά την ίδρυσή του, δίνει τον πρώτο επίσημο αγώνα της ιστορίας του, με τον Φαληρικό Σύνδεσμο, για το πρωτάθλημα Πειραιά. Η πρώτη νίκη. Θα ακολουθήσουν εκατοντάδες άλλες, σε όλες τις διοργανώσεις που θα πάρει μέρος. Βεβαίως, οι διοργανώσεις εκείνης της εποχής ήταν πολύ πιο "φτωχές", σε αγωνιστική δράση, από τις σημερινές. Το ελληνικό ποδόσφαιρο βρισκόταν ακόμα στα σπάργανα και έκανε τα πρώτα δοκιμαστικά του βήματα. Παρ' όλα αυτά ο Ολυμπιακός έδειχνε, καθαρά τις προθέσεις του, αφού αμέσως μπήκε στη διαδικασία του πρωταθλητισμού. Τόσο στο Πειραιϊκό πρωτάθλημα, όσο και στο Πανελλήνιο, που ακολουθούσε μετά, οι "ερυθρόλευκοι" κυνήγαγαν, και συνήθως κατάφερναν, να κατακτήσουν τη πρώτη θέση. Στον Πειραιά, κατά τη δεκαπενταετία 1925-40, διεξήχθησαν συνολικά, 11 πρωταθλήματα, από τα οποία ο Ολυμπιακός τερμάτισε στη πρώτη θέση 7 φορές. Ουσιαστικά μόνο μια φορά έχασε την πρωτοκαθεδρία, το 1939 από τον Εθνικό, αφού τις υπόλοιπες χρονιές όλο και κάτι... περίεργο συνέβαινε. Το 1928, αν και ξεκίνησε με νίκη 6-2 επί της Άμυνας Νίκαιας, στη συνέχεια τιμωρήθηκε από την ΕΠΟ και αποκλείστηκε από τα υπόλοιπα παιχνίδια. Ένα χρόνο αργότερα, Ολυμπιακός και Εθνικός ισοβαθμίσαν στη πρώτη θέση, και άρχισαν τους μεταξύ τους τελικούς για την ανάδειξη του πρωταθλητή. Τελικά η Ένωση Ποδοσφαιρικών Σωματείων Πειραιά, ανακήρυξε, Ολυμπιακό και Εθνικό συμπρωταθλητές. Τέλος, το 1931, το πρωτάθλημα Πειραιά, όπως και όλα τα τοπικά πρωταθλήματα, διεκόπη εξαιτίας της εφαρμογής της εθνικής κατηγορίας.

Μετά το Πειραιϊκό ερχόταν η σειρά του Πανελληνίου πρωταθλήματος, με τις κορυφαίες ομάδες από κάθε τοπική κατηγορία ν' αναμετριούνται για τον τίτλο του πρωταθλητή Ελλάδας. Η πρώτη συμμετοχή του Ολυμπιακού ήταν την περίοδο 1929-30, με αντιπάλους τον Παναθηναϊκό και τον Άρη. Παρά το καλό ξεκίνημα, και τη νίκη με 5-0 επί του Άρη, ακολούθησαν τρεις ήττες και η πρώτη προσπάθεια για πανελλήνιο τίτλο δεν στέφθηκε με επιτυχία. Δεν έγινε το ίδιο, όμως και την επόμενη χρονιά. Το πρωτάθλημα διευρύνεται, συμμετέχουν πλέον στη τελική φάση 8 ομάδες, κι ο Ολυμπιακός κατακτά τον πρώτο του τίτλο. Η αρχή είχε γίνει. Από το 1933 μέχρι το 1938 θα επαναλάβει την επιτυχία του άλλες πέντε φορές, ενώ το 1935 δεν κατέκτησε τον τίτλο επειδή το πρωτάθλημα διεκόπη, λόγω της άκρας ηλεκτρισμένης πολιτικής ατμόσφαιρας!

Το περίεργο της υπόθεσης είναι ότι ο Ολυμπιακός, το ίδιο χρονικό διάστημα, δεν κατάφερε να προκριθεί ούτε σ' ένα τελικό κυπέλλου. Μπορεί να γίνανε μόλις τέσσερις διοργανώσεις μέχρι το 1940, αλλά και σ' αυτές οι Πειραιώτες γνώρισαν ισάριθμους αποκλεισμούς.

2.4. Η ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1940-1950 Η ΚΑΤΑΡΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος ήταν καταστροφή για όλους ο Ολυμπιακός πλήρωσε το τίμημα, με το θάνατο ποδοσφαιριστών του, αλλά βρέθηκε στην απελευθέρωση, έτοιμος και πάλι πρωταγωνιστής.

Ο πόλεμος δεν είναι ποτέ μια απλή υπόθεση, πολύ περισσότερο δεν ήταν ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος. Πεδίο των μαχών έγινε όλος ο κόσμος, δεν έμεινε σημείο της γης ανέγγιχτο. Για πρώτη φορά στην ιστορία ένας πόλεμος άφησε τόσα θύματα, στην πλειοψηφία τους μάλιστα ήταν άμαχοι, όχι στρατιώτες δηλαδή.

Σε τέτοιες συνθήκες γενικευμένης πολεμικής σύγκρουσης, το ποδόσφαιρο μοιάζει με πολυτέλεια. Παίκτες και φίλαθλοι ανήκουν κατά τεκμήριο στην κατηγορία των στρατεύσιμων και επιστράτων, οπότε δεν υπάρχουν περιθώρια για μπάλα. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Ολυμπιακός, που ξεκίνησε νικηφόρα τους αγώνες του στο πειραϊκό πρωτάθλημα (7-0 τον Κεραμεικό, 2-0 τον Εθνικό και 4-0 τη Θύελλα), δεν πρόλαβε να δώσει συνέχεια σε προηγούμενους θριάμβους. Στις 27 Οκτωβρίου αρκετοί παίκτες ταξίδεψαν στην Πάτρα για να παίξουν με τη μικτή Πειραιά εναντίον της μικτής Πάτρας, για το πρωτάθλημα πόλεων. Δεν πρόλαβαν, στην ουσία, να γυρίσουν σπίτι τους, αφού τα χαράματα της άλλης μέρας είχε κηρυχθεί ο Ελληνο-ιταλικός πόλεμος. Τα γεγονότα

είναι γνωστά. Νίκες στο μέτωπο της Ηπείρου και απόκρουση της ιταλικής εισβολής, προώθηση των ελληνικών δυνάμεων στην Αλβανία και κατάληψη σημαντικών πόλεων με έντονο ελληνικό στοιχείο. Ενθουσιασμός στα μετόπισθεν, που κράτησε λίγους μήνες, μέχρι τις 6 Απριλίου του 1941 συγκεκριμένα, όταν οι Γερμανοί εισέβαλαν στην ελληνική μεθόριο. Η κατοχή της Ελλάδας έγινε πραγματικότητα.

Πείνα, εξαθλίωση, το ηθικό πεσμένο. Το ποδόσφαιρο δειλά επανέρχεται στο προσκήνιο. Οι Γερμανοί δεν υπήρξαν ευνοϊκοί στην επαναδιοργάνωση του πρωταθλήματος. Το ποδόσφαιρο, ένα σαφώς λαϊκό θέαμα που προκαλεί μαζική συσσώρευση κόσμου, μπορούσε εύκολα να μετατραπεί σε μία ενοχλητική υπόθεση, με ανεξέλεγκτες και απρόβλεπτες εξελίξεις. Είχε που είχε απέναντι της η γερμανική κατοχή την πανελλαδικά οργανωμένη αντίσταση του ΕΑΜ, ασφαλώς δεν επιθυμούσε να μετατραπούν τα γήπεδα της Αθήνας και του Πειραιά σε τόπους οργανωμένων συλλαλητηρίων. Λίγες αγωνιστικές εκδηλώσεις ολοκληρώθηκαν, λοιπόν, στο διάστημα της κατοχής, και αυτές κυρίως μετά το 1943. Ήταν οι διοργανώσεις των κυπέλλων εορτών (Χριστουγέννων και Πάσχα) στις οποίες ο Ολυμπιακός πήρε μέρος με "περίεργες" συνθέσεις. Άλλοτε ενισχυμένος με παίκτες του Εθνικού, άλλοτε με του Παναθηναϊκού, άλλοτε με της ΑΕΚ. Όλη η κατάσταση ήταν ένα ατελείωτο αλαλούμ.

Η κατοχή τελειώσε, ήρθε ο εμφύλιος πόλεμος, το ίδιο καταστροφικός. Παίκτες του Ολυμπιακού σκοτώθηκαν στη διάρκεια των Δεκεμβριανών (Αναματερός, Γόδας), άλλοι φορούσαν τη φανέλα της αριστερής ΕΠΟΝ Πειραιά, άλλοι ήταν φανατικά με τον εθνικό στρατό. Την περίοδο 1945-50, που περιλαμβάνει την εμφύλια διαμάχη ξανάρχισαν οι επίσημες ποδοσφαιρικές διοργανώσεις. Ο Ολυμπιακός, στο προσκήνιο του ελληνικού ποδοσφαίρου, "επιλέχθηκε" από τις αρχές να ταξιδέψει στην Τουρκία για φιλικά παιχνίδια με την Γαλατά Σεράι, τη Μπεσίκτας και τη Μπεϊόγλου σπορ, στο πλαίσιο μιας "διπλωματικής" αποστολής. Επίθεση φιλίας από μέρους της ελληνικής κυβέρνησης μέσω της ομάδας του Ολυμπιακού, ο καλύτερος εκπρόσωπος αναμφισβήτητα.

Η ομάδα βάδιζε σε καλό δρόμο μεν, αλλά στηριζόταν σε παίκτες της παλαιάς φρουράς. Οι περισσότεροι, ήταν πλέον μεγάλης ηλικίας και συνεπώς, το μέλλον ήταν αδιόρατο για την ομάδα. Κυρίως ο Βάζος, που είχε σπουδαία προσφορά στο σκοράρισμα στην πολύχρονη καριέρα του, ήταν "αλεπού" στο γκολ και όσες απόπειρες κι αν είχαν γίνει να βρεθεί ο "νέος Βάζος" είχαν αποδειχθεί άκαρπες. Αλλά και των υπολοίπων παικτών η αντικατάσταση δεν ήταν εύκολη υπόθεση, το έδειξε η κάμψη των ετών 1948-49 και

1949-50, όπου ο Ολυμπιακός δεν κατέκτησε κανένα τίτλο, πράγμα ανέλπιστο και αφύσικο για τους οπαδούς του.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΝΤΑΜΠΛΑ

Σε μια δεκαετία που η Ελλάδα, αλλά και ολόκληρος ο κόσμος, μέτραγε τις απώλειες του από τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, το ελληνικό ποδόσφαιρο προσπαθούσε να σταθεί ξανά στα πόδια του. Συν τοις άλλοις, η χώρα είχε μπει στη δίνη ενός αιματηρού εμφυλίου πολέμου, που έκανε ακόμα πιο δύσκολη τη κατάσταση. Οι διοργανώσεις, που είχαν σταματήσει τον Οκτώβριο του 1940, άρχισαν πάλι και στον Ολυμπιακό έκαναν την εμφάνιση τους μερικοί παίκτες, που έμελλε να μπουν στο πάνθεον της ιστορίας των Πειραιωτών, όπως ο Ανδρέας Μουράτης, ο Γιώργος Δαρίβας και ο Μπάμπης Κοτρίδης. Σ' αυτή τη δεκαετία έσπασε και η "κατάρα" του κυπέλλου. Επιτέλους, ο Ολυμπιακός προσθέτει κι αυτόν τον τίτλο στη συλλογή του, ανοίγοντας το δρόμο για τις "χρυσές" σελίδες που θα γραφτούν τα επόμενα χρόνια στον συγκεκριμένο θεσμό. Ήταν Ιούνιος του 1947, όταν στο γήπεδο της Λεωφόρου, ο Ολυμπιακός επικρατούσε του Ηρακλή με 5-0 και γινόταν, για πρώτη φορά στην ιστορία του, κυπελλούχος Ελλάδος.

Η αρχή πάντως στην αγωνιστική δράση της δεκαετίας, είχε γίνει πριν την έναρξη του β' παγκοσμίου πολέμου. Την περίοδο 1939-40 οι "ερυθρόλευκοι" κατέλαβαν τη δεύτερη θέση στο Νότιο όμιλο, πίσω από την ΑΕΚ, κι έχασαν την ευκαιρία να διεκδικήσουν άλλο ένα πρωτάθλημα. Στα μεταπολεμικά ποδοσφαιρικά δράματα ο Ολυμπιακός έκανε, όπως συνήθως, "περίπατο" στο πρωτάθλημα Πειραιά. Η πρώτη θέση της βαθμολογίας είχε γίνει πια συνήθεια, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες που έκαναν ο Εθνικός, η Προοδευτική, ο Ατρόμητος αλλά και οι υπόλοιπες ισχυρές ομάδες της περιοχής. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις δεκάδες νίκες του Ολυμπιακού, κατά τη δεκαετία του '40, αντιπαρατάσσονται μόλις και μετά βίας, τρεις ήττες. Στο κύπελλο όμως, συνέχιζε να μην τα πηγαίνει και τόσο καλά. Ομάδες, που ο Ολυμπιακός τις κέρδιζε άνετα στα Πειραιϊκά ή Πανελλήνια πρωταθλήματα, κατάφερναν να του "κλέβουν" τη πρόκριση στο κύπελλο, με εξαίρεση φυσικά τη διοργάνωση του 1947. Το 1940 ο Εθνικός κερδίζει με 1-0 κι αποκλείει τον Ολυμπιακό, ενώ τον ίδιο ακριβώς άθλο έκανε δύο συνεχόμενες χρονιές η ΑΕΚ. Τη διετία 1948-49 πετυχαίνει δύο νίκες εις βάρος των Πειραιωτών και τους αφήνει εκτός τελικού.

Στο πρωτάθλημα όμως τα πράγματα είναι λίγο διαφορετικά. Το '47 και το '48 ο Ολυμπιακός παίρνει δύο συνεχόμενα πρωταθλήματα. Τη πρώτη φορά βασικός αντίπαλος ήταν ο Ηρακλής, όπως και στο κύπελλο, αλλά τελικά οι "ερυθρόλευκοι" κερδίζουν τη "μάχη" της βαθμολογίας, μ' ένα πόντο διαφορά, κάνοντας και το πρώτο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3-ΤΟ ΑΘΛΗΜΑ ΤΟΥ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟΥ ΩΣ ΜΟΧΛΟΣ ΩΘΗΣΗΣ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ

3.1. ΘΡΥΛΟΣ

ΕΝΑΣ ΕΦΗΒΟΣ 72 ΕΤΩΝ

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟ⁴⁰

Όποιος ασχοληθεί με την ιστορία του Ολυμπιακού ανακαλύπτει γρήγορα ότι αντικείμενο του δεν είναι απλώς μια ομάδα, μερικοί παίκτες και πολλοί φίλαθλοι, αλλά κάτι πολύ μεγαλύτερο. Είναι η ιστορία ενός συμβόλου που ένωσε και εξακολουθεί να ενώνει εκατομμύρια ανθρώπους, δίνοντας τους την ταυτότητα που προσπαθεί να τους στερήσει ο σύγχρονος τρόπος ζωής. Γι' αυτό ο Ολυμπιακός, αν και γέννημα του Πειραιά, δεν είναι γεωγραφικά περιορισμένος στο μεγάλο λιμάνι. Αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο, που εκπροσωπεί και συγκεντρώνει κάτω από τη σημαία του το μεγαλύτερο μέρος των φιλάθλων όλης της χώρας (κατά μερικές εκτιμήσεις το 55%). Εδώ και επτά δεκαετίες, απλώνεται πολύ πέρα από τα στενά όρια του Πειραιά, προκαλώντας εντυπωσιακά όμοια συναισθήματα και αντιδράσεις σε ανθρώπους, που πολύ συχνά δεν έχουν τίποτ' άλλο κοινό μεταξύ τους.

Το πρώτο συναίσθημα που αντιμετωπίζει ο μελετητής του Ολυμπιακού είναι η έκπληξη από αυτήν ακριβώς την ποικιλομορφία του ολυμπιακού κόσμου. Αν οι οπαδοί του ήταν μόνο νεαροί ή ανήκαν σε μια μόνο συγκεκριμένη κοινωνική τάξη, οι ερμηνείες θα ήταν σχετικά απλές. Το φίλαθλο κοινό του όμως περιλαμβάνει και ενώνει ανθρώπους όλων των κοινωνικών και οικονομικών τάξεων και όλων των ηλικιών. Νέοι και γέροι, πλούσιοι και φτωχοί, μορφωμένοι και αμόρφωτοι φαίνονται να περνούν κάθε Κυριακή μέσα από μια τεράστια μαγική πρέσα, που τους μεταμορφώνει σε αυτό που λέμε "ερυθρόλευκο κόσμο" ή "γαύρους". Πρώτα στις κερκίδες του γηπέδου και ύστερα στα καφενεία της γειτονιάς, στις "κυριλέ" καφετέριες και στις κρασοταβέρνες της γειτονιάς και του χωριού, ένας παράξενος παλμός διαπερνά και ενώνει αυτό το απέραντο, ανόμοιο πλήθος. Ατέλειωτες συζητήσεις, κρίσεις, συγκρίσεις και επικρίσεις, ελπίδες και φόβοι εκφράζονται με τις ίδιες σχεδόν λέξεις, όσο πλούσιο ή φτωχό κι αν είναι το λεξιλόγιο του ομιλητή.

Η κοινή γλώσσα του ποδοσφαίρου είναι ένας γερός συνδετικός κρίκος, αλλά και το κύριο συστατικό που οριοθετεί ένα τελείως ξεχωριστό πολιτιστικό τοπίο. Οι όροι, τα συνθήματα, η "μαγκιά", τα πονηρά υπονοούμενα, το περίεργο χιούμορ, μίγμα

⁴⁰Τσουνάκος Θ.,Χούνος,Ν.,Καραβίτης,Π.,και Σταθόπουλος,Τ.,Θρύλος. Πορεία μέσα στο χρόνο. 1925-1997.Αθήνα:Εκδόσεις Ηλιοτρόπιο,1997,σσ.6-15

ειρωνείας, πίκρας και επιθετικότητας, κάνουν τους τόσο διαφορετικούς φιλάθλους να αισθάνονται κοντά ο ένας στον άλλο και να μοιράζονται την ίδια μεταφυσική κληρονομιά. Μπορεί κανείς να πει, χωρίς να υπερβάλλει, ότι σε καμία άλλη εκδήλωση της καθημερινής ζωής οι Έλληνες δεν είναι τόσο ίσοι και δεν χρησιμοποιούν τόσο ζωντανό λόγο και τόσο πνεύμα, όσο στις ποδοσφαιρικές τους συζητήσεις. Τα καφεενία της Κυριακής είναι η γνησιότερη αναβίωση της "αγοράς" της αρχαίας πόλης, στην οποία ανακατεύονταν τα πιο ανόμοια θέματα, από την πολιτική μέχρι το καθημερινό κουτσομπολιό.

Η αναταραχή κρατά ίδια σχεδόν μέχρι τη Δευτέρα αλλά κοπάζει αργά, όπως η ταραγμένη θάλασσα, καθώς οι ανάγκες της επιβίωσης διεκδικούν με πείσμα το δικό τους μερίδιο. Οι οπαδοί, θέλοντας και μη, ξαναγυρίζουν στα γραφεία και στα εργοστάσια, συζητούν για το νοίκι, τα κοινόχρηστα, τις δόσεις και τα ερωτικά προβλήματα και προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τις παγίδες που στήνει η ζωή. Έπειτα, γύρω στην Πέμπτη - Παρασκευή, η προσμονή ξεσηκώνει και πάλι τα πλήθη, που θα πολιορκήσουν γραφεία και γήπεδο και θα επιβάλουν ξανά τη δική τους παράλογη λογική και τα δικά τους, ακατανόητα για τους αμύητους συνθήματα. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι έτσι λειτουργούν όλοι οι φίλαθλοι. Ίσως, αλλά σε καμία άλλη ομάδα το φαινόμενο αυτό δεν είναι τόσο καθολικό, τόσο απόλυτο και τόσο γνήσιο, όσο είναι στον κόσμο του Ολυμπιακού. Ακόμα και κατά τα τελευταία "πέτρινα" χρόνια, τα χρόνια των ατυχιών και της κακοδαιμονίας, το πνεύμα των οπαδών του έμεινε ανέπαφο και η παρουσία τους στο γήπεδο εκπληκτική σε σύγκριση με τις πίκρες που δέχτηκαν. Δεν αρνήθηκαν ποτέ την ομάδα τους, δεν προσπάθησαν ούτε καν να βρουν δικαιολογίες για τις αποτυχίες. Απλώς βρίσκονταν πάντα εκεί που τους ήθελε η ομάδα τους, περιμένοντας τις καλύτερες μέρες. Για να το κάνει κάποιος αυτό, χρειάζεται μεγάλη παλικαριά και μεγάλη πίστη στο σύμβολο που πιστεύει.

Ο Ανδρέας Ανδριανόπουλος, έμπορος, πατέρας των ποδοσφαιριστών και συνιδρυτών του Ολυμπιακού. Γεννήθηκε το 1872 και έφυγε από τη ζωή το 1932, όταν πια οι γιοι του είχαν φτάσει στο απόγειο της δόξας.

Την έκπληξη διαδέχεται η κατανόηση. Παρατηρώντας την ίδια την έκφραση της ζωής, αυτόν το ζωντανό κόσμο, που ζει έντονα κάθε στιγμή, καταλαβαίνει κανείς ότι αν ο Ολυμπιακός δεν υπήρχε, θα 'πρεπε να εφευρεθεί. Στην πραγματικότητα δεν είναι μια ποδοσφαιρική ομάδα, αλλά ένα πανάρχαιο κληρονομικό κάλεσμα, που στοχεύει

βαθιά, στον πυρήνα των ανθρώπινων αναγκών. Ωρραίος ο πολιτισμός και οι ανέσεις του, αλλά επιβάλλει τόσους συμβιβασμούς και τόσες υποχωρήσεις, που γίνεται αβάσταχτος. Το κόστος που πληρώνουμε οι άνθρωποι για να μπορούμε να ζούμε μαζί είναι πολύ μεγάλο, εξουθενωτικό. Όποιος δεν το νιώθει αυτό στην εποχή μας είναι ή νεκρός ή συναισθηματικά ανάπηρος. Κάποτε, η παλικαριά, το φιλότιμο, η συντροφικότητα και ο υγιής ανταγωνισμός αποτελούσαν τις ρίζες της ζωής. Σήμερα η παλικαριά έγινε "κοινωνική προσαρμοστικότητα", το φιλότιμο ανάγκη, η συντροφικότητα και ο ανταγωνισμός αναζήτηση "χρήσιμων κοινωνικών επαφών".

Ένας από τους λίγους ανθρώπους που διατηρεί ακόμα κάτι από το παρελθόν είναι ο ποδοσφαιριστής. Βγαίνει σ' έναν ανοιχτό χώρο, ορατός από όλους, φορώντας λίγα ρούχα που δεν του επιτρέπουν να κρύψει κανένα μυστικό όπλο. Ντυμένος στα χρώματα της ομάδας του, μπροστά σε ένα πλήθος που δεν μπορεί δώσει όχι μόνο τις σωματικές του δυνάμεις αλλά και όλη τη δύναμη της ψυχής του. Δεν είναι πια ένα μεμονωμένο άτομο αλλά μέλος ενός πανίσχυρου συνόλου που επιβάλλει τη δική του προσωπικότητα και τη δική του λογική. Ξέρει ποιος είναι και τι είναι, ποιοι είναι οι "δικοί" του και ποιοι οι "άλλοι", κάτι που φαίνεται απλό, αλλά δύσκολα προσδιορίζεται στην καθημερινή ζωή. Ο στόχος του, τα αντίπαλα γκολπόστ είναι μπροστά του, οι αντίπαλοι και οι σύμμαχοί του καθορισμένοι και το όπλο, η μπάλα, στα πόδια του. Ξέρει πως αν δεν είναι γνήσιος θα πρέπει να φύγει από τη μάχη. Θα τον θαυμάσουν και θα τον δοξάσουν ή θα τον γιουχάρουν. Μέση λύση δεν υπάρχει. Και το παιχνίδι, που δεν είναι μόνον παιχνίδι, παρασέρνει σαν τυφώνας την κερκίδα προσφέροντας της την καθαρότητα και την ομορφιά μιας ζωής που μάταια ψάχνει να βρει στην καθημερινότητα. Π' αυτό άλλωστε, ο γνήσιος φίλαθλος δεν διστάζει ν' ακολουθήσει την ομάδα του όπου πάει και να κοιμηθεί στα πιο απίθανα μέρη, κάτω από τις πιο δύσκολες συνθήκες.

Μπορεί να αλλάξει προσωπική ζωή, πολιτικό κόμμα ή συνήθειες, αλλά ποτέ ομάδα. Μερικές φορές οι αντιδράσεις φτάνουν στα άκρα γιατί ανάμεσα στο πλήθος υπάρχουν πάντα μερικοί που δεν μπορούν και δεν θέλουν να ξεχωρίσουν τι ανήκει στο ποδόσφαιρο και τι στη ζωή. Θα 'λέγε κανείς ότι η καθημερινή πραγματικότητα αποδεικνύεται πολύ δύσκολη γ' αυτούς τους ανθρώπους κι έτσι το μόνο που τους απομένει είναι να δημιουργήσουν μια άλλη, που να τους βολεύει. Το γήπεδο και ο αγώνας είναι μια καλή ευκαιρία για κάτι τέτοιο, γιατί δεν τους ζητά τίποτα δύσκολο. Το να δηλώσεις οπαδός μιας ομάδας και "τρελός" είναι το ευκολότερο πράγμα του κόσμου. Ύστερα, με το άλλοθι αυτό έχεις (κατά τη γνώμη τους) την άδεια να κάνεις

ό,τι θέλεις. Μπορείς να καταστρέφεις καθίσματα, να κατεβάζεις βιτρίνες και να καις αυτοκίνητα, ακόμα και να επιτίθεσαι σε κάποιον άλλο για να "εκτονωθείς". Φαντάζουν γοητευτικά όλα αυτά γιατί, στο κάτω-κάτω, είναι τόσο πιο εύκολο να ουρλιάξεις και να σπας πράγματα, παρά να συζητάς και να δημιουργείς. Το δεύτερο θέλει κότσια, ενώ το πρώτο μπορεί να το κάνει και το τελευταίο νήπιο και μάλιστα ατιμώρητα.

*Φωτογραφία του Ολυμπιακού από τα τέλη της δεκαετίας του 1920.
Όρθιοι οι πέντε Ανδριανοπουλαίοι.*

Έτσι, γι' αυτούς τους "φιλάθλους" το παιχνίδι δεν πρέπει να τελειώσει ποτέ, γιατί μετά θα έρθει η πικρή αλήθεια, θα πρέπει να μεγαλώσουν - και αυτό ακριβώς δεν αντέχουν. Εύκολα μπορεί να τους κρίνει κανείς, αλλά δύσκολα θα τους πείσει για οτιδήποτε. Το μόνο που θα 'πρεπε ίσως να τους πει είναι ότι, αν στ' αλήθεια αγαπούν την ομάδα τους, τότε θα πρέπει να πάψουν να την αδικούν. Το μεγαλείο των μεγάλων ομάδων δεν βρίσκεται στην "τρέλα" αλλά στην καρδιά των ανθρώπων τους. Όποιος την βρίσκει σαν πρόφαση για "εκτόνωση" έχει τόση σχέση μαζί της όση έχει και με την εθνική της Νέας Ζηλανδίας.

Παιχνίδια με μπάλα ήταν γνωστά από τα αρχαία χρόνια και σε πολλούς λαούς, αλλά δεν υπάρχει καμία απόδειξη ότι σε κάποιο μέρος του κόσμου παιζόταν κάτι ανάλογο με το σημερινό ποδόσφαιρο. Σήμερα πάντως, οι περισσότεροι ιστορικοί δέχονται ότι

το σπορ αυτό ξεκίνησε από την Αγγλία, αν και την πατρότητα του διεκδικούν και άλλες χώρες.

Κατά τον Τάκη Σακελλαρίου (*"Το ελληνικό και Παγκόσμιο Ποδόσφαιρο"*, έκδοση ΕΠΟ 1947) δεν υπάρχει ομοφωνία ούτε ως προς τον τρόπο που ξεκίνησε. Άλλοι λένε ότι είναι πανάρχαιο παιχνίδι, που παιζόταν στη Βρετανία από τον καιρό του Καίσαρα, άλλοι όμως θεωρούν ότι αρχή του ήταν μια μακάβρια, βάρβαρη συνήθεια που ξεκίνησε πριν από 1200 χρόνια περίπου. Την εποχή εκείνη η Βρετανία υπέφερε πολύ από τις επιδρομές των Δανών και Νορβηγών Βίκινγκς. Το μίσος εναντίον τους ήταν τρομερό και οι Άγγλοι πολεμιστές, αντιγράφοντας τις συνήθειες των εχθρών τους, συνήθιζαν να κόβουν το κεφάλι ενός σκοτωμένου αντιπάλου και να χρησιμοποιούν το κρανίο του για μπάλα. Φαίνεται ότι βρήκαν αυτή τη... διασκέδαση πολύ ικανοποιητική αλλά επειδή τα κεφάλια δεν ήταν διαθέσιμα όποτε είχαν όρεξη για παιχνίδι και δεν ήταν εύκολο να κόβουν ένα τη στιγμή που το χρειάζονταν, αναγκάζονταν να τα αντικαταστήσουν με άλλα στρογγυλά αντικείμενα. Δεν αποκλείεται, λοιπόν, έτσι να ξεκίνησε μια συνήθεια, που με τα χρόνια μεταβλήθηκε σε σπορ.

Αν η παράδοση αυτή ανταποκρίνεται στην αλήθεια, τότε έχουν δίκιο ορισμένοι μελετητές, όπως ο Ντέσμοντ Μόρις (*"Η Φυλή του ποδοσφαίρου"*, εκδόσεις Κάκτος), που ισχυρίζονται ότι κατά βάθος το ποδόσφαιρο είναι ένα καθαρά πολεμικό παιχνίδι, το οποίο υποκαθιστά στη συνείδηση του σημερινού ανθρώπου το κυνήγι, που του λείπει από τότε που επικράτησε ο πολιτισμός. Ο Μόρις στηρίζει τις απόψεις του και στο επιχείρημα ότι οι περισσότεροι από τους ποδοσφαιρικούς όρους (γκολ, σουτ, τζαρτζ, κυνηγός) αντιστοιχούν σε όρους του κυνηγιού και του πολέμου, όπως επίσης και στο γεγονός ότι η συμπεριφορά πολλών φιλάθλων (σύμβολα, συνθήματα, βάνιμο προσώπου και σώματος με τα χρώματα της ομάδας τους) θυμίζει αντίστοιχες συνήθειες πρωτόγονων κυνηγετικών φυλών. Κατά τον ίδιο συγγραφέα, το ποδόσφαιρο υπερέχει ακόμα και του πολέμου στο ότι δεν επιτρέπει ανακωχές. Σε μια πολεμική σύγκρουση οι αντίπαλοι μπορούν να "κάτσουν στ' αυγά τους" επειδή φοβούνται ο ένας τον άλλο. Στο ποδόσφαιρο αυτό δεν μπορεί να γίνει γιατί η μπάλα δεν μένει ποτέ ακίνητη. Και αφού κινείται παρασέρνει υποχρεωτικά τους παίκτες σε κάποιας μορφής δράση.

Κάποιες άγνωστες μορφές ποδοσφαίρου παίζονταν από τους Βρετανούς κατά τους 12ο και 13ο αιώνα. Αντίπαλοι ήταν διάφορες ομάδες, όπως παντρεμένοι και ελεύθεροι ή γειτονικά χωριά –μερικές φορές μάλιστα έπαιρναν μέρος και γυναίκες.

Φαίνεται όμως ότι οι κανόνες ήταν μάλλον χαλαροί και άφηναν υπερβολικά περιθώρια για "ζωηρές" πρωτοβουλίες αφού, όπως αναφέρουν οι πηγές, μερικές φορές το παιχνίδι απλωνόταν σε όλους τους δρόμους της πόλης και οι ενθουσιώδεις φίλαθλοι και παίκτες συμπλέκονταν μεταξύ τους αφήνοντας πίσω τους τραυματίες και κατεστραμμένα κτίρια (είναι φανερό ότι και ο χουλιγκανισμός αποτελεί βρετανική εφεύρεση).

Όπως ήταν φυσικό, κάτι τέτοια... ατυχή γεγονότα έκαναν το ποδόσφαιρο αντιπαθές στις συντηρητικές εμπορικές τάξεις, που έβλεπαν και τα καταστήματα τους να παθαίνουν ζημιές και τους πελάτες τους να καταλήγουν στα νοσοκομεία. Έτσι, το θεωρούσαν απασχόληση για το "λαουτζίκο", τελείως ανάρμοστη για σοβαρούς ανθρώπους. Μάλιστα, μερικοί Άγγλοι και Γάλλοι βασιλιάδες αναγκάστηκαν να το απαγορεύσουν αυστηρά ως επικίνδυνη, βάρβαρη και ανθυγιεινή συνήθεια (ο τελευταίος χαρακτηρισμός πρέπει να αναφερόταν σε σπασμένα κεφάλια, πόδια και χέρια). Οι απαγορεύσεις αυτές ήταν αρκετά συχνές, πράγμα που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το ποδόσφαιρο πρέπει να ήταν δημοφιλές σε μεγάλη μερίδα του πληθυσμού και ότι οι κατά τα άλλα φιλόνομοι Άγγλοι έγραφαν στα παλιά τους τα παπούτσια αυτές ειδικά τις βασιλικές διαταγές.

Στις αρχές του 19ου αιώνα το ποδόσφαιρο εξακολουθούσε να είναι ένα βάρβαρο-λαϊκό άθλημα, αντιπαθές στην καλή κοινωνία, με ελάχιστους κανόνες και... αρκετά θύματα. Είναι όμως πιθανό, ότι την εποχή εκείνη τα μεγάλα αγγλικά κολέγια, που δίδασκαν τους νεαρούς αριστοκράτες, άρχισαν να αντιλαμβάνονται ότι ο ανταγωνισμός και, ταυτόχρονα, η ομαδικότητα που καλλιεργούσε το άθλημα είχαν και μερικές πολύ ενδιαφέρουσες πλευρές για τους σπουδαστές τους. Το υιοθέτησαν λοιπόν, αλλά χωρίς να καταφέρουν για αρκετά χρόνια να του δώσουν ενιαία μορφή, γιατί τότε, κάθε κολέγιο είχε τους δικούς του κανόνες. Για παράδειγμα, τα περισσότερα από αυτά απαγόρευαν το πάσιμο της μπάλας με τα χέρια, ακόμα και στον τερματοφύλακα. Το κολέγιο όμως του Ράγκμπι διαφωνούσε και στη δική του μορφή ποδοσφαίρου, το Φούτμπολ Ράγκμπι, επιτρέπονταν τα πάντα (ή, τέλος πάντων, σχεδόν τα πάντα).

Την εποχή εκείνη η Βρετανία, στηριγμένη στις αποικίες της, ζούσε ένα βιομηχανικό οργασμό και οι πόλεις της μεγάλωναν σαν μανιτάρια. Γύρω από τα εργοστάσια οι εργάτες έκτιζαν τις παραγκουπόλεις τους, τα "σλαμς" (slums), και προσπαθούσαν να μεγαλώσουν τα παιδιά τους κάτω από τραγικές συνθήκες, δουλεύοντας από την ανατολή μέχρι τη δύση του ήλιου. Ελεύθεροι έμεναν μόνο στο τέλος της εβδομάδας,

οπότε περνούσαν την ώρα τους πίνοντας και πλήττοντας θανάσιμα, συνήθειες που θα μπορούσαν να έχουν και δυσάρεστες πλευρές για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια (και ακόμα περισσότερο για τους εργοδότες τους). Και όσο οι νόμοι περιόριζαν τις ώρες δουλειάς, τόσο το πρόβλημα γινόταν οξύτερο.

Σ' αυτόν τον κόσμο επέστρεφαν οι νεαροί της καλής κοινωνίας όταν τέλειωναν τις σπουδές τους στα διάσημα κολέγια. Λέγεται ότι αυτοί οι νεαροί αριστοκράτες - επιδιώκοντας τον έλεγχο των εργατικών μαζών- μεταφύτευσαν το κολεγιακό ποδόσφαιρο σε όλες τις περιοχές της χώρας. Όποια όμως και αν ήταν τα κίνητρα τους, δεν μπορούσαν να φανταστούν τη συνέχεια. Ο λαός κυριολεκτικά ερωτεύτηκε το ποδόσφαιρο και μέσα σε ελάχιστα χρόνια έφτασε να του αφιερώνει, αποκλειστικά σχεδόν, τον ελεύθερο χρόνο του. Όλες σχεδόν οι βρετανικές πόλεις σχημάτισαν ομάδες, που άρχισαν να παίζουν μεταξύ τους κάτω από τα βλέμματα ενός φανατισμένου πλήθους.

Οι πρώτοι αληθινοί κανόνες του ποδοσφαίρου, που χάθηκαν και σήμερα είναι άγνωστοι, διαμορφώθηκαν στο Καίμπριτζ το 1848. Οι σημερινοί κανόνες θεσπίστηκαν το 1862, χρονιά που ιδρύθηκε και ο αρχαιότερος ποδοσφαιρικός σύλλογος της Αγγλίας (Νοτς Κάουντι), ειδικά όμως το οφ-σάιντ ίσχυσε από το 1860. Στην αρχή, όπως ήδη αναφέραμε, ούτε ο τερματοφύλακας επιτρεπόταν να πιάνει τη μπάλα με τα χέρια - αυτό επιτράπηκε το 1868.

Η εξάπλωση του ποδοσφαίρου στη Βρετανία και στην Ευρώπη ήταν απίστευτα γρήγορη. Το 1863 ιδρύθηκε η Αγγλική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία, το 1873 η Σκοτική, το 1876 η Ουαλική, το 1889 η Ιρλανδική και η Δανική. Η πρώτη γαλλική ομάδα, η Χάβρη, εμφανίστηκε από το 1872 και η πρώτη Δανική, η Μπολντ Κλουμπ της Κοπεγχάγης, από το 1879. Ενδεικτικό της ραγδαίας εξάπλωσης του ποδοσφαίρου είναι το γεγονός, ότι στο πρώτο αγγλικό κύπελλο, το 1871, που είχε έπαθλο 20 λίρες, συμμετείχαν 15 ομάδες. Δέκα χρόνια αργότερα, στον ίδιο θεσμό, οι συμμετοχές είχαν γίνει 73.

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ Κ. Κ. ΦΙΛΑΘΛΟΥΣ

Παρακαλούνται θερμώς οι φίλαθλοι και ιδιαιτέρως οι φίλοι του «Όλυμπιακού» να σεβασθῶσι τὸν Διαιτητὴν τοῦ ἀγῶνος και τὴν φιλοξενούμενην ομάδα. Οὕτω ἀποδεικνύουσι διὰ ἀγαπῶσι τὸ Ποδόσφαιρον.

Ο «ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΣ»

ΤΥΠΟΙΣ ΣΩΜΟΥ - ΚΑΛΛΙΝΗ, ΤΣΑΜΑΔΟΥ 34

Τρικιά του Μεσοπολέμου, που προτρέπει τους φιλάθλους... να μην ταλαιπωρούν τους ταλαιπωρούς διαπτητές.

Η πρώτη μορφή του ποδοσφαίρου ήταν μάλλον γραφική γιατί δεν βασιζόταν σε κανένα σύστημα. Εκτός του τερματοφύλακα δεν υπήρχαν άλλες θέσεις (οπισθοφύλακας, μέσος, κυνηγός). Όλοι ήταν κυνηγοί. Το ομαδικό πνεύμα ήταν... ευσεβής πόθος και κάθε παίκτης προσπαθούσε να πάρει την μπάλα και να βάλει μόνος του γκολ, περνώντας όποιον έβρισκε μπροστά του. Οι συμπαίκτες του απλώς περίμεναν πότε θα τη χάσει για να την πάρουν αυτοί. Η "πάσα" ήρθε στο προσκήνιο επειδή αυτή η πρακτική αποδείχτηκε ανεφάρμοστη - ήταν αδύνατο να περάσει κανείς 10 αντιπάλους και να εξακολουθεί να είναι σώος και αβλαβής. Η πάσα έφερε επαναστατικές αλλαγές και στο στήσιμο των παικτών στο γήπεδο. Προηγουμένως έπεφταν και οι 20 μαζί, σαν μπουλούκι, στο σημείο που υπήρχε η μπάλα. Τώρα όμως έπρεπε να ανοίγονται σαν βεντάλια για να τροφοδοτηθούν στην κατάλληλη θέση. Αυτό το "άνοιγμα" ήταν και η αιτία που έκανε αργότερα αναγκαία την ύπαρξη συστημάτων.

Η μεγάλη διάρκεια των αγώνων (2 ολόκληρες ώρες), η παρουσία 20 κυνηγών που ορμούσαν μανιασμένα εναντίον του αντίπαλου τέρματος, η απουσία ειδικευμένων αμυντικών και το γεγονός ότι, τότε, ο τερματοφύλακας απαγορευόταν να βγει πάνω από δύο μέτρα έξω από την εστία του, έκαναν τα σκορ εκείνης της εποχής να θυμίζουν... μπάσκειτ. Πρώτοι οι Σκοτσέζοι της Κουήνς Παρκ κατάλαβαν ότι αυτή η

τακτική δεν οδηγούσε πουθενά. Όσα γκολ και να έβαζε μια ομάδα δεν μπορούσε να νικήσει αν έτρωγε άλλα τόσα. Έτσι, έβαλαν πρώτα έναν παίκτη (τον λεγόμενο "γκολ-όβερ") και ύστερα ένα δεύτερο (τον "χαφ-μπακ") να προστατεύουν τον τερματοφύλακα και το τέρμα. Έτσι κάλυπταν και το... χάος που υπήρχε ανάμεσα στο τέρμα και τους 8 κυνηγούς και η μπάλλα έφτανε πιο γρήγορα μπροστά.

Αυτοί οι νεωτερισμοί αποτέλεσαν μια δυσάρεστη ψυχρολουσία για τους Άγγλους που δυσκολεύονταν πια να βάζουν γκολ όταν έπαιζαν με τους Σκοτσέζους. Αφού έχασαν μερικά παιχνίδια αναγκάστηκαν να καταπιούν τον εγωισμό τους και να τους μιμηθούν, και σταδιακά διαμόρφωσαν και τις υπόλοιπες κλασικές θέσεις της ομάδας. Η άνοδος του φανατισμού και του αγωνιστικού θερμόμετρου επέβαλε και την παρουσία ενός διαιτητή, από το 1880. Μέχρι τότε οι παίκτες έκαναν ό,τι ήθελαν. Το 1890 καθιερώθηκε και το πέναλτι, προφανώς γιατί οι αμυντικοί πήραν πολύ σοβαρά το ρόλο τους και στις αντίπαλες περιοχές είχε παραγίνει το κακό.

Το γεγονός πάντως είναι ότι όσο περνούσαν τα χρόνια, το καθαρά επιθετικό ποδόσφαιρο άρχισε να υποχωρεί και τη θέση του έπαιρναν άλλες, πιο οργανωμένες αλλά και πιο επιφυλακτικές μορφές. Ήταν μια φυσική εξέλιξη, αν σκεφτεί κανείς ότι οι σύλλογοι έγιναν επαγγελματικοί και ήθελαν να κόβουν εισιτήρια. Οι φίλαθλοι θέλουν συνεχώς νίκες και οι προπονητές να διατηρήσουν τη θέση τους. Έτσι, παρά τις επικρίσεις, τα σκορ γίνονται όλο και μικρότερα και οι συγκινήσεις λιγότερες. Σε αντάλλαγμα, το ποδόσφαιρο πρόσφερε μερικές εκπληκτικά οργανωμένες ομάδες, που άφησαν εποχή.

Στίχοι
ΜΙΜΗ Σ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ

Μουσική
ΓΙΑΓΚΟΥ Ε. ΛΑΟΥΤ

ΣΤΙΧΟΙ
ΜΙΜΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ

ΥΜΝΟΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ

ΜΟΥΣΙΚΗ
ΓΙΑΓΚΟΥ
ΛΑΟΥΤΑΡΗ

Η παρτιτούρα με τον ύμνο του Ολυμπιακού, σε μουσική Γιαγκου Λαουτάρη και στίχους Μίμη Βασιλειάδη. Ο ύμνος είναι αφιερωμένος στον Γιώργο Ανδριανόπουλο.

π

3.2. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ

Στην αγροτική, φτωχή και απληροφόρητη Ελλάδα του τέλους του 19ου αιώνα, το ποδόσφαιρο άργησε κάπως να έρθει. Τα ταξίδια στο εξωτερικό ήταν πολυέξοδα και

προσιτά σε σχετικά λίγους Έλληνες, που είτε λόγω κοινωνικής τάξης είτε λόγω κουλτούρας (λ.χ. καλλιτέχνες) δεν ενδιαφέρονταν καθόλου για την εισαγωγή λαϊκών σπορ. Τότε η Ελλάδα ήταν μια μικρή σε έκταση και ηλικία χώρα, που αναζητούσε την ταυτότητα της στην αρχαιότητα και είχε στρέψει την προσοχή της στον κλασικό αθλητισμό και στα ιδεώδη του, και όχι στα ομαδικά αθλήματα. Οι ιθύνοντες της εποχής πίστευαν ότι μέσα από τον αθλητισμό στίβου μπορούσαν να ζωντανέψουν το αρχαίο πνεύμα και να μετατρέψουν κάθε Έλληνα σε ιδανικό πολίτη μιας ιδανικής κοινωνίας. Τα ομαδικά αθλήματα, που καλλιεργούσαν το φανατισμό σε μεγάλες μάζες του λαού, τους φαίνονταν σαν βάρβαρες εκδηλώσεις, που εμπόδιζαν την επίτευξη αυτού του στόχου.

Πέρα όμως από τον ιδεολογικό παράγοντα, η εισαγωγή του ποδοσφαίρου στην Ελλάδα αντιμετώπιζε και άλλα, καθαρά πρακτικά προβλήματα, που είχαν ήδη λυθεί στην υπόλοιπη Ευρώπη από την ίδια την οικονομική και κοινωνική της εξέλιξη. Παράδειγμα, πολύ σημαντικό ρόλο έπαιζε ο μικρός βαθμός αστικοποίησης της χώρας. Τα ομαδικά σπορ, ακόμα και στην πιο ερασιτεχνική μορφή, έχουν πολλές οικονομικές απαιτήσεις. Σε μια μικρή πόλη 5.000 κατοίκων εύκολα μπορούν να βρεθούν 40-50 φίλαθλοι και να σχηματίσουν έναν ή δύο συλλόγους. Οι ομάδες αυτές όμως δεν έχουν προοπτικές ανάπτυξης. Μπορεί να προσφέρουν κάποια διασκέδαση, αλλά για να αναπτυχθούν περισσότερο θα πρέπει να έχουν στη διάθεση τους ειδικούς αθλητικούς χώρους και, αργότερα, αθλητές που θα παίρνουν κάποια, έστω και μικρή αμοιβή. Για να γίνουν όλα αυτά χρειάζονται πολλοί φίλαθλοι και αντίστοιχα κεφάλαια, άρα μεγάλη συγκέντρωση πληθυσμού σε μικρό χώρο ή, με άλλα λόγια, αξιόλογες πόλεις. Αυτό εξηγεί γιατί ακόμα και σήμερα οι πολυάνθρωπες συνοικίες της Αθήνας, του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης είναι σε θέση να συντηρούν πολύ ισχυρότερες ομάδες ποδοσφαίρου και μπάσκετ από εκείνες που υπάρχουν στις περισσότερες επαρχιακές πόλεις. Την εποχή εκείνη όμως, τέτοιες συνθήκες δεν υπήρχαν. Η Ελλάδα ήταν μια αγροτική χώρα, με μία μόνο μεγάλη δίδυμη πόλη, την Αθήνα με τον Πειραιά. Και εκεί όμως, μεγάλη πληθυσμιακή πυκνότητα παρουσιάστηκε μόνο μετά τη Μικρασιατική καταστροφή και τη συσσώρευση εκατοντάδων χιλιάδων προσφύγων στις γειτονιές τους.

Κάποιο περιοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη των ομαδικών σπορ έπαιζε και η απουσία αναπτυγμένου συγκοινωνιακού δικτύου. Η πράξη έχει αποδείξει ότι ποδοσφαιρικός φανατισμός μπορεί να υπάρξει και μεταξύ των συνοικιών της ίδιας πόλης, αλλά για να αναπτυχθεί αληθινά το ποδόσφαιρο χρειάζονται μεγαλύτερα σύνολα (π.χ.

ανταγωνισμός πόλεων). Οι αγώνες όμως αυτού του επιπέδου απαιτούν και δυνατότητα μετακίνησης από τον ένα τόπο στον άλλο, πράγμα δύσκολο όταν δεν υπάρχουν ικανοποιητικά μέσα μεταφοράς. Σήμερα θεωρείται φυσικό να "πετάγονται" η Δράμα, η Βέροια και η Ξάνθη μέχρι το Ηράκλειο για έναν αγώνα, αλλά στα τέλη του προηγούμενου αιώνα και στις αρχές του τωρινού ακόμα και ένα ταξίδι από την Αθήνα μέχρι την Πάτρα αντιμετώπιζε δυσκολίες. Όπως φαίνεται στο δεύτερο μέρος του βιβλίου, μια λύση, που εφαρμόστηκε μερικές φορές στην Ελλάδα, ήταν η οργάνωση πανελλήνιων πρωταθλημάτων σε μία μόνο πόλη (κυρίως στην Αθήνα), στην οποία μαζεύονταν όλες οι ομάδες. Είναι όμως φανερό, ότι ήταν κάπως άδικη λύση, γιατί μερικές από αυτές έμεναν χωρίς την υποστήριξη των οπαδών τους.

Γνωρίζοντας κανείς τα παραπάνω, καταλαβαίνει καλύτερα γιατί η ιστορία του ελληνικού ποδοσφαίρου μπορεί να χωριστεί σε τρεις περιόδους. Από το 1894 μέχρι το 1912 (ρομαντισμός), από το 1919 μέχρι το 1940 (επιβολή στη λαϊκή συνείδηση και φανατισμός) και από το 1945 μέχρι σήμερα (οργάνωση και σταδιακή επαγγελματοποίηση). Μπορεί επίσης να καταλάβει γιατί είναι παιδική ανοησία ο ανταγωνισμός της δήθεν "ιστορικότητας" των συλλόγων. Σημασία δεν έχει πότε δημιουργήθηκε μια ομάδα (ή οι προγονοί της) αλλά πότε, πώς και γιατί επιβλήθηκε στη συνείδηση του λαού. Και, όπως θα φανεί στη συνέχεια, στην Ελλάδα δεν μπορούμε να μιλάμε για λαϊκό, μαζικό ποδόσφαιρο πριν από τα τέλη της δεκαετίας του '20 και τις αρχές της επόμενης.

Στα τέλη του 19ου αιώνα, περιθώρια αθλητικής ανάπτυξης υπήρχαν μόνο στον Πειραιά και στην Αθήνα, που είχαν και μεγάλο πληθυσμό και επαφή με το εξωτερικό, όπως και στις μεγάλες πόλεις της Τουρκίας (Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη) στις οποίες ζούσε οικονομικά ανθηρή ελληνική κοινότητα. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι τότε, οι αθλητικοί σύλλογοι είχαν κάπως διαφορετικό νόημα από τους σημερινούς. Ξεκινούσαν από την πρωτοβουλία επιφανών συνήθως πολιτών, που ήθελαν να ξεχωρίσουν κοινωνικά και να προβληθούν, αλλά πάντοτε μέσα στα πολιτιστικά πλαίσια της εποχής. Γι' αυτό τα διάφορα σωματεία δεν περιορίζονταν σε αθλητικές δραστηριότητες αλλά είχαν ευρύτερη κοινωνική και πολιτιστική δράση (χορούς, εκθέσεις, εκδρομές, μουσικές εκδηλώσεις κ.ά.). Αυτό εξηγεί γιατί το 1906 έπαιξε ποδόσφαιρο ο Όμιλος Φιλομούσων"(!)

Κατά την περίοδο αυτή ιδρύθηκαν ο "Πειραιϊκός Σύνδεσμος" στον Πειραιά (1904), ο Ήφαιστος και η "Πέρα Κλουμπ" (προγονική μορφή της ΑΕΚ) στην Κωνσταντινούπολη, ο Απόλλων και ο Πανιώνιος στη Σμύρνη, η "Ουνιόν Σπορτίβ"

στη Θεσσαλονίκη και ο "Εθνικός Γ.Σ." στην Αθήνα. Το ποδόσφαιρο όμως, αν και απέκτησε οπαδούς, δεν διέθετε ακόμα αρκετές εγκαταστάσεις και στάδια, ούτε την υποστήριξη των οικονομικά και κοινωνικά ισχυρών αρχαιομανών τάξεων. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν έγιναν καθόλου αγώνες πριν από το 1912. Για παράδειγμα, το 1906 ο Εθνικός Γ.Σ νίκησε τον Πανελλήνιο Γ.Σ., ο Αγγλικός Στόλος διέλυσε τον Εθνικό Γ.Σ. με 18-0, ο Όμιλος Φιλόμουσων νίκησε την Ουνιόν Σπορτίβ με 3-2 και η Μικτή Αθηνών-Πειραιώς τη Μικτή Σμύρνης με το ίδιο σκορ. Τα πιο σημαντικά γεγονότα της περιόδου αυτής ήταν η καθιέρωση πανελλήνιων ποδοσφαιρικών αγώνων στην Αθήνα (1906), η σταδιακή εισαγωγή του ποδοσφαίρου στους μαθητικούς και φοιτητικούς κύκλους και η αναγνώριση του αθλήματος από τον ΣΕΓΑΣ (1910).

Χαρισμένο εἰς τὸν ἀγαπητὸν φίλον κ. Γεώρ. ΑΝΔΡΙΑΝΟΠΟΥΛΟΝ, ἀρχηγὸν Ὀλυμπιακοῦ Πειραιῶς. γάρμος

ΥΜΝΟΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ

Στίχοι
ΜΙΜΗ Σ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ

Μουσική
ΓΙΑΓΚΟΥ Ε. ΛΑΟΥΤΑΡΗ

Tempo di Marcia

Φευ. γὰτ' ἂ. πὸ μπρὸς. μευγά. τε ἂ. πὸ μπρὸς. στὸ γή. πε. δο. μπαινέ. ο. λυμ. πι. α. κός.

ΣΑΡΡΙΣ

rall.

1. Φτε. ρά. στὰ πό. δια. καρ. διὰ. μεῖ. στὰ. στή. δια. Πού. δω. σαν
2. Πά. σο. ρεῖ. ὅ. ε. νας. ὁ. ἄλ. λος. ἰου. τά. ρει. ὄ. εκ. ὄ. ρος. τὰ

ὄ. ρι. αμ. δος. Ἰ. ὄν. πα. ρα. μύ. δια. ποι. ζου. μέ. τέ. χνη. ὁ. πρό. μη. τοι
χά. νει. σω. στός. πα. νι. κός. Ἄ. υ. τός. προ. σέ. χει. ἔ. κεί. νος. μαρ.

λύ. κοι. καί. τὰ. ἔ. τε. ρά. της. ἴ. α. νοί. - γη. ἡ. Νί. κη. κός. Φευ.
κά. ρει. ὄ. ρι. αμ. δος. Νί. κη, ὄ. λυμ. πι. α.

1. 2.

ΣΑΡΡΙΣ

sol.

Από το 1912 μέχρι το 1922 η Ελλάδα βρέθηκε σε έναν κύκλο αγώνων εθνικής ύπαρξης, που δεν άφηνε περιθώρια για αθλητικές ανησυχίες. Οι συνεχείς πόλεμοι έβαλαν άλλες προτεραιότητες, πολύ πιο σημαντικές. Έτσι, η δεύτερη φάση του ελληνικού ποδοσφαίρου, που ξέφυγε από την κηδεμονία του ΣΕΓΑΣ, ξεκίνησε το 1919. Εκείνο το χρόνο ιδρύθηκε η ΕΠΣΑΠ (Ένωση Ποδοσφαιρικών Σωματείων Αθηνών - Πειραιώς) που μετονομάστηκε σε ΕΠΣΕ (Ένωση Ποδοσφαιρικών Σωματείων Ελλάδος) το 1920. Μάλιστα, το 1919 η Ελλάδα συμμετείχε με εθνική

ομάδα στους διασυμμαχικούς αγώνες που έγιναν στο Παρίσι για να σφραγιστεί η νίκη των Συμμάχων εναντίον των Κεντρικών Αυτοκρατοριών. Τα αποτελέσματα της εθνικής δεν είναι να τα συζητάει κανείς, έχουν όμως ιστορική σημασία. Έχασε από τη Γαλλία 11 - 0 και από την Ιταλία με 4 - 0, αλλά νίκησε τις βαλκανικές Σερβία και Ρουμανία με 5 - 1 και 3 - 2 αντίστοιχα. Η συμμετοχή αυτή άνοιξε την όρεξη για ελληνική συμμετοχή στους 7ους Ολυμπιακούς αγώνες που έγιναν τον επόμενο χρόνο στην Αμβέρσα. Σ' αυτούς τους αγώνες, η Ελλάδα έχασε με 9 - 0 από τη Σουηδία, αλλά κατά περίεργο τρόπο, η ήττα αυτή αντί να απογοητεύσει τους ασχολούμενους με το ελληνικό ποδόσφαιρο, ενίσχυσε την αποφασιστικότητά τους. Τα σωματεία άρχισαν να προσλαμβάνουν προπονητές και να οργανώνονται και το 1923 η ΕΠΣΕ έγινε μέλος της ΦΙΦΑ, της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας, ενώ το 1926 μετονομάστηκε σε ΕΠΟ (Ελληνική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία). Από την εποχή εκείνη και μετά, το λαϊκό αυτό άθλημα επιβλήθηκε σε ολόκληρη τη χώρα.

Ο πόλεμος του 1940-41 νέκρωσε κάθε αθλητική δραστηριότητα στην Ελλάδα. Μόνο από το 1943 έγινε μια προσπάθεια αναβίωσης ποδοσφαιρικών αγώνων, αλλά σκοπός τους ήταν κυρίως η εξασφάλιση κάποιας στοιχειώδους διατροφής των αθλητών. Όσο για τον προπολεμικό φανατισμό, αυτός δεν είχε θέση ανάμεσα σε αθλητές και θεατές, που όχι σπάνια λιποθυμούσαν από την πείνα.

Η τρίτη περίοδος του ελληνικού ποδοσφαίρου ξεκίνησε από το 1945 και συνεχίζεται και σήμερα. Η εξέλιξη του ήταν αργή, ανάλογη με την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη της ίδιας της χώρας. Ξαναπέρασε κατά κάποιον τρόπο από τα ίδια στάδια που είχε περάσει, αλλά τώρα πια είχε εξαρχής τη γενική λαϊκή αποδοχή. Σιγά - σιγά τα σωματεία ξανάρχισαν να ζουν και οι φίλαθλοι να μαζεύονται στα γήπεδα. Χάρη στο ΠΡΟ-ΠΟ και στην οικονομική του βοήθεια το 1959-60 άρχισε το Πρωτάθλημα Εθνικής Κατηγορίας, που έδωσε νέα πνοή στην ανάπτυξη του ποδοσφαίρου. Η ηρωική εποχή του 1950 και του 1960 έδωσε τη θέση της στον σημερινό επαγγελματισμό, με όλα τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά του.

Κατά την περίοδο αυτή, αντίστοιχη ήταν και η εξέλιξη της Εθνικής ομάδας. Στην αρχή η παρουσία της στα διεθνή γήπεδα ήταν πηγή απογοήτευσης. Αν και αναδείχτηκαν πολύ μεγάλοι Έλληνες ποδοσφαιριστές, η έλλειψη οργάνωσης - ανάλογης με αυτή που υπήρχε στις ξένες χώρες - έφερε πολλές ήττες, μερικές από τις οποίες ήταν πολύ βαριές. Σταδιακά όμως τα πράγματα βελτιώθηκαν, με αποκορύφωμα την παρουσία του εθνικού συγκροτήματος στο Παγκόσμιο Κύπελλο του 1994. Το ότι εκεί απέτυχε, έχει μικρή σημασία. Αυτό που μετράει είναι το ότι σή-

μερα η Ελλάδα δεν αποτελεί τον "φτωχό συγγενή" του παγκόσμιου ποδοσφαίρου. Άλλωστε, οι μεγάλες επιτυχίες των ελληνικών συλλόγων στα ευρωπαϊκά κύπελλα δείχνουν ότι η κακή εποχή ανήκει πια στο παρελθόν.

γαί ἄ. πόμπρος, νευγα. τε ἄ. πόμπρος, στο γή. πε. δο. μο. και. νε. ο. λυμ. πια. κός! Ο... ΛΥΜ...

REFRAIN.
 ΠΙ. Α. ΚΟΣ. Ο... ΛΥΜ. ΠΙ. Α. ΚΟΣ. Παλλ. κάρια δια. λε. κτά. της Νί. κης ποι. διο,
 Δύ. να. μι. τή. γνη, ἄ. τσά. λι καρ. δια ἔ. να. δύ. ο. τρι. α. γκα. παν.

τοῦ πα. vi. κος θρι. αμ. δος. Νί. κη. 'Ο. λυμ. π. α. κός! κός!

- 3) Κόκκινο - Άσπρο παντιέρα γνωστή
 Ἄρθε τις νίκες παντού ἑακουστή
 Πρωτάθλημα, ἄγνωστος φιλικός
 Περαιάς θρίαμβος, "ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΣ".
 REFRAIN. Παλληκάρια διάλεκτά κ.λ.
- 4) Πάντοτε νίκη τὸ σύνθημά τους
 Ἡ περηφάνεια στὰ μέτωπά τους
 Μπαίνουν στὸ γήπεδο, ἀλλοαγωγίος!
 Κόκκινο - Άσπρο "ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΣ".
- 5) Ἡ ἀστραὴ με τ' ἄσπρο τὸ χρομα
 Κόκκινη λαμπρὴ ὁ κεραυνὸς
 Ὅλα ἐκείνηνα στὸν περαιὰ τὸ χρομα
 ἀνθίζουσι λαλοῦσι "ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΣ".
 REFRAIN. Παλληκάρια διάλεκτά κ.λ.

3.3. ΟΙ "ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ" ΤΩΝ ΑΘΛΗΤΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΦΙΛΑΘΛΟΙ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ

Την εποχή εκείνη υπήρχαν στον Πειραιά αθλητικά σωματεία, που όπως αναφέρθηκε πιο πάνω εξακολουθούσαν (ή τουλάχιστον προσπαθούσαν) να έχουν πολλές και ποικίλες δραστηριότητες εκτός από τις καθαρά αθλητικές, επειδή οι ιδρυτές τους προέρχονταν από την ανώτερη κοινωνική τάξη. Ωστόσο, αυτές οι δραστηριότητες των διοικητικών συμβουλίων των συλλόγων, άφηναν τελείως αδιάφορους τους απλούς ανθρώπους του Πειραιά. Πρέπει να τονιστεί με έμφαση ότι αυτοί οι απλοί άνθρωποι, μέσα απ' όλα όσα τους προσφέρονταν διάλεξαν και επέβαλαν το ποδόσφαιρο, ένα καθαρά λαϊκό άθλημα, οι ήρωες του οποίου προέρχονταν από τις δικές τους τάξεις. Ειδικά ο Ολυμπιακός υπήρξε δημιούργημα και ιδιοκτησία τους, ανεξάρτητα από το ποιοι φαίνονται να είναι οι επίσημοι ιδρυτές του.

Οι διοικούντες, από την πλευρά τους, δεν είχαν πολλά περιθώρια επιλογής. Ή θα ακολουθούσαν τις προτιμήσεις του λαού, που ψήφιζε στις εκλογές, πλήρωνε φόρους και αγόραζε εμπορικά προϊόντα ή θα περιόριζαν τις φιλοδοξίες τους στην κοινωνική ζωή. Δεν είχαν τρόπο, αλλά (για να λέμε την αλήθεια) ούτε και λόγο να εναντιωθούν αφού αυτό που τους ενδιέφερε ήταν το αποτέλεσμα, δηλαδή η κοινωνική προβολή. Αντίθετα, εφόσον το ποδόσφαιρο ήταν πια ένα από τα πιο ισχυρά κανάλια διοχέτευσης της λαϊκής συμπάθειας, είχαν κάθε λόγο να ασχοληθούν μαζί του, αυξάνοντας την εμπορική και εκλογική πελατεία τους. Αυτή η ψυχρή πραγματικότητα καθόρισε όλες σχεδόν τις μετέπειτα εξελίξεις, με άλλοτε ευεργετικά και άλλοτε καταστροφικά αποτελέσματα.

Είναι όμως δίκαιο να σημειωθεί ότι οι πρώτοι γνωστοί Πειραιώτες που ασχολήθηκαν με τα αθλητικά σωματεία δεν είχαν και πολλά κοινά σημεία με τους Αθηναίους μεγαλοαστούς. Οι περίφημοι Ανδριανόπουλοι, για παράδειγμα, δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να θεωρηθούν εκπρόσωποι της ανώτατης αστικής τάξης. Είχαν ένα μεσαίο εμπορικό οίκο, πατριάρχης του οποίου ήταν ο Ανδρέας Ανδριανόπουλος. Από καταβολή και εξέλιξη λοιπόν, ήταν σε θέση να καταλάβουν καλύτερα απ' τον καθένα τις ανάγκες και τον παλμό του πειραιώτικου λαού. Στη συνέχεια βέβαια με τον Ολυμπιακό ασχολήθηκαν πολλοί άλλοι. Ορισμένοι από αυτούς αποδείχτηκαν αληθινοί ευπατρίδες. Ενδιαφέρθηκαν αληθινά για την ομάδα και πρόσφεραν όχι μόνο σε καθαρά συλλογικό επίπεδο, αλλά και σε ολόκληρο τον ελληνικό αθλητισμό. Ο Γουλανδρής και ο Νταϊφάς, για παράδειγμα, δημιούργησαν το δικό τους αθάνατο θρύλο μέσα στον θρύλο. Άλλοι, "κατέφυγαν" στη διοίκηση της ομάδας απλώς και μόνο για να αποκτήσουν τη λαϊκή συμπάθεια που χρειάζονταν μια ορισμένη στιγμή και φεύγοντας άφησαν πίσω τους ερείπια.

Η σημερινή ηγεσία του Ολυμπιακού, με πρόεδρο τον Σωκράτη Κόκκαλη έχει κάνει μια πολύ καλή αρχή. Η θετική αυτή Κρίση δεν οφείλεται μόνο στο ότι ο νέος πρόεδρος έχει προσφέρει πολλά από οικονομική άποψη, αλλά κυρίως στο ότι φαίνεται να έχει ευρύτερους στόχους. Για παράδειγμα, η υποστήριξη της επιτυχημένης μελέτης για την οργάνωση του αρχείου του Ολυμπιακού αντικατοπτρίζει μια προσπάθεια, που κανείς άλλος δεν έχει τολμήσει στην Ελλάδα. Να ξεφύγει, δηλαδή, από τα στενά πλαίσια του γηπέδου και να προχωρήσει σε γενικότερη μελέτη του ελληνικού αθλητισμού και της κοινωνικής ιστορίας του. Γιατι, είτε το θέλουν είτε όχι ορισμένοι (συχνά αυτοπροσδιοριζόμενοι) "διανοούμενοι", η μορφή, η έκταση και η επιρροή του μαζικού αθλητισμού στους ανθρώπους κάθε εποχής είναι αναπόσπαστο κομμάτι της γενικότερης κοινωνικής εξέλιξης μιας χώρας.

3.4. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ⁴¹

Η συγκρότηση αθλητικών αρχείων είναι μάλλον άγνωστη έννοια στον τόπο μας. Πραγματικά δύσκολα θα βρει κανείς έστω και μία αναφορά, που να βεβαιώνει την ύπαρξη αθλητικών γραπτών τεκμηρίων, τη λειτουργία οργανωμένων αρχείων. Η έλλειψη δεν απαντά μόνο στα αρχεία σωματείων, αλλά και στις σημαντικότερες ομοσπονδίες και ενώσεις. Αντιθέτως είναι πολλές οι ενδείξεις που μας πείθουν ότι ένα μέρος —ασφαλώς το μεγαλύτερο— των αθλητικών αρχείων πολλών σωματείων έχει ολοσχερώς «καταστραφεί».

Σε λίγες περιπτώσεις τμήμα του υλικού έχει διασπαρεί στα χέρια παλιών διοικητικών παραγόντων. Πρόκειται κυρίως για σταχωμένα βιβλία, συνήθως πρακτικά συνεδριάσεων, ή έγγραφα και επιστολές το περιεχόμενο των οποίων σχετίζεται με τη δράση των συγκεκριμένων παραγόντων. Ίσως η προτίμηση στην αναζήτηση των νικών στους αγωνιστικούς στίβους να παραμέρισε την όποια επιθυμία για την οργάνωση αρχείων.

Ίσως ακόμη και οι φορείς που παραδοσιακά συμβάλλουν σε αυτή την κατεύθυνση, δηλαδή στην οργάνωση και αξιοποίηση αρχείων, οι επιστημονικές εταιρείες και οι ιδιώτες ιστορικοί, να απέφυγαν συνειδητά την ενασχόληση με αυτό το αντικείμενο.

Είναι σίγουρο ότι η τήρηση των προτεραιοτήτων της ιστορικής έρευνας, τουλάχιστον αυτής που κυριάρχησε στον ακαδημαϊκό και μη χώρο στα

⁴¹ Καρδάσης, Β., Κατάλογος Ιστορικού Αρχείου Ολυμπιακού Πειραιώς, Αθήνα: Εκδόσεις Δοκιμές, 1997, σσ. 29-32

μεταπολιτευτικά χρόνια και η οποία είχε ως επίκεντρο την οικονομική και κοινωνική ιστορία, άφηνε απέξω θέματα σχετικά με τον αθλητισμό. Μόλις πρόσφατα ξεκίνησε με πολύ καθυστέρηση μία προσπάθεια, που σκοπό είχε την αξιοποίηση μαρτυριών που σχετίζονται με την ιστορία του ελληνικού αθλητισμού, η τύχη της οποίας μάλλον είναι δυσοίωνη.⁴²

Είναι δεδομένο ότι το αρχείο ενός αθλητικού σωματείου είναι απαραίτητο εργαλείο τεκμηριωτικής υφής για τη μελέτη της αθλητικής ιστορίας. Μέσα από αυτό φωτίζεται η αθλητική και κοινωνική δράση του συλλόγου, οι συλλογικές νοοτροπίες μελών, αθλητών και φιλάθλων. Στην προκειμένη περίπτωση, το Ιστορικό Αρχείο του Ολυμπιακού Πειραιώς, οργανωμένο σύμφωνα με τις σύγχρονες αρχειονομικές απαιτήσεις, μπορεί να αξιοποιηθεί από την επιστημονική κοινότητα αλλά και όσους άλλους ενδιαφέρονται, ώστε να αποτελέσει χρήσιμο βοήθημα στην κοινωνική έρευνα του τόπου.

Το Ιστορικό Αρχείο του Ολυμπιακού Πειραιώς ιδρύθηκε από την Π.Α.Ε. Ολυμπιακός το 1995. Στη διοίκηση της Π.Α.Ε. Ολυμπιακός απομένει η ευθύνη της προβολής και της δημοσιοποίησης του. Τότε μόνο άλλωστε ένα αρχείο καθίσταται ζωντανό, άρα και χρήσιμο σε όσους ψάχνουν να βρουν τις ρίζες του σήμερα στο παρελθόν, σε εκείνους που νοιάζονται για το πώς και το γιατί του ιστορικού χρόνου.

Το Ιστορικό Αρχείο του Ολυμπιακού συνιστά το σύνολο των μαρτυριών και των εγγράφων που αποτελούν προϊόν της δραστηριότητας του Ολυμπιακού. Η οργάνωση του Ιστορικού Αρχείου του Ολυμπιακού αποτελεί μία πρωτόγνωρη εμπειρία, στο μέτρο που για πρώτη φορά —εξ όσων γνωρίζουμε—ένα ελληνικό αθλητικό σωματείο ενδιαφέρθηκε να συγκεντρώσει και να οργανώσει τα τεκμήρια της ιστορίας του.

Τα προς αρχειοθέτηση υλικά που μας παραχωρήθηκε ανήκε κατά το παρελθόν στον ερασιτέχνη Ολυμπιακό.⁴³ Ήταν τοποθετημένο σε 23 ογκώδεις φακέλους και αριθμούσε 40.000 περίπου έγγραφα πλέον των σταχωμένων βιβλίων. Το υλικό αφορούσε σχεδόν στο σύνολο του τη χρονική περίοδο 1925-1960. Ελάχιστα έγγραφα

⁴² Αναφερόμαστε στο ερευνητικό πρόγραμμα αρχειακών και ιστορικών ερευνών για τον αθλητισμό και τον ολυμπισμό στην Ελλάδα που δημοσιοποιήθηκε από την Ελληνική Αρχαική Εταιρεία σε συνεργασία με το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών με αφορμή τον εορτασμό των 100 χρόνων από την Ολυμπιάδα στην Αθήνα του 1896. Δυστυχώς δεν βρέθηκαν οι πόροι για την εκπόνηση ενός ομολογουμένως πολλά υποσχόμενου προγράμματος. Βλ. *Αρχειακά Νέα*, Δελτίον Ελληνικής Αρχαικής Εταιρείας, τχ. 9, Μάιος 1993, σσ. 21-23. Στο ίδιο τεύχος Ε. Φουρναράκη, «Αθληση, αθλητισμός, ολυμπισμός: απόπειρα για την ανάδειξη ενός νέου ιστορικού πεδίου», σσ. 17-21

⁴³ Ο ορός «ερασιτέχνης», «ερασιτεχνικός» στον ελληνικό σωματειακό αθλητισμό τίθεται προς διάκριση με τις εταιρείες που έχουν την ευθύνη των τμημάτων ποδοσφαίρου, μπάσκετ και βόλλεϋ των συλλόγων που σήμερα έχουν πλήρως επαγγελματοποιηθεί. Οι ερασιτεχνικοί σύλλογοι ωστόσο αποτελούν την ιστορική συνέχεια «των παλαιών σωματείων».

είχαν προγενέστερη (1923, 1924) ή μεταγενέστερη (1961-1963) ημερομηνία.⁴⁴ Η εργασία πραγματοποιήθηκε στη Λέσχη του ερασιτέχνη Ολυμπιακού στην Ακτή Μουτσοπούλου στον Πειραιά, κατά το διάστημα Σεπτέμβριος 1994-Ιούνιος 1995.⁴⁵

Από το υλικό τα σταχωμένα βιβλία ήταν σε άριστη κατάσταση. Οι δυσκολίες προέκυψαν στα λυτά έγγραφα, τα περισσότερα από τα οποία ήταν διπλωμένα στις άκρες, σε λίγες περιπτώσεις λεπτού χαρτιού ήταν φθαρμένα, ή το χειρότερο είχαν σιδερένιες σημάνσεις (καρφίτσες, συνδετήρες), που είναι γνωστό ότι προκαλούν σημαντική φθορά στο χαρτί. Η παρέμβαση μας σε όλες αυτές τις περιπτώσεις έγινε προσεκτικά και με στόχο την «ανακούφιση» του υλικού.

Η οργάνωση ενός οποιουδήποτε Αρχείου απαιτεί και προϋποθέτει την τήρηση και το σεβασμό συγκεκριμένων κανόνων της Αρχειονομίας. Τη συνθήκη αυτή οφείλαμε να ακολουθήσουμε και στην περίπτωση του Ιστορικού Αρχείου του Ολυμπιακού. Στην οργάνωση του Αρχείου τηρήθηκε η πρώτη αρχή του *αδιάσπαστου* του αρχειακού υλικού. Με δύο λόγια, όπου εντοπίστηκαν έγγραφα που αναφέρονται σε μία συγκεκριμένη υπόθεση, αυτά παρέμειναν ενωμένα υπακούοντας στη λογική του ενιαίου και αδιάσπαστου χαρακτήρα του αρχείου.

---

⁴⁴ Το αρχείο είχε μια μικρή περιπέτεια. Μυστηριωδώς (;) εξαφανίστηκε το 1992 από τη Λέσχη του ερασιτέχνη Ολυμπιακού και ένα τμήμα του, αυτό το οποίο αρχειοθετήθηκε και αποτελεί σήμερα το Ιστορικό Αρχείο του Ολυμπιακού, πωλήθηκε στην Π.Α.Ε. Ολυμπιακός το 1994. Κρίνουμε πως είναι απολύτως απαραίτητο να γίνουν οι δέουσες ενέργειες για τη συγκέντρωση και διάσωση του υπολοίπου υλικού. Από τη δική μας πλευρά η αρχειοθέτηση του υλικού έγινε με τέτοιο τρόπο ώστε η προσθήκη ακόμη και μεμονωμένων εγγραφών στο μέλλον να είναι εύκολη και να μη διαταράσσει τον ενιαίο και αδιάσπαστο χαρακτήρα του Αρχείου.

⁴⁵ Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να αναφερθεί η πολύτιμη βοήθεια που είχαμε στη διάρκεια της αρχειονομικής εργασίας από ανθρώπους που έδρασαν ως αθλητές και παράγοντες στον Ολυμπιακό σχεδόν από την εποχή της ίδρυσης του. Οι μαρτυρίες του Αχιλλέα Γραμματικόπουλου και του Μιχάλη Κρικίδη καθόρισαν εν πολλοίς την από μέρους μας κατανόηση της αθλητικής δράσης και της διοικητικής λειτουργίας του Ολυμπιακού και συνεπώς επηρέασαν θετικά την εξέλιξη της αρχειοθέτησης. Από τη θέση αυτή τους ευχαριστούμε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4-ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ

Το μουσείο του Ολυμπιακού ευτυχεί να συμπέφτει με την ιστορική συγκυρία της δημιουργίας του νέου σταδίου Καραϊσκάκη, της ιστορικής έδρας του Πειραιώτικου συλλόγου. Άρα δίχως άλλο η στέγαση του μουσείου στο νέο γήπεδο, που ταυτόχρονα είναι και το σπίτι της ποδοσφαιρικής ομάδας που αποτελεί την ναυαρχίδα στον στόλο του Ολυμπιακού, δεν μπορεί παρά να χαρακτηριστεί ως ιδεώδης.

-Η έκταση του σχεδιάζεται να είναι 650-800 τ.μ.

-Τα εγκαίνια του δεν είναι καθορισμένα ακριβώς αλλά υπολογίζονται περίπου τον Οκτώβριο με Νοέμβριο του 2004.

4.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΣΤΑΔΙΟ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ-Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΓΗΠΕΔΟΥ⁴⁶

Το νέο Καραϊσκάκη θα είναι ένα καθαρά ποδοσφαιρικό γήπεδο, με χωρητικότητα 32.500-33.500 (ανάλογα με τον τύπο καθισμάτων που θα επιλεγεί) θέσεων, σκεπαστό σε όλη την έκταση των εξέδρων. Οι θέσεις θα είναι όλες αριθμημένες, τα εισιτήρια ονομαστικά και η είσοδος στο γήπεδο θα γίνεται με σύγχρονο, ηλεκτρονικό τρόπο. Στο γήπεδο θα κατασκευαστούν 40 σουίτες χωρητικότητας 480 ατόμων (40x12). Τα εστιατόρια (2 VIP) θα καλύπτουν μια έκταση σε μήκος 1.000 τ.μ. στο χώρο κάτω από τις σουίτες, ενώ περιμετρικά του γηπέδου θα υπάρχουν 14 καντίνες για την εξυπηρέτηση των θεατών των υπολοίπων, πλην της, VIP εξεδρών. Το γήπεδο θα έχει 34 θύρες, που θα ξεκινούν στο πρώτο επίπεδο (όχι από το έδαφος). Θα μπορεί να αδειάζει σε 7 λεπτά. Ολόκληρο το συγκρότημα δεν θα έχει χρήση υπογείων χώρων λόγω της συγκεκριμένης κατάστασης του εδάφους, θα είναι κατασκευασμένο σε δύο επίπεδα. Το πρώτο, από οπλισμένο σκυρόδεμα μέχρι του ύψους των 6.40 μ. και το δεύτερο από σίδηρο, από εκεί και πάνω. Στο ύψος του πρώτου επιπέδου (στα 6.40 μ.) όλες οι θύρες θα επικοινωνούν μεταξύ τους, πλην αυτής των εισιτηρίων διαρκείας και του τύπου που θα είναι αποκλεισμένες.

Το νέο γήπεδο θα διαθέτει 200 θέσεις για τους εκπροσώπους του τύπου, με ειδική είσοδο, ξεχωριστά μπουθ για την τηλεόραση και το ραδιόφωνο, αίθουσα

⁴⁶ Μαρούσης, Β., Στάδιο Καραϊσκάκη: Το κόκκινο παλάτι", Περιοδικό Ολυμπιακός, 58, Οκτώβριος 2003, σσ.44-46

τύπου για 130 άτομα, ανάλογη για χώρο εργασίας των εκπροσώπων των Μ.Μ.Ε, τηλεοπτικά και ραδιοφωνικά στούντιο. Έχει προβλεφθεί η κατασκευή υπαίθριου πάρκινγκ 1.130 θέσεων. Ταυτόχρονα θα κατασκευαστεί από την αρχή ένας νέος συγκοινωνιακός κόμβος, που θα διευκολύνει σημαντικά την πρόσβαση στο γήπεδο με όλα τα συμβατά μέσα μεταφοράς. Το γήπεδο θα εξυπηρετείται συγκοινωνιακά από το μετρό (μέσω του ηλεκτρικού σιδηροδρόμου από το σταθμό Μοναστηράκι), με τον ηλεκτρικό σιδηρόδρομο, τα λεωφορεία της παραλιακής οδού και το τράμ. Ο φωτισμός, προδιαγραφών UEFA, θα είναι στο σκέπαστρο (γλιτώνουμε από τις αντιαισθητικές κολώνες).

Οι εργασίες κατασκευής εξελίσσονται με ταχύτατους ρυθμούς και ήδη βρίσκονται μπροστά από τις καθορισμένες ημερομηνίες. Σύμφωνα με το πρόγραμμα, στις 15.12.2003 θα ολοκληρωθεί η κατασκευή του πρώτου επιπέδου από μπετόν. Στις 10.11.2003 θα ξεκινήσει η κατασκευή του δεύτερου επιπέδου από σίδηρο, η ολοκλήρωση του οποίου προβλέπεται για τις 30.3.2004. Στις 30.5.2004 θα ολοκληρωθεί η κατασκευή του αγωνιστικού χώρου. Την ημέρα εκείνη θα παραδοθεί το γήπεδο στην ΟΕΟΑ 2004 και έπειτα από ένα μήνα θα υπάρξει η οριστική παράδοση.

Το συνολικό κόστος κατασκευής ανέρχεται στα 60 εκατομμύρια ευρώ (ιδιωτική επένδυση ολόκληρη) και ο χρόνος απόσβεσης υπολογίζεται σε 12 χρόνια. Το γήπεδο θα λειτουργεί κάθε μέρα, θα είναι προσβάσιμο σε όλους ως χώρος επίσκεψης και αναψυχής και θα διαθέτει 6.500 τ.μ. για εμπορικές δραστηριότητες στο έδαφος.

⁴⁷ Ο πρόεδρος του Ολυμπιακού Σωκράτης Κόκκαλης σε δηλώσεις του για το «παλάτι» του «Θρύλου» υπογράμμισε: "Θα προκαλέσει ένα έντονο πολιτισμικό σοκ στο ελληνικό ποδόσφαιρο και θα ανεβάσει το επίπεδο του ποδοσφαιρικού πολιτισμού της χώρας. Το νέο Καραϊσκάκη θα προκαλεί τα ευγενέστερα των συναισθημάτων σε όποιους κάθονται στις εξέδρες ή θα εξυπηρετούνται στους διάφορους χώρους. Μιλάμε για μια επένδυση που έχει στόχο τον περιορισμό, μέχρι εξαφάνισης των φαινομένων της βίας στα γήπεδα.

Οι φίλαθλοι του Ολυμπιακού θα είναι αυτοί που θα περιφρουρούν το νέο γήπεδο και θα φροντίζουν να μην πάθει το παραμικρό".

Οι συνθήκες ασφαλείας θα είναι τέτοιες που θα αποθαρρύνουν τους ταραξίες οπαδούς. Οι πολλές θύρες που αναλογούν σε μικρό αριθμό θεατών θα

⁴⁷ Μώρος, Δ., Το νέο Καραϊσκάκη: Ματιές στο μέλλον, Χρυσή ομάδα (έκδοση εφημερίδας «Τα Νέα»), Φεβρουάριος 2004, σ.23

διευκολύνουν τον πλήρη και αποτελεσματικό έλεγχο. Επιπλέον το σύστημα του ηλεκτρονικού εισιτηρίου σε συνδυασμό με τα τελευταία συστήματα τεχνολογίας στις θύρες θα βοηθήσουν σημαντικά για «ήρεμα παιχνίδια»

Το ιστορικό γήπεδο «Γ. Καραϊσκάκης» βρίσκεται σε έκταση 75.000 τ.μ., είναι ιδιοκτησίας της ΕΟΕ και χρησιμοποιήθηκε αρχικά ως ποδηλατοδρόμιο το 1896. Απο το 1998 το Στάδιο λόγω της ακαταλληλότητας βρισκόταν σε αχρηστία. Το 2004 το «Γ. Καραϊσκάκης» αλλάζει όψη. Το «κόκκινο παλάτι» θα γίνει ο πόλος έλξης και θα αποτελέσει τη «βιτρίνα» του Πειραιά.

Η ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ ΣΑΝ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

Ο Ολυμπιακός είναι δίχως άλλο ο πρώτος πολυαθλητικός σύλλογος στον κόσμο που πρωταγωνιστεί τόσο στον εσωτερικό όσο και στον εξωτερικό χώρο συντηρώντας 20 αθλητικά τμήματα τα οποία κάνουν πρωταθλητισμό! Δεν θα μπορούσε λοιπόν άδικα να χαρακτηριστεί ως ο γίγαντας του Ελληνικού αθλητισμού και κατεξοχήν βασικός αιμοδότης του.

Τα τμήματα που του ανήκουν είναι:

- ◆ Ποδόσφαιρο
- ◆ Μπάσκετ
- ◆ Βόλεϊ
- ◆ Υδατοσφαίριση
- ◆ Στίβος
- ◆ Άρση βαρών
- ◆ Τάε κβο ντο
- ◆ Κολύμβηση
- ◆ Ποδηλασία
- ◆ Τένις
- ◆ Πινγκ πονγκ
- ◆ Πυγμαχία
- ◆ Πάλη
- ◆ Κανόε-καγιάκ
- ◆ Κωπηλασία
- ◆ Καταδύσεις
- ◆ Τοξοβολία
- ◆ Ιστιοπλοΐα
- ◆ Σκοποβολή

Οι αθλητές όλων των τμημάτων του συλλόγου είναι 2.500 είτε επαγγελματίες είτε ημιεπαγγελματίες, οι 95 συμμετέχουν στις Εθνικές Ελληνικές ομάδες και πρόκειται να μας εκπροσωπήσουν στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας.

4.2. ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

ΚΙΝΗΤΡΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ-ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Το μουσείο του Ολυμπιακού πρόκειται να συγκροτηθεί με βάση τα εξής κίνητρα:

- ♦ Την συλλογή
- ♦ Την καταγραφή
- ♦ Την συντήρηση
- ♦ Την ερμηνεία
- ♦ Την έρευνα
- ♦ Την μετάδοση πληροφοριών και γνώσεων

Αλλά και απέναντι στην ιστορία και κληρονομιά του Ολυμπιακού καθώς και στο νέο γήπεδο

Που θα έχουν ως προτεραιότητες :

- ♦ Την ιστορική
- ♦ Πολιτιστική
- ♦ Υλική

-Φύση του συλλόγου του Ολυμπιακού -
-Των αθλημάτων του -Της Ελληνικής
αθλητικής ιστορίας -Της περιοχής του
Πειραιά

ΣΚΟΠΟΙ-ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

- ♦ Να εκπαιδεύει
- ♦ Να ψυχαγωγεί
- ♦ Να επικοινωνεί
- ♦ Να εμπνέει   Καθώς επίσης και να
  - ♦ Διατηρεί
  - ♦ Φυλάσσει

Τον πλούτο του συλλόγου για τις επόμενες γενιές

Η ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Να είναι:

- ♦ Ζωντανό
- ♦ Πολιτιστικό
- ♦ Εκπαιδευτικό κέντρο για την ιστορία του συλλόγου και των αθλημάτων του

-Θα υπάρχουν ανά τακτά χρονικά διαστήματα events ώστε το μουσείο να είναι ένας ζωντανός οργανισμός που μεταλλάσσεται

ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

Στην Ευρώπη υπάρχουν διάφορα μουσεία ποδοσφαιρικών ομάδων αλλά δεν σχετίζονται μεταξύ τους. Η μουσειολόγος του Ολυμπιακού έχει ξεκινήσει επαφές προκειμένου τα μουσεία ποδοσφαίρου των ομάδων που λειτουργούν στην Ευρώπη μέσω των υπευθύνων τους να συναντηθούν για πρώτη φορά σε ένα κοινό forum που θα μπορούν να ανταλλαχθούν απόψεις με σκοπό την αναγνώριση και δικτύωση τους.

Όσον αφορά τον σχεδιασμό του μουσείου του ο Ολυμπιακός φρόντισε να επισκεφθεί αρκετά από αυτά του εξωτερικού και μάλιστα αντάλλαξε απόψεις με χαρακτηριστική την περίπτωση με τον υπεύθυνο του μουσείου της Liverpool. Αυτό ωστόσο δεν σημαίνει ότι βασίστηκε σε κάποια συγκεκριμένη παράδοση, αλλά είναι κατανοητό ότι η παραπάνω διαδικασία ήταν αρκετά χρήσιμη για το τελικό αποτέλεσμα της διαμόρφωσης.

Τα μουσεία ποδοσφαιρικών ομάδων έχουν το δικό τους χαρακτήρα. Θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως ιστορικά ή τέχνης ή σαν οποιοδήποτε άλλο μουσείο.

Κυρίως είναι πιο συγγενή με τα επιχειρηματικά -corporate museums -.

4.3. ΕΚΘΕΣΗ

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Μια ιστορική αναδρομή και χρονολογική καταγραφή των γεγονότων μέχρι σήμερα σε σχέση με το σύλλογο

-Θα περιέχει όλες τις αγωνιστικές επιτυχίες του συλλόγου απ' όλα τα τμήματα του

-Θα υπάρχει χρονική ροή για να συμβαδίζει κάθε χρονιά με τις επιτυχίες του συλλόγου

Θέματα που θα αναφερθούν:

- ♦ Ιστορία του συλλόγου ,του Πειραιά ,του Ελληνικού ποδοσφαίρου ,των άλλων αθλημάτων
- ♦ Διακρίσεις (κύπελλα,τρόπαια.μετάλλια)
- ♦ Γεγονότα
- ♦ Άνθρωποι του συλλόγου(προπονητές,πρόεδροι κ.λ.π.)
- ♦ Οι αθλητές ,οι ομάδες
- ♦ Οι αντίπαλοι
- ♦ Τα στάδια(Καραϊσκάκη,ΣΕΦ κλπ)
- ♦ Ρουχισμός
- ♦ Αθλητικά είδη(μπάλες ,σημαίες κ.λ.π.)
- ♦ Αναμνηστικά
- ♦ Τέχνη
- ♦ Φίλαθλοι
- ♦ Κέντρο έρευνας-βιβλιοθήκη

ΔΟΜΗ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

-Θα υπάρχει πρώτα απ'όλα ο χώρος-οι όπου το κοινό και οι φίλαθλοι της ομάδας θα έχουν την δυνατότητα να βλέπουν τα σχετικά εκθέματα που θα καλύπτουν αγωνιστικά και χρονικά τον σύλλογο που λέγεται Ολυμπιακός

-Θα υπάρχει ένα μικρό αμφιθέατρο για να φιλοξενεί τις τάξεις των σχολείων και οποιαδήποτε άλλη εκδήλωση λαμβάνει χώρα στο μουσείο

-Θα υπάρχει χώρος εικαστικών και τέχνης με έργα τέχνης που είτε μπορεί να αναφέρονται στον Ολυμπιακό(π.χ. έργο φιλοτεχνημένο από τον Τσαρούχη που αναπαριστά ποδοσφαιριστή της ομάδας),είτε με την τέχνη γενικότερα

-Θα υπάρχει δωμάτιο των φιλάθλων όπου θα φιλοξενούνται αντικείμενα λατρείας προς την ομάδα από αυτούς και θα προέρχονται από όλο τον κόσμο,όπου δηλαδή υπάρχουν φίλαθλοι του Ολυμπιακού

-Θα υπάρχει χώρος αφιερωμένος για την τραγωδία της θύρας 7 που έλαβε χώρα στο Στάδιο Καραϊσκάκη στις 8-2-1981 και στα 21 θύματα που έχασαν τόσο άδικα την ζωή τους

-Θα υπάρχει κέντρο ερευνών με κομπιούτερ όπου κάποιος θα μπορεί να αναζητά οτιδήποτε σχετίζεται με την ιστορία του Ολυμπιακού(π.χ. κάποιο ιστορικό έγγραφο) αλλά και βιβλιοθήκη με σχετική βιβλιογραφία και όχι μόνο

-Θα υπάρχει κοινή είσοδος με την μπουτίκ όπου θα πωλούνται μουσειακά αντίγραφα μεταξύ των υπολοίπων αναμνηστικών γύρω απ' τον Ολυμπιακό

4.4. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΚΟΙΝΟ

◆ Κέντρο έρευνας και βιβλιοθήκη

-Θα υπάρχει κόμβος διαδικτυακός πρόσφορος για έρευνα

-Θα υπάρχει διαθέσιμο σε ψηφιακή μορφή το ιστορικό αρχείο του συλλόγου (45-50.000 έγγραφα ,φωτογραφίες ,συνεντεύξεις)

◆ Εκπαιδευτικά προγράμματα σε μικρούς(σχολεία) και μεγάλους

-Τα διαδραστικά στοιχεία θα έχουν σημαντικό ρόλο σε σχέση με το κοινό

-Τα εκπαιδευτικά προγράμματα θα έχουν σαν φιλοσοφία εκτός από την γνωστοποίηση της πολύπλευρης δράσης του Ολυμπιακού σαν συλλόγου και την καλλιέργεια της φίλαθλης κουλτούρας γενικότερα

◆ Διαλέξεις και σεμινάρια τόσο στους αθλητές όσο και στο κοινό

-Θα αφορούν τους αθλητές και τους φιλάθλους του Ολυμπιακού αλλά και όσους συμμετέχουν ή ασχολούνται με τα αθλητικά δρώμενα

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

-Η λειτουργία θα είναι σε καθημερινή βάση από το πρωί έως το βράδυ. Ωστόσο κατά την διάρκεια των αγώνων προβλέπεται να μην είναι ανοιχτό όπως συμβαίνει και με τα αντίστοιχα μουσεία του εξωτερικού

-Το μουσείο θα στελεχώνουν:

- ◆ ιστορικός που θα ασχολείται με το αρχείο
- ◆ μουσειολόγος με καθήκοντα για συντήρηση του μουσειακού υλικού
- ◆ μάνατζερ για το μάρκετινγκ
- ◆ εκπαιδευτικός-μουσειοπαιδαγωγός για τα σχολεία
- ◆ γραμματεία

-Η τιμή του εισιτηρίου θα κυμανθεί με βάση το σκεπτικό ότι το μουσείο είναι ένα ίδρυμα και δη μη κερδοσκοπικό

-Τη φύλαξη θα την αναλάβει η φύλαξη του γηπέδου Καραϊσκάκη

-Όσον αφορά τα άτομα με ειδικές ανάγκες έχουν προβλεφθεί οι συνθήκες που ορίζει ο νόμος καθώς σχεδιάζονται και προϋποθέσεις που θα κάνουν πιο ουσιαστική την επίσκεψη τους μέσα από εκπαιδευτικά προγράμματα, τεχνολογικά μέσα στην έκθεση, κ.α.

-Το Μουσείο θα έχει όλες τις προϋποθέσεις που ορίζει το Υπουργείο Πολιτισμού και το ICOM

4.5. Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ

4.5.1. ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ-ΕΚΘΕΣΗ "ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ"

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Μουσείο Αθλητισμού ιδρύθηκε το 1998 με μια πρωτοβουλία της Ειδικής Γραμματείας Αθλητισμού Μακεδονίας -Θράκης, της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Θεσσαλονίκης και του Δήμου Θεσσαλονίκης.

Ήδη από τον πρώτο χρόνο ίδρυσης του και παράλληλα με τη συλλεκτική δραστηριότητα που ανέπτυξε, προχώρησε και στη διοργάνωση περιοδικών εκθέσεων για την ενημέρωση και επικοινωνία με το κοινό της πόλης της Θεσσαλονίκης αλλά και της ευρύτερης περιοχής.

ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ-ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ

- Άμεση προτεραιότητα είναι η πραγματοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων με σκοπό τη γνωριμία του εκπαιδευτικού κόσμου με το ποδόσφαιρο και την ιστορία του.
- Με την ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων, μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα η προβολή της ιστορίας του Ελληνικού Ποδοσφαίρου, αλλά και η παρουσίαση της ιστορικής πορείας του αθλήματος, θεωρώντας τους Ολυμπιακούς Αγώνες εξαιρετική αφορμή ώστε να γίνει μια ποιοτική προσέγγιση του ποδοσφαίρου.
- Να δημιουργηθεί μια βάση δεδομένων, η οποία θα περιέχει φωτογραφικό υλικό, σπάνιες εκδόσεις, καθώς και να δημιουργηθεί μια βιβλιοθήκη που θα είναι διαθέσιμη για χρήση προς έρευνα.
- Να γίνει το Μουσείο Αθλητισμού κέντρο διεθνών και πανελλήνιων συναντήσεων και διοργανώσεων. Ο στόχος αυτός θα επιτευχθεί μέσω του νέου κτιρίου, στο οποίο έχουν προβλεφθεί οι κατάλληλοι χώροι για την πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων αυτών.

ΣΚΟΠΟΙ-ΣΤΟΧΟΙ

Στόχος του μουσείου είναι η διαφύλαξη της αθλητικής μας κληρονομιάς, η ανάδειξη της πολιτιστικής πλευράς του αθλητισμού και η διοργάνωση αθλητικών γεγονότων. Παράλληλα όμως βασική πρόθεση είναι η δημιουργία ενός χώρου ζωντανού, όπου η

μουσειακή πληροφορία θα ενεργοποιεί το κοινό στην αθλητική συμμετοχή, στην αθλητική πράξη και θα προάγει τα υγιή χαρακτηριστικά του αθλητισμού.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Το Μουσείο Αθλητισμού είναι αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία, η οποία χρηματοδοτείται από επιχορηγήσεις, κυρίως από το Γ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης. Στα πλαίσια αυτής της επιχορήγησης, το Μουσείο Αθλητισμού Θεσσαλονίκης έχει δεσμευτεί να παρουσιάσει δύο εκθέσεις, η πρώτη με θέμα το ποδόσφαιρο, χρονικής διάρκειας έκθεσης δύο ετών, και η δεύτερη με θέμα τον κλασικό αθλητισμό, ίσης χρονικής διάρκειας.

Δεν απασχολείται μόνιμο προσωπικό, πέραν της γραμματειακής υποστήριξης, ενώ κατά τη διάρκεια προετοιμασίας των εκθέσεων συγκροτούνται επιστημονικές επιτροπές, ενώ κατά την πραγματοποίηση των εκθέσεων απασχολούνται μουσειοπαιδαγωγοί καθώς και φύλακες.

ΕΚΘΕΣΗ

Το Μουσείο Αθλητισμού, σε συνεργασία με τη Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών Έργων και την Ε.Π.Ο., καθώς και με τη συμβολή της F.I.F.A και της U.E.F.A., διοργανώνει για το 2004 την έκθεση με θέμα «**Ελληνικό και Παγκόσμιο Ποδόσφαιρο**»

Σκοπός της έκθεσης είναι η συλλογή, αξιολόγηση και προβολή του υλικού του ποδοσφαίρου με ιστορική σημασία. Η έκθεση θα πραγματοποιηθεί εγκαινιάζοντας το Νέο Κτίριο του Μουσείου Αθλητισμού, το οποίο είναι ένα υπερσύγχρονο κτίριο συνολικής έκτασης 4000 τ.μ, που έχει χαρακτηριστεί Ολυμπιακό Έργο και το οποίο ήδη ανεγείρεται στο χώρο του Καντανζογλείου Σταδίου.

Η Έκθεση Ποδοσφαίρου θα εγκαινιαστεί στις αρχές του 2004 και θα εξελίσσεται παράλληλα με τους προκριματικούς αγώνες του ποδοσφαίρου των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 που θα διεξαχθούν στη Θεσσαλονίκη. Επίσης θα πλαισιώνεται από τα αντίστοιχα αθλητικά γεγονότα και από παράλληλες εκδηλώσεις με αναφορά στο παγκόσμιο και το ελληνικό ποδόσφαιρο.

Το Μουσείο Αθλητισμού Θεσσαλονίκης έχει συγκροτήσει Επιστημονική Επιτροπή, η οποία απαρτίζεται από έγκριτους αθλητικούς δημοσιογράφους και ιστορικούς του

αθλητισμού και είναι επιφορτισμένη να ερευνήσει και να αξιολογήσει τις μεγάλες στιγμές του Ελληνικού Ποδοσφαίρου, αλλά και να συλλέξει τα στοιχεία που είναι αναγκαία για την καλύτερη παρουσίαση των ιστορικών αυτών στιγμών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ⁴⁷

Το κουβάρι της ιστορίας του ποδοσφαίρου ξετυλίγουν τα στελέχη του μουσείου, συλλέγοντας φωτογραφίες, εκδόσεις, αθλητικό υλικό, μετάλλια, κύπελλα και αναμνηστικά από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Το πολίτιμο υλικό θα αποτελέσει τον πυρήνα της πρώτης έκθεσης που θα φιλοξενηθεί στην μόνιμη πλέον έδρα του Αθλητικού Μουσείου.

Στις ενότητες της έκθεσης περιλαμβάνεται η ιστορική εξέλιξη συγκεκριμένων αντικειμένων (εμφανίσεις, μπάλες κ.ο.κ.) που αφορούν το ποδόσφαιρο, με αναφορές από τη «γέννηση» του.

Συμφωνίες με FIFA, UEFA και μεγάλους συλλόγους

Σχεδόν καθημερινή είναι η τηλεφωνική συνεργασία του επιτελείου του Αθλητικού Μουσείου με το Μουσείο Ποδοσφαίρου της Μπαρτσελόνα. «Έχουμε συμφωνήσει και για μια ιδιαίτερης σημασίας συλλογή που αφορά την ομάδα της Καταλωνίας» αποκάλυψε η υπεύθυνη της έκθεσης και σύμβουλος του μουσείου, Κυριακή Ουδατζή. Συμφωνία για συνεργασία έχει επιτευχθεί με το Ολυμπιακό Μουσείο της Λωζάννης, τη FIFA, την UEFA και με τα μουσεία του Άγιαξ και της Μάντσεστερ Γιουνάιτεντ. Τα εκθέματα που εξασφαλίστηκαν τηρούνται μυστικά ως κόρη οφθαλμού. Το στοιχείο της έκπληξης θα αξιοποιηθεί με στόχο την επιτυχία της έκθεσης. Διαπραγματεύσεις εξελίσσονται με τους υπεύθυνους των μουσείων της Μπάγερν Μονάχου, της Γιουβέντους και του Εθνικού Μουσείου Ποδοσφαίρου της Αγγλίας.

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Με την πραγματοποίηση οργανωμένων ξεναγήσεων και με εκπαιδευτικά προγράμματα

⁴⁸ Τσατσούλης, Α., Αθλητικό Μουσείο, η μπάλα έχει τη δικιά της ιστορία, Χρυσή Ομάδα (περιοδική έκδοση εφημερίδας «Τα Νέα»), Οκτώβριος 2003, σ. 40-41

4.5.2. ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΑΝΑΘΗΝΑΪΚΟΥ

Το μουσείο του Παναθηναϊκού εγκαινιάστηκε τον Ιούνιο του 2002 ,βρίσκεται στις αθλητικές εγκαταστάσεις της ομάδας στην Παιανία και λειτουργεί πιλοτικά .Πρέπει να σημειωθεί ότι η φιλοξενία του μουσείου είναι προσωρινή και ότι η μόνιμη στέγαση του θα πραγματοποιηθεί στο νέο γήπεδο της ομάδας,όποτε και όπου αυτό γίνει.

ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

ΟΡΓΑΝΩΣΗ-ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Το μουσείο ανήκει στην Π.Α.Ε Παναθηναϊκός και υπάγεται στον τομέα επικοινωνίας αυτής. Πιο συγκεκριμένα το γραφείο τύπου και δημοσίων σχέσεων είναι υπεύθυνο για την λειτουργία του και όπως είναι επόμενο σε νευραλγικούς τομείς όπως της κατάρτισης προγράμματος και ημερομηνιών.

Όσον αφορά για τον χώρο του μουσείου αυτόν καθεαυτό η εκεί υπεύθυνη είναι επιφορτισμένη με το κλείσιμο των επισκέψεων από τα σχολεία και την ξενάγηση τους.Αξίζει να σημειωθεί πάντως πως δεν έχει σχετική ειδίκευση αφενός με την μουσειολογία και αφετέρου με την μουσειοπαιδαγωγική.

Στην δημιουργία του ωστόσο συνετέλεσε σαν εξωτερικός σύμβουλος μουσειολόγος με εξειδίκευση στο art management ο οποίος εκτός του σχεδιασμού βοήθησε στις αγορές και δωρεές οι οποίες εμπλούτισαν το περιεχόμενο των εκθέσεων.

Θα πρέπει να συμπληρωθεί πως η λειτουργία του μουσείου δεν περιορίζεται μόνο στα τυπικά καθώς ο χώρος προτιμάται για τις συνεντεύξεις ποδοσφαιριστών προς τον τύπο.

Η αποκλειστική οργάνωση και λειτουργία από την Π.Α.Ε. σημαίνει ότι τα εκθέματα είναι αποκλειστικά ποδοσφαιρικά αφού τα άλλα, αθλητικά τμήματα του συλλόγου υπάγονται στον ερασιτέχνη με αποτέλεσμα να μην φιλοξενούνται εκθέσεις που αφορούν τα άλλα σπορ.

Τέλος προβλέπεται όπως είναι φυσικό η μηχανογραφημένη απογραφή και ασφάλιση των εκθεμάτων.Η φύλαξη του μουσείου υπάγεται στην φύλαξη των εγκαταστάσεων της ομάδας.

ΣΚΟΠΟΙ-ΣΤΟΧΟΙ

Διαφύλαξη της ιστορικής παράδοσης της ομάδος

Γνωστοποίηση της ιστορίας της ομάδας στις τωρινές γενιές

Επικοινωνία με το κοινό

Οι επιμέρους στόχοι είναι:

Το μουσείο να συλλέξει και να προβάλλει το υλικό αυτό που έχει την κατ' εξοχήν ιστορική σχέση με την ομάδα

ΕΚΘΕΣΗ

ΔΟΜΗ-ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Οι αίθουσες του μουσείου στις οποίες φιλοξενούνται τα εκθέματα κατά θεματικές ενότητες είναι πέντε ενώ η αίθουσα προβολής αποτελεί την έκτη. Ο χώρος είναι μικρός και έτσι δεν χρειάζεται αρκετός χρόνος για να δει κανείς τα εκθέματα.

Τα περιεχόμενα προέρχονται από το αρχείο της ομάδας ,από δωρεές καθώς και μέσω της αγοράς εκθεμάτων.Κατά καιρούς υλικό από την ιστορία της ομάδας εκτίθεται περιοδικά.Επίσης υπάρχει η δυνατότητα της ανταλλαγής συλλογών με ομάδες του εξωτερικού.

Στην πρώτη αίθουσα συναντιούνται πλάκες δωρητών και προέδρων καθώς και από το γήπεδο της λεωφόρου Αλεξάνδρας. Λίγο πιο πέρα φωτογραφίες και εξώφυλλα εφημερίδων.

Η επόμενη αίθουσα είναι αφιερωμένη στον τελικό του Wembley με σχετικά εκθέματα όπως εισιτήρια ,περιοδικά ,φωτογραφίες και άλλα αντικείμενα αυτής της περιόδου.

Η αίθουσα που ακολουθεί φιλοξενεί κύπελλα διαφόρων διοργανώσεων που όμως δεν υπόκεινται σε κάποια χρονολογική σειρά.Επίσης υπάρχουν μπάλες με υπογραφές ποδοσφαιριστών.

Οι δύο τελευταίες αίθουσες ασχολούνται με την διοργάνωση του Champions League και γενικότερα με τις Ευρωπαϊκές διοργανώσεις και στις ομάδες που έχει αντιμετωπίσει ο Παναθηναϊκός.Εκτίθενται εισιτήρια ,δώρα ,λάβαρα ,φανέλες ,πλακέτες και φωτογραφίες.

Τέλος η αίθουσα προβολής περιλαμβάνει εξέδρα στην οποία χωράει μια σχολική τάξη και μια οθόνη στην οποία γίνεται η προβολή.

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕ ΤΟ ΚΟΙΝΟ

Το μουσείο επισκέπτεται σχεδόν αποκλειστικά από σχολεία, κυρίως δημοτικά .
Επισκέψεις γίνονται και από ποδοσφαιρικές ακαδημίες, σχολεία ειδικής
αγωγής, εκδόσεις και φυσικά από εκπροσώπους ξένων αντιπάλων.

Οι ιδιώτες που θέλουν να δουν από κοντά τον χώρο είναι υποχρεωμένοι να
υποβάλλουν την σχετική αίτηση τους στο γραφείο τύπου και δημοσίων σχέσεων και
κατόπιν έγκρισης να κανονιστεί το αντίστοιχο ραντεβού-επίσκεψη!

Επισκέψεις σχολείων

Τα ενδιαφερόμενα σχολεία πρέπει να συμπληρώσουν πρώτα την αντίστοιχη αίτηση
επισκέψεως προκειμένου να αποδεχθούν τους όρους της Π.Α.Ε. Παναθηναϊκός. Αφού
λοιπόν ενημερώσουν γραπτώς για τα στοιχεία του σχολείου, τον αριθμό των παιδιών
και τις επιθυμητές ημερομηνίες μέσα από την εν λόγω αίτηση και αποδεχθούν τους
παρακάτω όρους, την στέλνουν μέσω φαξ.

Η είσοδος είναι ελεύθερη.

Οι όροι επισκέψεως είναι οι εξής:

- ♦ Το μουσείο λειτουργεί καθημερινά 10:00-14:00 εκτός επισήμων αργιών και
Σαββατοκύριακου
- ♦ Η επίσκεψη στο μουσείο περιλαμβάνει περιήγηση στο χώρο του
μουσείου, προβολή ταινίας με θέμα την ιστορία του Παναθηναϊκού και
χώρο
παιχνιδιού σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο
- ♦ Επισκέψεις στο χώρο του μουσείου πραγματοποιούνται ανά 50 maximum
άτομα. Για επισκέψεις άνω των 50 ατόμων απαιτείται ειδική
συνεννόηση/οργάνωση με τον υπεύθυνο του μουσείου.
- ♦ Το ενδιαφερόμενο σχολείο υποχρεούται να αποστείλει την αίτηση
επισκέψεως συμπληρωμένη και υπογεγραμμένη από τον διευθυντή
του σχολείου
- ♦ Η ημερομηνία επισκέψεως στο χώρο του μουσείου πραγματοποιείται
κατόπιν συνεννοήσεως με τον υπεύθυνο του μουσείου
- ♦ Η Π.Α.Ε. Παναθηναϊκός διατηρεί το δικαίωμα να αντιπροτείνει
ημερομηνία επισκέψεως, πέραν της επιθυμητής όπως αυτή δηλώνεται
στην αίτηση επισκέψεως
- ♦ Υπεύθυνοι για το γκρουπ των μαθητών είναι ο συνοδός / οι συνοδοί
του τμήματος
- ♦ Η Π.Α.Ε Παναθηναϊκός δεν φέρει καμία ευθύνη σε περίπτωση ατυχήματος
μαθητού / μαθητών κατά τη διάρκεια της επίσκεψης στο μουσείο και στις
αθλητικές εγκαταστάσεις γενικά

- ♦ Το σχολείο είναι υπεύθυνο για τυχόν ζημιές που θα προκληθούν στο χώρο του μουσείου ή των αθλητικών εγκαταστάσεων
- ♦ Απαγορεύεται η είσοδος των μαθητών και / ή των συνοδών τους σε χώρους πέραν του μουσείου και του ειδικά διαμορφωμένου χώρου για παιχνίδι

Ξενάγηση στο μουσείο

Η ξενάγηση δεν βασίζεται σε κάποιον μουσειοπαιδαγωγικό άξονα και περιορίζεται στην απλή περιγραφή των εκθεμάτων από την υπεύθυνη του μουσείου.

Η ξενάγηση ακολουθεί την εξής δομή:

-Περιήγηση στον μουσειακό χώρο που διαρκεί 20-25 '

-Προβολή ταινίας διάρκειας 30' γύρω από την ιστορία της ποδοσφαιρικής ομάδας που πραγματοποιείται στην αίθουσα προβολής .(Η αφήγηση γίνεται από ένα καρτούν το οποίο αποτελεί την μασκότ του Παναθηναϊκού)

-Ακολουθεί πρόχειρο γεύμα που προσφέρεται στα παιδιά

-Στην συνέχεια παραμονή στις εγκαταστάσεις και παιχνίδι σε μικρό γήπεδο ποδοσφαίρου που βρίσκεται μπροστά από το μουσείο

-Αναμνηστικό δώρο από την ομάδα(μπρελόκ,αυτόγραφα)

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΠΑΛΑΙΜΑΧΟΥ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΣΤΗ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ

ΗΛΙΑΣ ΡΩΣΣΙΔΗΣ

-Ποία η γνώμη σας για το μουσείο του Ολυμπιακού που θα γίνει στο νέο στάδιο Καραϊσκάκης;

Με την ευκαιρία του νέου γηπέδου στο μουσείο θα γίνει εκποίηση πραγμάτων από την ίδρυση του Ολυμπιακού έως σήμερα. Το μουσείο να δείξει πώς ήταν το Καραϊσκάκη παλιά που παίζαμε ποδόσφαιρο όταν είχε χώμα και πέφταμε κάτω και δεν μπορούσαμε να κάνουμε ένα μπάνιο. Τώρα το νέο γήπεδο θα έχει μεγάλη άνεση και θα είναι διευκόλυνση για τον κόσμο του Ολυμπιακού. Θα υπάρχουν επίσης τα καταστήματα και οι ξενώνες που πλαισιώνουν το μουσείο, το γήπεδο θα είναι εφάμιλλο των ευρωπαϊκών. Πρέπει να πω ότι ο κύριος Κόκκαλης τα έκανε όλα αυτά.

Η κίνηση του Ολυμπιακού είναι επιτυχημένη όπως και μια σειρά κινήσεων. Είναι μια πρωτοποριακή κίνηση ομάδας. Θα γίνει πραγματικότητα. Οτι κάνει ο Ολυμπιακός είναι έργα, ο κόσμος βλέπει έργα. Επίσης ότι ζητηθεί από εμάς θα τελειοποιηθεί από το μουσείο και όλα θα είναι στην εντέλεια. Είναι μεγάλη υπόθεση το μουσείο.

-Πιστεύετε ότι το μουσείο θα αναδείξει την ιστορία της ομάδας;

Πράγματα για την ιστορία της ομάδας υπήρχαν και στην λέσχη του Ολυμπιακού αλλά θα τα έβλεπαν λίγοι. Τώρα με το μουσείο θα γίνει συστηματικά και με πολύ κόσμο. Η ιστορία του Ολυμπιακού είναι μεγαλύτερη από τις άλλες ομάδες, το ξέρω από τον εαυτό μου. Κανείς δεν μπορεί να το αμφισβητήσει αυτό. Κατέκτησα 16 τίτλους με την ομάδα. Η καταγωγή μου είναι από τον Πειραιά και είμαι και κάτοικος του. Έχω αγάπη για την φανέλα και την ομάδα. Ήμουν αρχηγός από το 1954-61 στον Ολυμπιακό αλλά και στην εθνική Ελλάδας.

Θα υπάρχει αναφορά σε παλιούς παίκτες στην εποχή που έπαιζαν για την φανέλα και ήταν εργαζόμενοι. Το μουσείο είναι αναγνώριση για τον Ολυμπιακό. Είναι μεγάλη τιμή γιατί τότε δεν υπήρχε επαγγελματισμός.

Η έκθεση θα γίνει για πάντα ώστε οι νεότεροι να βλέπουν το ποδόσφαιρο όπως ήταν και οι παλιότεροι να το θυμούνται.

-Μια αναφορά σχετικά με τον κόσμο και το μουσείο;

Το μουσείο θα έχει την ιστορία που στολίζει την δόξα του Ολυμπιακού. Ο κόσμος θα ανταποκριθεί. Οτι ζητηθεί στους παλαίμαχους θα προσφέρουν ώστε να συγκεντρωθεί παλιό υλικό είτε από εφημερίδες, είτε ποδοσφαιρικό.

Οι οπαδοί όλων των ομάδων να μάθουν γύρω από το Ελληνικό ποδόσφαιρο μέσα από το αντίστοιχο υλικό που θα εκτίθεται. Οι μεγάλες ομάδες θα αναδειχθούν κι αυτές. Το μουσείο θα είναι σαν ένα ανοιχτό βιβλίο διότι τα εκθέματα θα είναι φανερά και θα τα βλέπουν όλοι. Έτσι το χαρακτηρίζω εγώ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τα μουσεία ποδοσφαίρου είναι ένας σχετικά νεοσύστατος θεσμός και μάλιστα καταγράφονται σε κλειστό αριθμό. Πραγματεύονται κάτι συγκεκριμένο είτε έχει να κάνει με έναν μεγάλο Ευρωπαϊκό σύλλογο είτε αντιμετωπίζοντας το άθλημα εθνικά. Πρέπει να αναφερθεί το ότι δεν σχετίζονται μεταξύ τους και έχουν τον δικό τους χαρακτήρα. Το σίγουρο είναι πως αρχίζουν σιγά σιγά να παγιώνουν την θέση τους.

Στην Ελλάδα υπάρχουν κάποιες λιγιστές προσπάθειες οι οποίες όμως είναι ανολοκλήρωτες αν και οφείλει να αναγνωριστεί πως δρομολογείται κάποια εξέλιξη. Η σχεδιαζόμενη δημιουργία του μουσείου του Ολυμπιακού αποτελεί μια ολοκληρωμένη πρόταση και σκέψη που συμβαδίζει με τα ζητούμενα που θέτονται από τα αντίστοιχα παραδείγματα του εξωτερικού.

Ο φίλαθλος κόσμος τα αντιμετωπίζει με πολύ πιο οικείο τρόπο καθώς τα βρίσκει όχι μόνο ενδιαφέροντα αλλά και έντονα βιωματικά ως προς το περιεχόμενο τους δεν είναι τυχαίο ότι τα αυτά τα μουσεία στην Ευρώπη είναι το μέρος ενός ζωντανού οργανισμού που λέγεται γήπεδο και που το σύνολο των δραστηριοτήτων εκεί αποτελούν μια ξεχωριστή πραγματικότητα.

Το μουσείο του Ολυμπιακού που σχεδιάστηκε να ενσωματωθεί σε ένα καινούργιο γήπεδο(Καραϊσκάκη) το οποίο μάλιστα έχει και ιστορική σημασία για τον σύλλογο δεν θα μπορούσε να ξεκινήσει με πιο ευνοϊκές προδιαγραφές. Το όνομα Ολυμπιακός είναι από τα πλέον αναγνωρίσιμα στην Ελληνική πραγματικότητα. Το στοίχημα της δημιουργίας μουσείου είναι καταδικασμένο να επιτύχει καθότι και το κοινό ακολουθεί τις προσπάθειες του συλλόγου και αυτά που πρόκειται να γίνουν έρχονται να καλύψουν μια μεγάλη ανάγκη.

Ευχή είναι αυτό το σπουδαίο εγχείρημα να έχει και συνέχεια και να επεκταθεί προκειμένου να συμβάλλει στην πολιτιστική ολοκλήρωση της φίλαθλης συνείδησης και του ποδοσφαίρου γενικότερα. Άλλωστε, τα αποτελέσματα από την μέχρι τώρα πορεία του θεσμού των ποδοσφαιρικών μουσείων είναι απτά,αφού καταφέρνουν να προσελκύσουν μέσα από ένα πολιτιστικό πρίσμα έναν φοβερά υπολογίσιμο σε αριθμό κόσμο και να προάγουν το άθλημα,την πολύπλευρη δράση που το αφορά,την φίλαθλη κουλτούρα και τον αθλητισμό γενικότερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ

1. Διακογιάννης, Γ., *Το ποδόσφαιρο στην Ελλάδα-στον κόσμο*, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, 1979
2. Διακογιάννης, Γ., *100 Χρόνια Ποδόσφαιρο*, Αθήνα: Εκδόσεις Μίλητος, 1996
3. Καρδάσης, Β., *Κατάλογος Ιστορικού Αρχείου Ολυμπιακού Πειραιώς*, Αθήνα: Εκδόσεις Δοκιμές, 1997
4. Καρδάσης, Β., *Ολυμπιακός. Ένα αρχείο-Μια ιστορία*, Αθήνα: Εκδόσεις Μίλητος, 1998
5. *Παγκόσμιος εγκυκλοπαίδεια αθλητισμού και ποδοσφαίρου*, Αθήνα: Εκδόσεις Alvin, 1968
6. Τσουνάκος, Θ., Χούνος, Ν., Καραβίτης, Π., και Σταθόπουλος, Τ., *Θρύλος. Πορεία μέσα στο χρόνο. 1925-1997*, Αθήνα: Εκδόσεις Ηλιοτρόπιο, 1997

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ

7. Morris, D., *Η φυλή του ποδοσφαίρου*, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, 1995

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. Μαρούσης, Β., *Στάδιο Καραϊσκάκη: Το κόκκινο παλάτι*, περιοδικό Ολυμπιακός, 58, Οκτώβριος 2003
2. Μώρος, Δ., *Το νέο Καραϊσκάκη: Ματιές στο μέλλον*, Χρυσή ομάδα (έκδοση εφημερίδας "Τα Νέα"), Φεβρουάριος 2004
3. Παπαμιχαλόπουλος, Β., Μαρούσης, Β., *75 χρόνια Ολυμπιακός*, περιοδικό Ολυμπιακός, 23, Μάιος 2000
4. Τσατσούλης, Α., *Αθλητικό Μουσείο, η μπάλα έχει τη δικιά της ιστορία*, Χρυσή Ομάδα (έκδοση εφημερίδας "Τα Νέα"), Οκτώβριος 2003

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

1. www.arsenal.com
2. www.english.ajax.nl
3. www.fcbarcelona.com
4. www.inter.it
5. www.liverpool.tv
6. www.manutd.com/oldtrafford/museum
7. www.museodelcalcio.com
8. www.nationalfootballmuseum.com
9. www.scottishfootballmuseum.org.uk

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι-ΔΥΟ ΘΡΥΛΟΙ ΑΦΗΓΟΥΝΤΑΙ⁴⁹

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΑΝΔΡΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

“Στο Ποδηλατοδρόμιο, όταν έβρεχε γινόταν βούρκος. Από την καρβουνόσκονη, γινόσουν μαύρος κυριολεκτικά. Κάναμε μπάνιο, με το νερό να τρέχει από ένα βαρέλι ψηλά και τα παπούτσια μας έδινε η ομάδα «επί επιστροφή».”

Το όνομα μας έχει συνδεθεί με τον προπολεμικό Ολυμπιακό, κι όχι άδικα. Η οικογένεια μου ήταν από τους ιδρυτές της ομάδας, το 1925. Μάλιστα, το κόκκινο και άσπρο χρώμα στις φανέλες, ήταν πρόταση του αδελφού μου του Γιάννη, επειδή ήταν το χρώμα του κολεγίου που σπούδασε στην Αγγλία, πριν τον Α' παγκόσμιο πόλεμο. Πρωτόπαιζα εναντίον του Εθνικού, σε ηλικία 15 χρόνων. Το μεσημέρι πριν το ματς, στο σπίτι, ήμασταν καθισμένοι στο σαλόνι του σπιτιού, όταν ο Γιάννης, ο μεγάλος αδελφός μου, είπε ότι θα καθόμουν στον πάγκο. Στο παιχνίδι έπαιζαν πεντάδα μπροστά τ' αδέρφια μου με κάποιον Καραντίνο. Χτύπησε αυτός και ο Γιάννης μου δίνει εντολή να μπω στο παιχνίδι. Αυτό ήταν. Σε όλα τα παιχνίδια με τον Εθνικό, οι κόντρες ήταν τρομερές, έφευτε πολύ ξύλο. Η "μάχη" ήταν για τα πρωτεία στον Πειραιά.

⁴⁹ Παπαμιχαλόπουλος, Β., Μαρούσης, Β., 75 χρόνια Ολυμπιακός, περιοδικό Ολυμπιακός, 23, Μάιος 2000, σσ. 53, 57

Ήταν άλλες εποχές, ο ρόλος της οικογενείας μου ήταν σημαντικός στην ομάδα. Θυμάμαι σ' ένα παιχνίδι, εναντίον του Άρη, είχα έναν αντίπαλο αμυντικό, τον Κατσιαούνη, που με είχε τρελάνει στη κλωτσιά. Σε μια φάση δεν άντεξα, παίρνω φόρα, του τραβάω και εγώ μια γερή, τον χτύπησα. Έρχεται ο αδελφός μου ο Γιώργος, μου τραβάει κάτι χαστούκια, είδα αστράκια που λένε: "Έξω απ' το γήπεδο" μου λέει. Μ' έβγαλε ο αδελφός μου, όχι ο διαιτητής.

Ο Γιώργος ήταν πολύ αυστηρός, έχω φάει πολύ ξύλο απ' αυτόν... Έγινε ο αρχηγός του Ολυμπιακού, έπαιξε μέχρι το 1931. Ήταν όμως, πάνω απ' όλα, ο αναγνωρισμένος από τους υπόλοιπους ηγέτης. Επιβαλλόταν, είχε αρχές, μπορούσε να μιλήσει άνετα, ενέπνεε το σεβασμό.

Παίζαμε στο Ποδηλατοδρόμιο, το μετέπειτα Καραϊσκάκη, που είχε καρβουνόσκονη κάτω. Την κουβαλούσαμε οι παίκτες από την Ηλεκτρική. Όταν έβρεχε γινόταν βούρκος. Από την καρβουνόσκονη γινόσουν μαύρος, κυριολεκτικά. Είχαμε λοιπόν ένα βαρέλι με νερό τοποθετημένο ψηλά και μετά το παιχνίδι πλενόμασταν. Το νερό μπουζί, εννοείται. Τις φανέλες και τα παπούτσια, μας τα έδινε η ομάδα "επί επιστροφή". Αναλαμβάναμε την υποχρέωση να τα πλένουμε και να τα τηρούμε καθαρά και σε καλή κατάσταση. Προπόνηση κάναμε δύο φορές την εβδομάδα. Κάθε Τετάρτη παίζαμε δίτερμα και τις Παρασκευές ασκήσεις χωρίς μπάλα. Φορούσαμε διπλή φανέλα για να ιδρώνουμε, κάναμε ταχύτητες, σχοινάκι και τρέξιμο, ενώ μας έκαναν και θεωρία. Υπήρχε ένας πίνακας στα αποδυτήρια και μας έκαναν τακτική. Ο Γιάννης, ο μεγαλύτερος αδελφός μου, είχε παρακολουθήσει στην Αγγλία, που είχε πάει στο παρελθόν για σπουδές, κάποια σεμινάρια ποδοσφαίρου στο κολέγιο του Κέμπριτζ κι έτσι είχε σχετική θεωρητική γνώση.

Ο κόσμος περίμενε πως και πως τα παιχνίδια με το Παναθηναϊκό. Η νίκη μας, του έδινε άλλον αέρα. Θυμάμαι μια φορά, μάλλον όταν χους κερδίσαμε με 6-1, ένας φίλαθλος έφερε στο γήπεδο μια νεκροφόρα που την έσερναν 8 άλογα. Μέσα είχε το φέρετρο του Παναθηναϊκού. Εκατοντάδες φίλαθλοι παρίσταναν τους θλιμμένους συγγενείς. Η πλάκα ήταν στο επίκεντρο της ζωής των φιλάθλων μας, μετά τις νίκες με τον Παναθηναϊκό.

Άλλη μια φορά, παίζαμε ένα παιχνίδι με τον Παναθηναϊκό στη Λεωφόρο. Τότε το γήπεδο του Παναθηναϊκού ήταν να το ζηλεύεις. Μόλις είχε φτιαχτεί η τιμεντένια εξέδρα, ενώ απέναντι υπήρχε μια ξύλινη. Είχε: 5.000 καθισμένους φιλάθλους και πολλούς όρθιους. Οι Παναθηναϊκοί, ο Νικολαΐδης, ο Πανουργιάς, μεγάλα ονόματα της εποχής και μετά γνωστοί ποδοσφαιροπαράγοντες, ήταν βέβαιοι ότι θα μας νικούσαν. Είχαν κλείσει λοιπόν μια ταβέρνα, τον περίφημο "Κουμπάρο" στην Βαρυμπόμπη να γιορτάσουν τα επινίκια. Τους νικήσαμε 3-2, με γκολ του Τερζάκη από πάσα του Γιώργου στα τελευταία λεπτά. Χωρίς να τους πούμε τίποτα, το ξέραμε εννοείται για την ταβέρνα, ξεκινάμε και πάμε στη Βαρυμπόμπη, στον "Κουμπάρο". Τότε δεν υπήρχαν τηλέφωνα για ακυρώσεις και τα ανάλογα.

Οπότε, όταν μας είδε ο ταβερνιάρης, νόμιζε ότι ήμασταν οι Παναθηναϊκοί και να η περιποίηση, να τα κεράσματα. Την άλλη μέρα έστειλε το λογαριασμό στη διοίκηση του Παναθηναϊκού να πληρωθεί.

Με τον ΠΑΟΚ στη Θεσσαλονίκη, υπήρχε έντονος φανατισμός από παλιά. Θυμάμαι μια φορά μαζεύτηκαν φίλαθλοι του ΠΑΟΚ έξω από το ξενοδοχείο "Μεντιτεράνια" και άρχισαν να προκαλούν. Εμείς μπήκαμε στο λεωφορείο να φύγουμε. Άρχισαν απ' έξω να κουνάνε το λεωφορείο πέρα-δώθε. Στο τέλος κατάφεραν να το τουμπάρουν, με αποτέλεσμα να (πιάσει το χέρι του ο αδελφός μου, ο Γιώργος. Είχαμε λοιπόν για μασέρ έναν Κοκκινάκη, πρωταθλητή του μποξ. Αυτός ερχόταν πάντα μαζί με δύο φίλους του, επίσης μποξέρ. Βγαίνουν έξω από το λεωφορείο και άρχισαν τις μπουινιές και τις κεφαλές, δυο-δυο τους χτυπούσαν, τους λιάνισαν κυριολεκτικά.

Ο κόσμος μας λάτρευε. Όπου και να πηγαίναμε εμείς οι παίκτες, μας αγκάλιαζαν, μας φιλούσαν. Είχαμε πολλές κοπέλες, αυτά ήταν χα τυχερά μας, το οφείλαμε στο ότι ήμασταν γνωστοί και επώνυμοι στην κοινωνία του Πειραιά. Η φήμη, μας βοήθησε όλους και επαγγελματικά. Σκέψου ότι εγώ που ήμουν έμπορος, δεν προλάβαινα να πουλάω κουστούμια μετά από νίκες της ομάδας. Αλλά και όλοι οι άλλοι, τακτοποιήθηκαν σε δουλειές, έγιναν επαγγελματίες με τη βοήθεια του Ολυμπιακού. Φτωχά παιδιά ήταν οι περισσότεροι.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΛΕΥΡΗΣ

"Για τον Βάζο, ό,τι και να πεις είναι λίγο. Σπουδαίος παίκτης μεγάλος ντριπλαδόρος έβαζε εντυπωσιακά γκολ, όπως ήθελε. Η "αλεπού", ήταν ο καλύτερος επιθετικός. Μαζί με τον Ράγγο, έκαναν πράματα και θάματα, σε όλα τα γήπεδα"

Το Καραϊσκάκη που παίζαμε ήταν πολύ σκληρό. Όταν έβρεχε και πλημμύριζε το γήπεδο, έριχναν σκουριά από τα βαπόρια κι έτσι στέγνωνε μετά από δυο ημέρες. Τα παπούτσια μας ήταν με σχάρες για να μη γλιστράμε.

Που και που, κάναμε και κανένα ταξίδι στην επαρχία, τις περισσότερες φορές στη Θεσσαλονίκη. Ταξιδεύαμε με το τραίνο, φεύγαμε το απόγευμα στις 6 και φτάναμε τις 12-1 το μεσημέρι της άλλης μέρας. Εκεί ήταν πολύ γερός ο Άρης, είχε καλούς παίκτες. Στην Αθήνα ήταν γεροί κι ο Παναθηναϊκός και η ΑΕΚ, όχι όμως όσο ο Ολυμπιακός, κι αυτό λόγω Βάζου.

Πράγματι, ο Βάζος ήταν πολύ σπουδαίος παίκτης, ήταν μεγάλος ντριμπλαδόρος, θυμάμαι είχε μια ιδιαίτερη ντρίπλα. Έβαζε και εντυπωσιακά γκολ. Με την πλάτη, με τα γόνατα, με το κεφάλι με τα πόδια. Τον τρέμανε όλοι οι τερματοφύλακες, γιατί χους έβαζε απίθανα γκολ με απροσδόκητο τρόπο, εκεί δηλαδή που δεν το περίμεναν. Για αυτό του είχε βγει το παρατσούκλι, η "αλεπού". Μια φορά που κάναμε προπόνηση με την Εθνική ομάδα παίζαμε το τρίο, Ρίμπας (τερματοφύλακας της ΑΕΚ), Μαλεύρης και ο Γάσπαρης της ΑΕΚ δεξί μπακ. Παίζαμε αντίπαλοι της πεντάδας της μπροστινής γραμμής, Τρανταφύλλης, Σούτσος, Συμεωνίδης, Βάζος και Μηγιάκης. Σε μια στιγμή που κατέβαινε ο Βάζος, ο Ρίμπας έτρεμε και άρχισε να μου φωνάζει: "Γιώργο-Γιώργο, τον Βάζο πιάσε". Του λέω: "Τι κάνεις έτσι ρε, δεν ξέρεις τι σημαίνει Βάζος;"

Ο Γραμματικόπουλος ήταν ο ηθοποιός μας, ο μεγάλος καλαμπουρτζής. Ήταν μεγάλο ταλέντο, άμα γινόταν ηθοποιός θα ήταν πρώτος. Τραγουδούσε στην παρέα, έλεγε και έκανε πολλά αστεία. Σ' έναν αγώνα με τον ΠΑΟΚ στην Θεσσαλονίκη, ο αντίπαλος επιθετικός κατεβαίνει και μπαίνει μέσα στην περιοχή μας, τει-α-τει που λέμε. Ο Αχιλλέας βγαίνει, του κλείνει το οπτικό πεδίο, όσο μπορεί και του...βάζει μια φωνή ξαφνικά: "Άσ την μπάλα ρε!". Αιφνιδιάζεται ο ΠΑΟΚτζής, τα χάνει προς στιγμή και προλαβαίνει ο Αχιλλέας και μαζεύει την μπάλα από τα πόδια του. Τον αντικατέστησε ο Λούβαρης και μετά νομίζω ήρθε ο Βέλλας.

Κι ο Σπύρος ο Δεπούντης ήταν πρώτης κατηγορίας παίκτης, «άπιαστο πουλί». Από 16 χρονών έπαιζε μπάλα στον Ολυμπιακό, ξεκίνησε νομίζω το 1935 και τον είχε φέρει ένας γνωστός φίλαθλος του Ολυμπιακού, ο Δούμας που είχε κατάστημα ενδυμάτων. Μου έλεγε ότι προτίμησε τη θέση στην επίθεση, γιατί είχε επηρεαστεί από τα αδέρφια των Ανδριανοπουλαίων, που έπαιζαν όλοι στην επίθεση. Σ' έναν αγώνα μας, με τον Παναθηναϊκό, έγιναν επεισόδια και η ΕΠΟ τιμώρησε τον Βάζο και τον Ράγγο, δηλαδή το σέντερ φορ και το μέσα δεξιά του Ολυμπιακού. Τότε πέρασε στην πρώτη ομάδα ο

Δεπούντης, λόγω της τιμωρίας των δυο βασικών παικτών. Ο πόλεμος του σταμάτησε άδοξα την καριέρα.

Το 1948 ήρθαν στον Ολυμπιακό και οι δύο Χέλμηδες από τον Εθνικό. Του Βαγγέλη, δεν κράταγαν πολύ τα κότσια του, δεν είχε μεγάλη αντοχή να παίζει, γιατί ήρθε μεγάλος στην ηλικία. Ο Γιάννης ήταν καλός, έπαιξε ένα χρόνο στον Ολυμπιακό και μετά επέστρεψε στον Εθνικό. Προπονητές μας ήταν συνήθως ξένοι, κυρίως ερχόντουσαν από την Ουγγαρία, ένας ήταν, νομίζω, ο Tibor Esser.

Οι συγκινήσεις ήταν πολλές, το ίδιο και οι αναμνήσεις. Στην κατοχή τα πράγματα ήταν δύσκολα για το ποδόσφαιρο. Ο πόλεμος, η πείνα. Από το 1942 και έπειτα παίζαμε σχεδόν, κανονικά, νομίζω έγινε και κάποιο ημιτελές πρωτάθλημα. Θυμάμαι, πάλι, σε μια επίσκεψη μας στην Κωνσταντινούπολη, πρέπει να ήταν το 1945, μετά την απελευθέρωση. Είχαμε ταξιδέψει επίσημα με τον Ολυμπιακό για φιλικά παιχνίδια. Είμαστε, λοιπόν, στο Ταξίμι και τραγουδούσαμε αγκαλιασμένοι με τους Τούρκους συναδέλφους μας της Γαλατά Σεράι, κατεβαίνοντας προς το Πέρα. Ο Ελληνικός πληθυσμός άκουγε τραγούδια ελληνικά και προς στιγμή πρέπει να σκέφτηκε: "Τι έγινε, απελευθερωθήκαμε και ενωθήκαμε με την Ελλάδα;" Κατέβηκαν οι γυναίκες από τα σπίτια τους και άρχισαν να μας φιλάνε και να μας χαιρετάνε. Μα ζήτηκαν όμως και καμιά διακοσαριά Τούρκοι με απειλητικές διαθέσεις, έτοιμοι να μας τσακίσουν.

Ευτυχώς, που ήταν μαζί μας οι Τούρκοι παίκτες της Γαλατά Σεράι και μας είπαν να μην κουνηθεί κανείς. Πράγματι, εμείς οι Έλληνες σταθήκαμε και παρακολούθησαμε ένα τρομερό θέαμα. Πλακώσανε καμιά σαρανταριά συμπατριώτες τους στις μπουνιές. Από εμάς, εν τω μεταξύ, πήγαν κάποιοι στο τμήμα. Εκεί, τη βγήκαμε κι από πάνω, λέγοντας ότι εμείς ήρθαμε να παίξουμε μπάλα στην Πόλη και όχι να μας σκοτώσετε. Ο διοικητής από το φόβο των αρχών, έπραξε το καλύτερο. Εμάς, μας συνόδευσε στο ξενοδοχείο μας, με κάποια αστυνομική δύναμη και τους Τούρκους σχεδόν τους πέταξε από τη σκάλα.

Σ' ένα ματς με τον Παναθηναϊκό κερδίσαμε 6-1. Το τρίτο γκολ το έβαλα εγώ, μέσα σε λασπωμένο γήπεδο, χειμώνα καιρό. Οι φίλαθλοι του Ολυμπιακού έδειχναν μια λατρεία προς το πρόσωπο μας. Εγώ πήγαινα για πολλά χρόνια στην εφορία και σε άλλες δημόσιες υπηρεσίες, με αναγνώριζαν, όχι είμαι παίκτης του Ολυμπιακού και με εξυπηρετούσαν πολύ γρήγορα. Από το Μοναστηράκι, μέχρι την Ομόνοια, όταν περνούσα, ο κόσμος με αναγνώριζε στο δρόμο και με κέρναγε τσιγάρο. Έτσι, έμαθα το τσιγάρο, έτσι έμαθα να καπνίζω. Αλλά και 'μεις νοιώθαμε μεγάλη αγάπη για τον Ολυμπιακό. Ήταν ζωντανή ομάδα ο Ολυμπιακός, ήταν πραγματική ομάδα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΥΛΙΚΟ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΩΝ

Manchester United museum 1

Manchester United 2

Liverpool museum

Arsenal museum 1

Arsenal 2

Arsenal 3

San Siro 1 (Inter-Milan museum)

San Siro 2

San Siro 3

Barcelona museum 1

Barcelona 2

National Football museum 1

NatFootmus 2

NatFootmus 3

Ajax museum 1

Ajax 2

Ajax 3

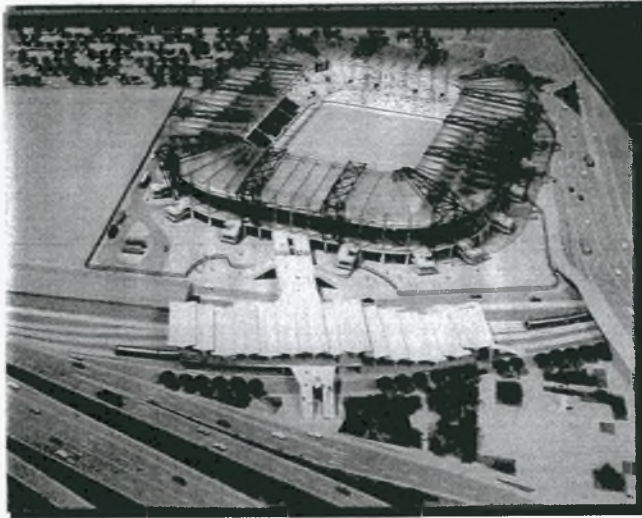

Museo del Calcio 1

Museo del Calcio 2

Το νέο Καραϊσκάκη 1

Το νέο Καραϊσκάκη 2

Το νέο Καραϊσκάκη 3

Οι αδερφοί Ανδριανόπουλοι. Στην πάνω σειρά ο Γιάννης και ο Ντίνος και στην κάτω ο Γιώργος, ο Βασίλης και ο Λεωνίδας.

ΑΘΛΗΤΙΚΟΣ
& ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΟΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ.

1912 - 1923

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΔΟΡΗΤΑΙ

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΗΓΕΤΑΙ

Iov. Κ. ΣΑΛΟΚΩΤΑΕ
IIov. Γ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

ΕΠΙΤΙΜΑ ΜΕΛΗ

Iov. ΔΗΜ. ΚΑΜΠΕΡΟΣ.
IIov. ΙΩΑΝ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ 1924.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΜΙΧ. ΜΑΝΟΥΣΣΗΣ.

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΝΟΤΗΣ ΚΑΜΠΕΡΟΣ.

ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ: ΔΗΜ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ.

ΤΑΜΙΑΣ: ΘΩΤΗΣ ΠΡΩΤΟΨΑΛΗΣ.

ΕΦΟΡΟΣ ΑΘΛΗΤΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ: (Προσωρινός δ' Αντίκρ. κ. ΚΑΜΠΕΡΟΣ)

ΕΦΟΡΟΣ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ: ΙΩΑΝ. ΛΟΥΛΟΥΔΑΚΗΣ.

ΕΦΟΡΟΣ ΝΑΥΤΙΚΩΝ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΩΝ: ΝΙΚ. ΚΑΛΟΥΔΗΣ.

Καταστατικό του Αθλητικού και Ποδοσφαιρικού Συλλόγου Πειραιώς(1924), από τον οποίο προήλθε ο Ολυμπιακός(1)

ΑΘΛΗΤΙΚΟΣ & ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΟΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ.

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ

ΑΘΛΗΤΙΚΟΥ & ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ.

"Άρθρον 1ον. Συνιστάται ἐν Πειραιῶι Σωματεῖον ὑπὸ τὴν ἑπωνυμίαν
"Αθλητικὸς & Ποδοσφαιρικὸς Σύλλογος Πειραιῶς".

"Άρθρον 2ον. Σκοπὸς τοῦ Σωματείου ἔσται ἡ ἐν Πειραιῶι ἀνάπτυξις
καὶ διδασίαι τοῦ Ἀθλητισμοῦ, τῆς καὶ τῆς Ποδο-
σφαιρικῆς καὶ τῶν Ναυτικῶν ἀγωνισμάτων.

Ἐὼν σκοπὸν τοῦτον θέλει ἐκιδιώξει διὰ παντὸς τρόποι
ἐπίκου τοῦ αὐτοῦ, (ὡς δὲ διὰ τῆς ἰδρυοῦς Καταστάματι
(Ἀρχῆς) Ἐπιμελητῆριον, Γηπέδου Ποδοσφαιρικῆς,
ἐπίκου Καταστάματος καὶ Ἀκοοτηρίων διὰ τὰ Ναυτικὰ
Ἀγωνίσματα, Πιλλοθήκη, τελείως Ἀθλητικῶν, Πο-
δοσφαιρικῶν καὶ Ναυτικῶν Ἀγώνων, ἐκδόσεως Ἀθλητι-
κῶν ἐν γένει ἡμερησίου ἑκδοῦ καὶ ἑξ ἑσῶν οἱ κόροι
τοῦ Συλλόγου πρὸ ἐπιτρέψεως, ὀργανώσεως Ἐκδρομῶν
καὶ ἡμερησίων καὶ παντὸς ἄλλου μέσου κρινομένου
προσφόρου καὶ τῆς ἑπιμεληματικῆς ἐπιπλήρωσιν τοῦ
σκοποῦ τοῦ Συλλόγου.

Περὶ Μελῶν.

"Άρθρον 3ον. Τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου διακρίνονται εἰς Ἐπίτιμα, Ἐπι-
κτικά, Ἐπικλήματα καὶ Ἀντεπιπλήματα καὶ ἐκλέγο-
νται ἐξ ἀμοτέρων τῶν ὀσίων.

"Άρθρον 4ον. Ἐπίτιμα μέλη ἀνακηρύσσονται ὑπὸ τῆς Γεν. Συνελεύσε-
ως οἱ προσαναγκάστες ἢ οἱ δυνάμενοι νὰ προσφέρωσιν
ἐκτακτὸν ἠθικὴν ἢ ὀλικὴν ὀκνησίαν ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ
τοῦ Συλλόγου.

Καταστατικό του Αθλητικού και Ποδοσφαιρικού Συλλόγου
Πειραιώς(1924),από τον οποίο προήλθε ο Ολυμπιακός(2)

ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΣ

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΦΙΛΑΘΛΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ

ΤΙΤΛΟΣ, ΕΚΠΟΣ, ΕΑΡΑ, ΜΕΛΑ, ΣΦΡΑΓΙΣ

Άρθρον 1ον

Συνιστάται εν Πειραιεί υπό τόν τίτλον "Ολυμπιακός Σύνδεσμος Φιλάθλων Πειραιώς" Σωματείου, ούτινος σκοπός είναι η ανάπτυξις της σωματικής αγωγής παρά τῇ νεολαίᾳ καί ἡ κατά πάντα φιλάθλου τρόπου ἐξέθωσις αὐτῆς. Τά κρῶς ἐκτενεῖν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ μέσοι εἰσονται α) ἡ ἔδρασις ἀθλητικῶν χάριων κίσης φθώας β) ἡ ὀργάνωσις κίσης κατά ἀλλασσον ἀθλητικῆς κινήσεως, γ) ἡ ὀργάνωσις ἀθλητικῶν ἐγώνων κίσης φθώας, ἐορτῶν, ἐκδρομῶν, ἀρειβασιῶν κλπ., δ) ἡ διὰ διαλέξεων καί ἐκδόσεως ἐνθῶων προπαγάνδισις τῆς ἀθλητικῆς ἰδέας καί ε) ἡ διὰ παντός τρόπου ἀνάπτυξις κινήσεως ἐξυκρητικῆς τῆς νεολαίας. Ὁ "Ολυμπιακός Σύνδεσμος Φιλάθλων Πειραιώς" ἔχει ἰδίᾳ σφραγίδα εἰκονίζουσαν βασιληφόρον κεφαλῶν ἀθλητῶν καί περὶ αὐτῆν τόν τίτλον τοῦ Σωματείου.

ΜΕΛΗ

Άρθρον 2ον

Μέλη τοῦ "Ολυμπιακοῦ" δύναται νά ἐγγραφῶσιν, κολίται ἀδιακρίτως ἔθνικότητος ἢ φύλου, χρηστοί ἐμπνεόμενοι ἀπό τάς θύγιες περὶ σωματικῆς αγωγῆς ἀρχάς. Διακρίνονται δέ τῶ μέλη τοῦ "Ολυμπιακοῦ" εἰς Ἐπιτίμους Ἠγέτας, Ἐπίτιμα Μέλη, Τακτικά Μέλη, Πέρεδρα Μέλη, καί Ἀθλητικά Μέλη.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΗΓΕΤΑΙ

Άρθρον 3ον

Ἡ Γενική Συνέλευσις τοῦ "Ολυμπιακοῦ" δύναται δι' ἀκοφάσεως αὐτῆς λαμβανομένης μετ' ἐπίσημην τοῦ Διοικ. Συμβουλίου κατόπιν ἐγγράφου προτάσεως εἰκοσι τοῦλάχιστον τακτικῶν μελῶν, ν' ἀπονεύμῃ τόν τίτλον τοῦ Ἐπιτίμου Ἠγέτου τοῦ "Ολυμπιακοῦ" εἰς τρεῖς τό πολὺ πρόσωπα, αὐτῶν συνετέλεσαν ἢ συντελοῦσιν εἰς

Το καταστατικό του «Ολυμπιακού Συνδέσμου Φιλάθλων Πειραιώς»
1925

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΛΕΣΧΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ Σ.Φ.Π.

Άρθρον 1ον

Ἡ εἰς τὴν καὶ παραμονὴν ἐν τῇ Λέσχῃ τοῦ Ὀμίλου ἐπιτρέπεται μόνον εἰς τὰ μέλη καὶ εἰς τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ. Ἡ εἰς τὰ ἕτερα πρόσωπα εἰσελθεῖν ἐπιτρέπεται μόνον ἐφ' ὅσον ταῦτα συνοδεύονται ἀπὸ μελῶν τοῦ Ὀμίλου, ἢ τῆς δέσμης τοῦ Ἐφόρου τῆς Λέσχης. Οἱ εἰς τὴν Λέσχην εἰσερχόμενοι δεόν τὰ ἀφορῶσαι τὴν κλίσην τῶν καὶ τὰ παραμέτρων ἀσκατεῖς μέχρι τῆς ἀναχωρησῆώς των.

Άρθρον 2ον

Ἀκυροῦνται τὰ πέντε ἐπὶ τοῦ δεσπῆτου, ὡς ἐπίσημοι καὶ ἡ ἀπόρριψις, ἀγαρῆτων καὶ κερμάτων ἐκτὸς τῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὑπαγομένων δοξαρίων.

Άρθρον 3ον

Ἀπαγορεύεται εἰς τὰ μέλη τὰ ἔτηνα ἡλικίαν μικροτέρων τῶν 15 ἐτῶν ἢ ἐν τῇ Λέσχῃ παραμονὴν πέραν τῆς ἑξ. Μ. Μ. κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ τῆς θῆς; Μ. Μ. κατὰ τὰ θά ὄρη. Ἐξαιρετικῶς χωρεῖ ἀνωτατοῦ τῆς ἀνωτέρου διατάξεως προνοημένου κατὰ διατάξεων ἢ ἐπιμετρήσεων.

Άρθρον 4ον

Ἀπαγορεύονται τὰ τεχνρὰ παίγνια ἀπολύτως. Ἐπιτρέπεται εἰς τὸν Ἐφόρον τῆς Λέσχης τὸ δικαίωμα, ὡς καὶ κατὰ τὴν κρίσιν του ἐπιτρέψῃ ἢ ἀπαγορεύῃ γενικῶς ἢ δι' ὠρισμένης ὥρας τὴν χρῆσιμοναίησιν τῶν παίγνιων τῆς Λέσχης, πρὸς ἀπλῆν ἰσοφίαν, ἀναγορευμένου παντὸς παίγνιου ἐπὶ χροῖμασι.

Άρθρον 5ον

Πᾶν μέλος φθαίρον ἀντικειμένον π τῆς Λέσχης ὑποχρεοῦται εἰς τὴν κληρονομίαν τῆς φθορίας.

Άρθρον 6ον

Ἀπαγορεύονται ἐν τῇ Λέσχῃ καὶ εἰς τὸν διάδρομον τῶν Γραφείων αἱ φωνασαίαι καὶ τὰ ὄρατα.

Άρθρον 7ον

Ἀπαγορεύονται ἀπολύτως, αἱ πολιτικαὶ συζητήσεις, αἱ φωνασαίαι, αἱ ἀνεπιληψαίαι, καὶ ἐν γένει πᾶς θόρυθος, ὡς καὶ ἡ ἀπειρηξὶς ἢ καὶ ἀνισαθῆτικὴ συμπεριφορὰ.

Άρθρον 8ον

Κατὰ τὰς ὥρας τῶν διαλέξεων, δεόν τὴν ἐπιμερῆ ἐν τῇ

αἰθούσῃ ἀπολύτως ἡσυχία, ἀπαγορευόμενον οὐδὲν κατὰ παίγνιον καὶ γενικῶς παντὸς θορύβου.

Άρθρον 9ον

Ἡ τήρησις τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ, ἀνατίθεται εἰς τὸν Ἐφόρον τῆς Λέσχης. Διὰ τὴν διακρίσιν καὶ ἀποτελεσματικότητα τοῦ ἔργου τοῦ Ἐφόρου, χροηγείται εἰς τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιβολῆς τῶν κώδεθ ποιῶν:

- α.) Ἀπέλθους εἰς τὴν ἰδίαν.
- β.) Ἐπίκληξ.
- γ.) Πρόδοσιμον 10—100 δραχμῶν.

Αἱ παρὰ τοῦ Ἐφόρου ἐπιβαλλόμενα ποιναί, δημοσιεύονται εἰς τὸν πίνακα τῶν ἀνακαινώσεων τοῦ Ὀμίλου, ἢ δημοσιεύονται δι' αὐτὴν ἰσχύϊ θεοῦ γνωστοποιήσεως πρὸς τὰ τιμωρηθῆν μέλος ἢ ἀδελφότη.

Ἐν ἢ ἐν τῇ Λέσχῃ συμπεριφορὰ μέλους, ἐνόθ, εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ κρινεταί παρὰ τοῦ Ἐφόρου τῆς Λέσχης ἀνακαρῆξ, ἢ ἐπιβολὴ οἰσοδέκτου τῶν ὡ; ἀνα ποιῶν, δύναται οὗτος δι' ἀποφορῆς, του, πρὸς τὸ Συμβούλιον τοῦ Ὀμίλου νὰ ἐκθέσῃ τὰ συμβαίοντα ζητῶν τὴν ἐπιβολὴν τῆς δεοσίης ποιῆς. Προκειμένου κατὰ σοβαροτάτης παραβῶσεως; ἢ ὑποτροπῆς καὶ ἀνωτατοῦ; ἀνακαρῆξ ἀνάγκης χροηγείται εἰς τὸν Ἐφόρον τὸ δικαίωμα ν' ἀποκαρῆξ προσηρικῶς ἐκ τῆς Λέσχης τὸ κεντρικὸν μέλος; μέχρις οὗ τὸ Δ. Συμβούλιον ἀποφορῆθῃ ἐπὶ τῆς υποβληθῆσῆς; οἰσῆ παρὰ τοῦ Ἐφόρου ἀναφορῆς; ἢ ἢ ὑποβολὴ δεόν τὴν γίνῃ ἐντός (7) ἡμερῶν ἀπὸ τῆς προσηρικῆς ἀπομακρύνσεως; ἐκ τῆς Λέσχης τοῦ κεντρικουμένου; μέλους.

Ἐκ τὴν κριτικῶν τῆς ἐπιβολῆς τῶν ποιῶν τοῦ κροσηρικῶ ὑποχρεοῦται ὁ Ἐφόρος; ν' ἀναφορῆ τοῦτο εἰς τὸ Δ. Συμβούλιον τοῦ Ὀμίλου ἐντός (7) ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐπιβολῆς; τῆς ποιῆς; ἔνα τῶν ἐλαφίαι ἢ τροποποιήσῃ αὐτήν.

Τὸ ἐπιβληθὲν πρόστιμον καταβάλλεται μόνον ἀνα τῇ ἐγκρίσει ἀπὸ τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς ἐπιβληθῆσῆς ποιῆς.

Τὰ λόγη ποιῆς ἐπιβαλλόμενα πρόστιμα ἀποτελοῦν κέρρον τῆς Λέσχης, καταβάλλονται δ' ἐναντι ἀποβῶσεως; εἰ; τὸν Ταμίον τοῦ Ὀμίλου, ἐντός δεκά ἡμερῶν ἀπὸ τῆς παρὰ τοῦ Δ. Συμβουλίου ἐγκρίσεως; τῆς ποιῆς.

Ἡ παρὰ τοῦ Δ. Συμβουλίου ἐγκρισὶς ἢ τροποποιήσῆς; δημοσιεύεται εἰς τὸν πίνακα τῶν ἀνακαινώσεων τοῦ Ὀμίλου.

ΣΥΝΤΕΙΝΑΤΕ Εἰς τὴν ΚΑΝΟΝΙΚΗΝ ΚΑΙ ΤΕΛΕΙΑΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ ΤΗΣ ΛΕΣΧΗΣ ΜΑΣ

Ἐν Πρωτεί τῇ

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΙΩΑΝ. ΑΝΔΡΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ
ΑΝΑΣΤ. ΤΖΑΒΑΡΑΣ

Ο ΕΦΟΡΟΣ ΛΕΣΧΗΣ
ΔΗΜ. Α. ΗΓΓΛΕΖΟΣ

Ο κανονισμός της λέσχης του Ολυμπιακού
(μέσα δεκαετίας του 1930)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ-ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΟ ΥΛΙΚΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

THE MANCHESTER UNITED MUSEUM⁵⁰

The Manchester United Experience is sure to leave every football fan leaving Old Trafford with a that great "Theatre of Dreams" unique feeling!

Are you ready for the Football extravaganza?

Young or old, Manchester United fan or not, you've made the right decision for a fun-packed day out. Even if we tried telling you everything about our attractions we still wouldn't be doing them justice so get out there and explore them for yourselves!

Good news for One United members! One United members are eligible for a 50% discount off the entrance charge to the Museum and Tour. **Click here to become a One United member** and to read more about the other money saving and exclusive benefits that membership provides

MUSEUM'S ROOMS

The Trophy Room

Raise your cameras and toast our success. We've won honours consistently since 1908 when we were 1st Division Football League Champions, right up to more recent times as we've entered the new millennium in true style winning the previously regarded 'elusive treble.'

The Legend's Corridor

Truly a match-winning hall of fame, this section of the Museum is dedicated to 'the greats'. Charlton, Law, Best and Cantona are all present to name just a few. Discover an exhilarating collection of priceless memories and personal mementos, made possible by the kind donations of those included.

Interact with the Man-U-Net

technology and up-to-date footage you can relive that favourite moment, or call up the statistics on your favourite Manchester United players Imagine an archive where you could find the details of any player, in any game, during any year at Manchester United - with Man-U-Net you can do just that, and more. Using the latest touch screen.

The Munich Disaster

---

⁵⁰ www.manutd.com/oldtrafford/museum

Stand still as the world did, and listen to the tragic news report that shocked everyone who heard it.

Through newspapers and photographs we are reminded of the people who died on that fateful day of February 6th 1958. Understand the club's determination to carry on, knowing that those who were lost would have wished it.

The Treble Exhibition

Travel down the 'tunnel' of our special exhibition. Relive the journey of our most glorious season, feel the hairs on the back of your neck stand on end, as you approach the end of the 'journey' to our most recent celebrated moment.

Reflect in the glory of the 98-99 season.

Roll of Honour

Your favourites and some that you may have forgotten, every man who has ever played for our magnificent club has his name proudly recorded. Listing hundreds of players since 1886, there's room for this season's signings and more. Who knows, maybe one day your name could feature on this talented wall of fame.

ARSENAL MUSEUM⁵¹

The Arsenal museum is situated on the second floor of the North Bank stand and is the largest, most extensive archive of one club's football memorabilia in Britain.

The museum opened on October 30th 1993 and has helped promote the history of the Club since it's formation in 1886. Museum curator Ian Cook has spent thousands of hours gathering exhibits from 115 years of the Gunners' history, up to and including our 2002 'Double'¹.

The Museum tells Arsenal's amazing story in unconventional ways, from the big red bus which Arsenal use to display their trophies and parade around Islington, to the life-like waxworks of Gunners stars.

It tells the story of Arsenal Football Club from the very beginning when, in 1886, a group of munition workers collected all their sixpences to buy the club's first football, to the present day.

You can also see the shirt worn by the legendary Alex James in the 1936 F.A. Cup Final; read all about the five greatest players of all time; see the ball used in Arsenal's 1936 F.A. Cup final victory over Sheffield United; the 'Golden Boot'¹ won by Charlie George for scoring the winning goal in the 1971 F.A. Cup Final; and compare Arsenal's most successful managers.

In addition the museum features an audio-visual theatre, where a short film, narrated by Bob Wilson, outlines the Club's great history. You can also challenge yourself on a football quiz and find out which great players have shaped the Club.

Museum Opening Times : Friday 9.30am - 4pm.

Matchday admission is now open to everyone but the Museum can only accommodate 200 people, so please be patient if there's a queue. The Museum is also open on other selected days.

Entry to the Museum costs £4 for adults and £2 for under 16's and senior citizens.

Admission for bondholders is free.

---

⁵¹ www.arsenal.com

The Museum

Collections

Exhibitions The facilities The future Prices

At Hampden Park on May 24th 2001. The project for the world's first national football museum began as early as 1990 with the first exhibition taking place at Glasgow's Museum of Transport in 1994.

With the help of funding from the Millennium Commission and Strathclyde European Partnership, the Museum was able to open at its permanent home after 13 years of research and collecting.

Hampden Park was opened in 1903. It is the oldest continuously used international ground in the world and holds every major attendance record in European football. In 1937 its capacity was 185,000.

The ground's owners are Queen's Park FC, the; oldest association team in Scotland (founded 1867). They have an unrivalled history as a pioneering club during the early years of Association football with a collection to match.

The Queen's Parks collection is in the care of the museum, and some of the most important items are currently on display. The clubs proudest moment was arranging and providing all eleven Scotland players for the world's first international in 1872. They also invented the passing style of football which is played today throughout the world.

Visitors to the Museum can also experience the atmosphere of the Hampden Roar of the 1930s, when crowds of over 140,000 packed into Hampden to watch internationals and Cup finals. You can follow in the footsteps of Archie Gemmill when he scored the memorable goal against Holland in the 1978 World Cup Finals and explore part of the original Hampden Dressing Room which was used by football legends such as Billy Bremner, Denis Law and Jim Baxter Audio points also help bring the displays to life. Find out about former Ranger's player, Mark Walters experiences of being the first black footballer to play for the club in the modern era and hear a Clyde fan recollect the Fabulous Fifties when her club was in the top flight of Scottish football

The Collections with over 2000 objects on display the Museum is home to the world's

---

⁵² www.scottishfootballmuseum.org.uk

most impressive collection of football memorabilia.

Star items include: The world's oldest cap and match ticket: from the first international match of 1872. The game was played at the West of Scotland* Cricket Ground in Partick and finished in a 0-0 draw. The cap was awarded to one of three Queen's Park players who played in the first three internationals against England. The world's oldest national trophy: the Scottish Football Association Challenge Cup was made in 1873. Sixteen teams entered the competition, which was won by Queen's Park FC, who beat Clydesdale 2-0 in the 1874 final. Today the winning team is presented with the original trophy, but take home an exact replica.

Championship of the World trophy: in 1888 Renton of Dunbartonshire, the Scottish Cup holders, beat West Bromwich Albion of Birmingham, the FA Cup winners, in a match dubbed as the 'Championship of the United Kingdom and the World'. In appalling weather Renton won 4-1.

The world's oldest football Letter outlining first challenge match in Scotland: in 1868 Queen's Park FC wrote to Glasgow Thistle FC inviting them to play a challenge match.

The early rules were very basic and the letter outlines areas that were not included. Robert Gardner, the Queen's Park match secretary, suggests in the letter that 20 a side should be played and that the game should last 2 hours! Touchdowns were also a feature of early association matches in Scotland.

Tim Hall

The 24 black and white compositions of Tim Hall are truly works of art. The photos are on show in the Museum Foyer and have been well received by all who have seen them.

Postcards are available in the shop.

Hampden Centenary Exhibition

Hampden Park, The National Stadium, celebrates its Centenary this year. Opened by Archie Gemmill, you can see assorted strips including Maradona's Argentine jersey and signed shirts from pop stars including Robbie Williams. Also on display are Stadium models, a speedway bike and a variety of Hampden associated memorabilia.

The exhibition is free and will be open Monday to Friday, 10am-5pm and Saturday & Sunday from 11am-5pm (subject to events)

The Museum has 1,250 sq m of long term exhibition space and 800 sq m in three temporary exhibition spaces. There is a shop and café. If you are interested in purchasing from the shop but cannot get to the Museum, why not do mail order?

If there are no events in the Stadium, we run tours of the ground, visiting the Home dressing room, warm-up area, pitchside, the presentation steps and the underground roadway.

With the Museum displays open, the SFM is now looking for the funding to continue fitting out the Library and Archive. This will allow the public to gain access to the archives of the Museum which contains collections from the SFA, SFL, Queens Park FC, various other senior clubs and minor associations.

The Scottish Football Museum Hall of Fame is one of the major projects currently being planned. Preparations are taking place at the moment and the website will publish the constitution and timetable for the nomination at the appropriate time.

The Museum is open from 10am-5pm, Mon-Sat and from 11am-5pm on Sundays.

Admission Prices to the Museum

Adults	£5.00
Young people under 16	£2.50
Concessionary Rate*	£2.50
Children under 5	Free

INTER & AC MILAN MUSEUM⁵³

At Inter and AC Milan Museum you can take a walk through the history of the two illustrious Milanese sides, just a few metres away from the pitch. Complete with Inter memorabilia, trophies and original shirts, life-size statues of Meazza, Rummenigge, Herrera, Mazzola, Javier Zanetti, Picchi, Facchetti and many other legendary Nerazzurri are also on display.

Entrance: Gate 21

Opening hours: daily from 10:00 to 17:00 (times may differ on matchdays)

---

⁵³ www.inter.it

THE TOUR AND THE MUSEUM

The museum, the first and the only in Italy located in a stadium, created by Onorato Arisi's private collection, was opened on October 5, 1996 and it tells us F.C. Inter and A.C. Milan history thanks to a number of unique memorabilia: historical shirts - from Rivera to Mazzola, from Pelé to Maradona, from Zidane to Crujiff..., cup and trophies, footballs, boots, art objects, all sort of memorabilia which got into the world football legend, and into the football fans' hearts.

In the cinema room located in the Museum we will show you an evocative movie about A.C. Milan, F.C. Inter and the stadium history: you will see some telling moments of the greatest football players who walked and run on the holy grass of this prestigious stadium.

After having given a look into the past and into the most exciting memories, a magnificent sight of the stadium will unfold in front of your eyes. You will get the opportunity to enjoy the uniqueness of one of the most beautiful sports buildings in the world.

In the Museum, a special area of 24 life sized statues- Zenga, Bergomi, Facchetti, Mazzola, Suarez, Vieri, Zanetti, Matthäus, Meazza, Picchi, Rummenigge, Herrera, Cudicini, Gullit, Van Basten, Rijkaard, Liedholm, Nordahl, Paolo and Cesare Maldini, Baresi, Rivera, Trapattoni, Rocco - will welcome you to live again everlasting emotions.

After having given a look into the past and into the most exciting memories, a magnificent sight of the stadium will unfold in front of your eyes. You will get the opportunity to enjoy the uniqueness of one of the most beautiful sports buildings in the world.

Two enormous images of both stands, A.C. Milan and F.C. Inter, create just the right atmosphere to make your biggest dream come true: kick a penalty* at the San Siro stadium, exactly like Van Basten and Matthäus did! And then a picture to immortalize this event and another picture with the shape of your favourite team on the background...that's just the perfect end for an unforgettable day!

SAN SIRO TOUR AND MUSEUM: Travelling across football history

Live Inter and AC Milan history by a fantastic tour around San Siro Stadium!

During your trip you will:

- visit the museum , to see the shirts, trophies, memorabilia and 24 statues of the greatest champions in city of Milan football history
- get into the changing rooms and sit on Vieri, Zanetti, Maldini and Kakà seats

-admire Inter and AC Milan supporters' coreographies Siro Tour & Museum: endless emotions

Tour and museum opening hours

Everyday from 10am to 5pm from Gate n° 21 (with possible variation on matchdays and days of events)

Days of the Week

Opening & Closing Times*

Museum Mon-Sun

10.00am-5.00 pm

Tour** Mon-Sun

10.00am - 5.00 pm

*Possible variations on matchdays

** is highly recommended for groups

Museum only

Tour & Museum

Adults €7,00

€12,50

Under 18 €5,00

€10,00

Over 65 €5,00

€10,00

Under 6 FREE

FREE

Warning!

Please note that the Museum closes 30 minutes prior to kick-off on a Tours and contents are sometimes subject to late changes or cancellations. In addition times of Tours are also occasionally subject to alterations. Standard conditions of entry are displayed at entrance

BARCELONA MUSEUM⁵⁴

Club founder Joan Gamper first had the idea of setting up a Barca museum in the 1920s, but for a number of reasons, it was not until 1984 when President Josep Lluís Núñez was in charge of the club that his vision came to fruition. Once again the club showed themselves to be pioneers in the footballing world and with subsequent enlargements in 1987, 1994 and 1998, the museum now covers 3,500 square metres. Year after year the museum has increased its number of visitors and become an ever more important tool for spreading the name of the club far and wide. Not only is it the best footballing museum in the world, it is also the most popular museum of any kind in Catalonia, regularly receiving more than 1,160,000 visitors a year, and is a reference point for many other such museums around the world.

In 2000, President Gaspart helped ensure that the museum would be named after the man who was the main driving force behind its creation, President Núñez.

A trip to the museum includes a tour of the stadium itself and features four main areas:

The History Museum: which covers the club's more than a century long story through the many trophies won, photographic archives, sporting material, audiovisual shows and a vast number of items to stir the fans' emotions.

The Art Gallery: with works by some of the most prestigious artists of the nation, coming from the club's own art shows and gifts. Dalí, Miró, Tàpies, Segrelles and Subirachs are among the artists featured.

Colleccio Futbolart - Pablo Ornaque: Undoubtedly one of the best private collections of footballing memorabilia, this exhibition covers the history of football from its origins until the present day and is permanently on loan to the museum.

Temporary exhibitions: are regularly organised and have included such prestigious shows as that dedicated to the painter Josep Segrelles and a history of poster art related to the club.

The museum also has an archive centre with video, photographic and printed documents related to the club's history, which, since its inauguration in 1994, has proved an important tool for researchers, writers and journalists,

Guided tour onto the pitch and through the changing rooms

---

⁵⁴ www.fcbarcelona.com

The museum offers the chance to really get to know the stadium by taking a guided tour through the installations, which takes visitors into the opposition changing rooms, down the tunnel and onto the pitch itself. Fans can sit in the dugouts and look out across the magnificent stadium. The alter, the TV studio, the press rooms and the directors area virtually complete the tour, with the one final surprise of a chance to touch the European Cup rounding off a memorable experience. Don't forget to bring your camera!

Opening hours

From Monday to Saturday: 10:00-18:30

Sundays and holidays: 10:00-14:00

1/1, 6/1, 24/9 and 25/12, closed

Free parking

Special prices for groups

Free entrance for Barca members

THE NATIONAL ENGLISH FOOTBALL MUSEUM⁵⁵

FIRST HALF

The First Half is a journey through football's history.

Find out:

How the game came to be invented, how it has developed over the last 150 years, and what the future is likely to hold for both the players and the supporters of the world's greatest game.

Discover:

The individuals and the teams who have helped to shape the game that we know today.

The first black player to make his debut in English football in the 1880s, the women's team which attracted a massive 53,000 crowd in 1921 and the man who, in 1961, helped the players of today to command their huge salaries. Fascinating personalities with extraordinary stories.

Explore:

Our time capsule, the length of a football pitch, full of amazing objects from football's past.

Share:

The fans' experience throughout the period in which football has been played. The crowds, the excitement, the fun and the passion! It's all here.

The exhibition will also show who was making the news outside football, giving visitors an understanding of the conditions and the fashions of the day. Objects from the collections, together with film, pictures and sound bring The First Half to life in a unique and exciting way that will delight the visitor.

SECOND HALF

The Second Half is a themed, hands-on exhibition, examining different facets within the world of football. There are a host of interactive experiences:

Why not try your hand at table football with a difference? All the action is filmed so that you can enjoy replaying the highlights from your game.

Gary Lineker and Alan Hansen invite you to take part in a special edition of 'Match of the Day'. Become a guest panellist and show the pundits how it should be done.

---

⁵⁵ www.nationalfootballmuseum.com

Players and Skills, Grounds, Rules, Tactics, Equipment and Fans are all interactive themes for visitors to enjoy as they journey around The Second Half exhibition. Gabby Yorath, Jimmy Hill and Mark Lawrenson share their expertise with the visitor through exclusive sound commentary.

Visions Of Football:

An Art gallery dedicated to the world of football.

EXTRA TIME

After you have visited 'The First Half and 'The Second Half exhibitions, you can browse in the Museum Shop or treat yourself to refreshments in the cafe.

Extra Time:

The Museum Shop. A selection of innovative gifts and souvenirs, based around the Museum's collections, to remind you of your visit.

Ground Café:

Morning coffee, lunch, afternoon tea. An extensive choice of snacks, light meals and drinks.

MUSEUM'S ROOMS

1. More than a game

Experiences of fans and players down the years.

Football is placed in its wider social context and its story The First Half is a journey through football's history .during which you will share the illustrated by our time capsule of amazing objects .extensive film clips and sounds.

2. Playing the game The second half is a themed ,hands-on exhibition examining different aspects of football .like equipment ,tactics and skills .Our unique grounds interactive allows unrivalled access to 100 clubs around the country.

3. Visions of the game

An art gallery dedicated to the world of football The museum has commissioned inspired work from artists around the world.

4. Special exhibitions

The icon of Sport exhibition tells the story of Wembley stadium .Wembley has been more than a home to the England football team, it has been the showcase for Olympic Games, the stage for pop concerts, and venue for several other sports. This exhibition features famous objects from Wembley.

5. Deepdale view

If you have ever wondered how the country's first football clubs came to be formed, then this exhibition will give you all the information that you need. Visitors get a fascinating insight into the birth of a club through the experience of Preston North End F.C. Film, photography and original sound bring this fascinating story to life.

6. Viewing platform

A viewing platform gives visitors the opportunity to view the stadium from within one of the grounds floodlight towers.

7. Ground cafe

Morning coffee .lunch .afternoon tea. An extensive choice of light snacks .light meals and drinks.

8. Extra time

The museum shop. A selection of innovative gifts and souvenirs ,based on the Museum's collections ,to remind you of your visit.

THE AJAX MUSEUM⁵⁶

The history of Ajax is rich and tumultuous, exciting as a young boy's book full of emotion and heroics. More than a hundred years ago the club was founded. Back then, no-one could suspect that this typical Amsterdam sports club would gather so much international fame. The Ajax Museum in the Amsterdam Arena literally pictures the story and shows both the first scrimmages on a little pitch on the outskirts of Amsterdam around 1900 and the now legendary European Cup matches that kept millions of television viewers world wide glued to their screens.

The visitor is shown a great collection of artefacts from the club's reach past: forgotten old photographs, historical documents, fiercely coveted cups and other hard-fought trophies. Personal belongings of legendary Ajax players are also shown. In short, a visit to the museum is an unforgettable journey through the past century.

Location

The Ajax Museum is housed in the Amsterdam Arena. The museum is open every day from 10.00 to 17.00 hours. When there is an event in the Arena, opening hours will be adjusted.

-Click for directions by car or public transport.

Visiting the museum

It is not necessary to book a ticket for the museum in advance. You can purchase a ticket at the Official Ajax Fan shop. The supporters' desk and the museum are located next to the Arena's main entrance. The price of a ticket is 3.50 euro.

For more information:

Write to: Ajax Museum - PO Box 12522 -1100 AM Amsterdam Zuidoost.

Phone: (0031) (0)20 3111336.

A visit to the museum is also part of a tour of the Amsterdam Arena. For tours of the stadium with a visit to the museum we recommend that you book in advance. For reservations and departure times of these tours, call: (0031) (0)20 3111336. More information about tours of the stadium on the Amsterdam Arena web site.

Packages

---

⁵⁶ www.english.ajax.nl

LIVERPOOL MUSEUM⁵⁷

This is Anfield

How many times have you gone out to kick a ball about in the park and imagined you were about to walk out for Liverpool at Anfield? Probably more times than you'd care to remember, but of course you can always turn your dream into a reality. Liverpool FC are ready to sign you up and let you enjoy the Anfield experience from the inside, but for one day only.

The Tour

Not only do you get to walk down the players' tunnel and touch the famous sign that boldly proclaims 'This is Anfield' but you'll also experience the dressing room where Gerard Houllier delivers his team talks. In fact, you'll even be on the receiving end of a team talk of your own. After the team talk you can take your place in the dug out and plan your tactics... and finally you can survey the whole stadium from the famous Kop end. *Content of the tour could be subject to change without prior notice.

Museum

The Anfield Museum is packed with things to do, see and listen to. A unique film 'This is Anfield' takes you through a day in the life of the club, showing you just how many people it takes to make the club tick.

The museum has four full-sized European Cups displayed with match shirts, newspapers and memorabilia from the winning matches that capture the excitement of those record-breaking days.

We've recreated Bill Shankly's 1965 dressing room so you can step back in time and feel the exhilaration of a team on the up and up.

And if you've ever thought you could do better than John Motson well this is your chance to have a go as a commentator. It's not as easy as it looks!

Think you've got the composure to be a penalty taker? Then step up and enter the penalty gallery. Who knows? You could be the next Jari Litmanen.

Tour number: **0151 260 6677**

---

⁵⁷ www.liverpool.tv

The Fab Four Combo Ticket

Two of Liverpool's top attractions - The Beatles Story and Liverpool Football Club Museum - have joined forces to produce a new Saver Ticket.

The Beatles Story - A must for Beatles fans young and young-at-heart - takes you through the early days in Liverpool in the replica Cavern Club, the Hamburg era, Beatlemania and flower power, right to the final break-up of the 'Fab Four'.

Liverpool FC Museum - for all fans of the beautiful game - tells the story of how Liverpool FC came to be one of the great names in football, including their period of unparalleled success in domestic and European competition, including the 'Fab Four'¹ European Cups.

Book your ticket now for Liverpool's two major tourist attractions and visit the second museum up to a calendar month after the first visit.

FAB FOUR COMBO TICKET PRICES

Prices to the Public*: Adult £11

Child/cone £6

Family £25 (Family of 2 adults + 3 children can save £7.00)

- Excludes the Anfield Tour (£1 off). Tour number: 0151 260 6677. (Tours are available every day between 10am and 5pm except on match days. Book in advance to avoid disappointment.)

MUSEO DEL CALCIO FIRENZE⁵⁸

With the jobs of "Italy '90" it comes decided to recover in the area of Coverciano the old colonica house "to rudere Podere Gignoro". The recovery of the building has happened by means of the faithful reconstruction of the found volumetria and deducted, with the maintenance of the empty ones and the full loads, of the position of the windows and the hits, of the arched ones, also if all it has been obtained by means of building structures puts into effect them. The horizontal structures have been reconstructed with the same traditionally used materials, beams in wood, travicelli and bricks. Currently he is of new visible the building of a time, articulated on a body centers them to three plans, accompanied from two wings with several solutions of continuity of the roofs, the all ripavimentata pointed out one on the large one threshing floor, under which it is opened the large new it knows buried it for conventions and conferences. The jobs were finish to you in 1992. To this restructure it had to give one destination. Born an idea. To make the Museum of Soccer. The Cav. Renzo Righetti was President of the Technical Field. It was worked to this hypothesis, if of it Dr. Antonio Matarrese spoke with the President of the Federation and with the General Secretary Dr. George Zappacosta. In the september of the 1995 born, through rogito notarial of the notary public Dr. Vittorio Mariani, the Foundation Museum of Soccer - Center of Historical and Cultural Documentation of the Clearance of Soccer.

With Decree Ministerial of the 16 September 1996, the Foundation Museum of Soccer has been erected in moral agency with approval of the relative charter. It has the scope to constitute a center of historical documentation of the clearance of soccer, which expression of the cultural and sport patrimony created from the Italian Federation Clearance Soccer and of the adherent organisms to it. Object and collection gems that represent the history of soccer (footballs, meshes, shoes, goblets, medals) puttings in beautiful extension in order to comprise and to live again in the time the achievements of the great champions and through these the important events and meant to you. History and history National of the Federation. National with its successes and its triumphs; the Federation through beyond 100 years of life, witness directly and indirectly of the life of everyone of we. The relationships between the history of the Federation and the civil society. The Federation is born in 1898. We have tried to represent in the Museum,

---

⁵⁸ www.museodelcalcio.com

through panels and objects find again to you, this along distance which to reach instructions and stimuli. To study the past, to live again the past in order to comprise the world better puts into effect them and in some way to show the future. Moreover a data bank of multimedia type, a great encyclopaedia where fixed images (photographies) and images in motion (video fragments) introduce the history of the National one and the Clubs that have made the history. The Museum has been inaugurated 22 May 2000 to the presence of the Minister for the Cultural Assets Or. Giovanna Melandri and the maximum federal and civil authorities. To visit the Museum means to reach vital in order to create sport culture. The Foundation Museum of Soccer offers some particular services is for the groups that come to visit the Museum are for those who wish to organize conventions and conferences. Adjacent to the Museum a particular zone, a equipped space with gazebo (100 mq. exists covered), the Fontanas, services in order to consume the meal for those who comes to visit the Museum.

Library: We have already collected many volumes on soccer and vintage years of reviews of great historical value like the "Sport Guerin", "Illustrated Soccer", "Soccer and Illustrated Cycling", "Miroir du Sport", "the Illustrated sport", "the Champion", etc consultable from all

Conference hall : that can contain 180 places to seat with adequate equipments (video projector connected to the computer, maxi screen, two monitor to the plasma, microphones and adequate amplifiers).

Timetables: Timetable of opening week Days: 9 -13, 16 -18 Saturdays: 9 -13 Income € 3,00 with audio guide Reduced € 1,50 (from 6 to 14 years) Free one from 0 to 5 obligatory years Reservation for groups Telephone: 055,600526 Fax: 055,6193190 Service bar automatic rifle Point Side gadgets Wide parking for car and coach.

Prize entrance € 3,00 with audio guide Reduced € 1,50 (from 6 to 14 years) Free from 0 to 5 years Reserves tickets could be withdraws to you, the day of the visit, to the classified shop to the reservations near the Bookcase (on the left side of the entrance) declaring just the code The blue football enters in the great network of the World Wide Web. E' in fact online from today www.museodelcalcio.it, new the situated one of the Museum of Soccer, Center of historical and cultural documentation of the Clearance of the Soccer, planned from Wayin, and-medium company of the Group J. Venture & Partners SpA,

point of reference for the groups of interest. Situated to the inside of the Federal Technical Center of Coverciano, the Museum has been inaugurated 22 May 2000 and from today it is online in order to actively promote the culture of the sport, philosophy that spirit the Foundation Museum of Soccer end from its birth.

"We believe - he explains Until Fine, Director of the Museum of Soccer - than the sport you carry with himself of the values which loyalties, game of square, correctness, fidelity, values that we mean to promote in particular way between the young people Moreover, we think that Internet represents one between the more interesting instruments today in order to promote the culture. And the sport is culture. With new the situated one we sure wish to approach also the young navigators than Internet the history of the National one of our Country, but our more ambitious objective consists in offering they it opportunity to know the sport, to love it and, because not, to practice it ". "Here because - it continues Fine - we above all suggest to a visit to the Museum to the boys of the schools that, living again the history of the loved sport more of our Country, they can reach of precious instructions in order to undertake a distance of formation and increase. For this reason we are activating also of the agreements with the Companies of the Transports that allow the scolaresche to catch up the Museum without transport expenses. A visit to the Museum of Soccer simply does not represent a dive in a more or less recent, but testimony alive and tangible past of the spirit who spirit the sport and who to it has voted the own life ". The new multimedia plan s' inserts in a wider program than development and promotion, not only of soccer, but of the sport in a generalized manner, than the Foundation Museum of Soccer for a long time it is engaged to carry ahead: to a step from Florence impregiosita from the works of Michelangelo and Giotto, the Foundation is in fact starting collaborations with the Agencies of the Tourism for the insertion of the visits on the Museum to the inside of the cultural and artistic distances in the zone. "We are also thinking next to the creation of the White one of Gold of the

Supporters and of the Friends of the Museum - it concludes Fine - in order to remember and congratulate all those who in these years has believed in this plan and has supported, not only economically, our efforts. Moreover, a driven in program of initiatives complete the plans of our Foundation for 2004: "Two soccer to the football... and not only!!!", it is a series of encounter opened to all of character associate-cultural and

medical - sport that will keep to horse between February and May. In particular, during the last one of these appointments, previewed 10 May, there will be the premiazione of the competition who has seen the students of the inferior medium schools and advanced he engages to you in the writing of processes faces to you to evidence the tie between the local history of soccer and history ". The Foundation Museum of Soccer also has devised a promotion that will be valid until the end of the December month: all the lovers of soccer who will introduce to the Museum with the subscription or the ticket of the stage, will have straight in fact to of one reduction of 50% on the price of the income ticket.

THE MUSEUM

In first part you can see the triumphs of the national one of 1934-1936-1938. Always to the flat earth history of the Italian federation Giuoco.Calcio through oil cakes and objects meant to you that we have recovered a long and meaningful distance from 1898 today. The triumphs of the conquest Europe cup 1968 and the championship of world 1982 played in Spain. The successes of under the 21:1992-1994-1996 with category the Europe cup moreover 1970,1978,1990,1994,2000 grazed victories.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

004000102118

